جِهجهان پَسي جهوڪ

تاجل بيوس

نئون نياپو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جهجان پسي جهوڪ
ڪهاڻيون: تاجل بيوس
ڇاپو پهريون: فيبروري 2004ع
ڇپارائيندڙ :نئون نياپو اڪيڊمي، ڪراچي
قيمت: =/35 روپيا

انتساب:

گوپال ٺڪر ۽ رتنا گوديا
جهمون ڇڳاڻي ۽ اندرا شبنم

جي لاءِ -

تاجل بيوس

JHIJAN PASI JHOK
SYMBOLIC STORIES
BY: TAJAL BEWAS
FIRST EDITION: FEBRUARY, 2004
PUBLISHED BY: NAON NIAPO ACADEMY, KARACHI

RS: 35/=

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ترتيب

پبلشر جو نوٽ: انعام عباسي 4
مهاڳ (علامتي ڪهاڻي ڇا آهي؟): سليم انور عباسي 5
ليڪڪ پاران: تاجل بيوس 8

ڪهاڻيون

اعلان 11
چوٽڪارو 13
سونو تلاءُ 19
ٽيپهريءَ جو سج 23
اڃو پاڻي لُڙ ٽيو 30
انٽرنيشنل هاسٽل 34
پوڙهو عقاب 40
پاڻي پنيءَ بوڙ 45
ياڄائي 50
مائي مرادان 56
جهڃان پسي جهوڪ 59

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پبلشر جو نوٽ

تاجل بيوس سنڌ ۽ سنڌواسين لاءِ هڪ مانَ ڀريو نالو ۽ شاعر آهي.
پر هڪ شاعر جو ڪهاڻي ڪلا ۾ پير رکڻ...
هونءَ ڪهاڻيءَ جو سفر ڪيڏو نہ اڻانگو هوندو آهي؟
پر تاجل جو هي انداز بہ ڪيڏو نہ دل موهي ڇڏيندڙ آهي...!؟
ڇو جو تاجل بيوس ڪهاڻيءَ جي شروعات بہ ڏکئي ڏانءَ، علامتي انداز سان ڪري ڏيکاري آهي ۽ مٿان سنڌ جي سورن کي اهڙي تہ چيندڙ پيرائي ۾ بيان ڪري ويٺو آهي جو پڙهندي سچ تہ سيسرات نڪريو ٿا وڃن.

هن ڪتاب سان تاجل بيوس سنڌي ڪهاڻيءَ جي سناءَ ۾ بہ پاڻکي اڳيان اڳيان ڏيکاري ويو آهي.

هونءَ بہ تاجل بيوس سنڌي اديبن ۾ اهو اديب آهي جنهن عمر جي واڌ ڪري لکڻ کي ڪاٽ ناهي هنيون...
هو اڄ بہ جوانن کان وڌيڪ تيز ۽ لڳاتار لکي رهيو آهي...
۽ اسان جي دعا آهي تہ هو سنڌ ۽ سنڌ وارن جون ڪٿائون ائين بيان ڪندو رهي...

اداري جي بہ اها ئي هميشہ ڪوشش رهي آهي تہ پڙهندڙن کي هڪ کان پوءِ ٻيو، پر مختلف موضوع تي ڪتاب ڏئي سگهجي!
هن ڪتاب بابت پنهنجي راءِ کان نہ وساريندا.

انعام عباسي
چيئرمين
نئون نياپو اڪيڊمي، ڪراچي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

علامتي ڪهاڻي ڇا آهي؟

ڪا به اهڙي شئي، شخص، جاءِ يا عمل جنهن جي پنهنجي خاص معنيٰ هجي؛ ۽ اها پاڻ کان وڏي شئي جي جاءِ تي ڪتب آندي وڃي، جيئن خوبي، رويو، ويساهه يا قدر کي علامت (SYMBOL) جي نالي سان ياد ڪيو ويندو آهي. جيئن گلاب جو گل محبت جي علامت، مثل ماڻهوءَ جي کوپڙيءَ کي موت جي، بهار کي جوانيءَ جي ۽ سرءُ کي پوڙهائپ جي ، ڳيري کي امن جي، ڪبوتر کي قاصد جي ۽ چٻري کي پاڻ وٽ بيوقوفيءَ جي ۽ مغربي ملڪن ۾ عقلنديءَ جي علامت سمجهيو ويندو آهي.

اهڙيءَ طرح رنگن کي به علامتي طور استعمال ڪيو ويندو آهي.

ڪارو ڏک جي علامت، ڳاڙهو تبديليءَ جي علامت، اڇو امن، سائو خوشحاليءَ ۽ نيرو دوستيءَ جي علامت سمجهيو ويندو آهي.

علامتي ڪهاڻيءَ ۾ ڪو واقعو، ڪردار يا شئي پاڻکي کي پري رکي ڪنهن ٻئي تصور تي ٻيڙل هوندي آهي. نئين ادب ۾ علامت گهڻو ڪري حقيقي ڪردارن، خيالن ۽ تصورن سان پڻ هوندي هن جو ڪئنواس وسيع هوندو آهي. ڪوبه ليکڪ علامت جو استعمال ٻن صورتن ۾ ڪندو آهي. هڪ ته جڏهن وقت جي واڳوند وٽان سچ تي پابندي مڙهيل هوندي آهي يا سماجي سطح تي جن عملن کي برو قرار ڏنل هوندو آهي، ته سامهون وارو پنهنجي ڳالهه ڪنهن ٻئي انداز ۽ رنگ ۾ ڪري پيش ڪري وٺندو آهي، ۽ ڪجهه اهڙي طرح جو سمجهدار پاڙهو پڙهي سمجهي به ويندو آهي ۽ جنهن ڏانهن آڱر ڪئيل هوندي آهي انکي منو به نه لڳندو آهي.

ٻي صورت ۾ علامت ان وقت استعمال ۾ ايندي آهي جڏهن ڪنهن جو نالو ڇاڻي واڻي لڪائڻو هوندو آهي يا ڪنهن ڪهاڻيءَ کي وسيع تناظر ۾ بيان ڪرڻو هوندو آهي.

ادب ۾ علامت اهڙي شئي يا خاصيت آهي جيڪا پنهنجي لغوي معنيٰ بجاءِ وسيع معنائن ۾ ڪتب ايندي آهي. انگريزي جو ڪا به علامت ڪنهن هڪ معنيٰ سان وابسته ناهي هوندي، اها تجريدي به ٿي سگهي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تہ اصل وارتا تي ٻڌل پڻ.

اهڙي طرح لامحدوديت مان ئي علامت ۽ علامتي ڪهاڻيون اڀرن ٿيون. جنکي اسان تمثيلي بيان يا علامتي نمائندگيءَ (ALLEGORY) مان پروڙي سگهون ٿا، جن ۾ ماڻهو، شيون ۽ جايون چٽن مهانڊن سان پسبا آهن. سادي تمثيلي بيان (SIMPLE ALLEGORY) ۾ ڪردار ۽ خيالَ عام طور تي ٻين تز معنائن ۽ تجريدي يا منجهيل ڏانءَ ۾ موجود هوندا آهن. جڏهن تہ مٿاهين تمثيلي بيان (SUPREME ALLEGORY) ۾ آفاقي خيالن کي اُڪيريو ويندو آهي، جنهن ۾ غير معمولي سگهہ رکندڙ ماڻهو بديءَ خلاف مهاڏو اٽڪائيندو آهي ۽ مذهبي ڪردارن وسيلي شيطان جون پاڙون پٽي خدا جي حاڪميت قائم ڪئي ويندي آهي. ڪلاسيڪ تمثيلي نمائندگيءَ (CLASSIC ALLEGORY) واري ڪهاڻيءَ ۾ هڪ اهڙو مک ڪردار هوندو آهي جيڪو هر ڪنهن جو پلو چاهيندو آهي. چڱن سان چڱو ۽ چُٽن سان چُٽو. انگريزي ادب ۾ اهڙي ڪلاسيڪ تمثيلي نمائندگيءَ طور اسان جان بنين جي سترهين صديءَ ۾ لکيل ناول PILGRIM'S PROGRESS جو نالو ڄاڻائي سگهون ٿا، جنهن ۾ هڪ عيسائي نجات جي اڻانگي راهہ تي نڪري ٿو ۽ هو راهہ ۾ اٽڪيل اوکاين کي منهن ڏيندو نيڪيءَ جي منزل تي رسي ٿو. ساڳيءَ ريت دانتي جو DIVINE COMEDY بہ هڪ اهم تمثيلي قصو ڄاتو وڃي ٿو. تمثيلي بياني ڪهاڻين کي وچولي دؤر ۾ ڏاڍو پسند ڪيو ويندو هو، پر اڄ تمثيل تي گهٽ ڌيان ڏنو وڃي ٿو، اسان هت رڳو GEORGE ORWELL جي ڪتاب ANIMAL FARM جو حوالو ڏئي سگهون ٿا، جنهن ۾ ٻٽي معنائن واري آڪاڻي ۽ جملا ڪتب آڻيندي انساني پيڙائن کي واڙي ۾ بند جانورن جي پيڙائن سان تشبيهہ ڏئي ڊڪٽيٽرشپ جي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءَ کي پڌرو ڪيو ويو آهي.

ڪهاڻيءَ ۾ علامت عام طور تي محبت يا سچ وانگر اڻچٽي معنيٰ ۾ ڪتب ناهي ايندي، رڳو تصور جوڳين شين طور استعمال ٿيندي آهي، جنهن جو چٽو مثال اوهان "جهجهان پسي جهوڪ" ۾ پسي سگهو ٿا.

گهڻو ڪري ادب ۾ اسان جن علامتن سان مڪاميل ٿيندا آهيون اُهي رڳو بيجان شيون ئي هونديون آهن پر اتي جاندار شيون بہ علامت طور اچي سگهن ٿيون، ايستائين جو ڪنهن خاص منظر، جاگرافيائي خطي جي علامت بہ اسان کي اڳتيا اشارا مهيا ڪري ڏئي سگهي ٿي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪن ڪهاڻين يا ناولن ۾ علامتي ڪردار ٽانڊاڻي وانگر چمڪو ڏئي هليا ويندا آهن، پر انهن جو خاص ڦل سڄي ڪهاڻيءَ تي حاوي هوندو آهي ڇو جو اهي گهڻو ڪري پر اسرار نمونو ظاهر ٿي غائب ٿي ويندا آهن. اهڙن علامتي ڪردارن کي عام طور تي ماڻهوءَ بجاءِ مورت طور (PORTRAIT) يا ان جيان چٽيو ويندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ڪردار جي شخصيت ۾ شامل هڪ عادت به علامت طور استعمال ٿي ويندي آهي، جيئن :" هوءَ جڏهن به مرڪي ڏسندي هئي ته هنجون اکيون به مرڪي پونديون هيون." مٿين جملي ۾ اکين جو مرڪڻ هڪ علامت جو استعمال آهي.

علامتي عمل (SYMBOLIC ACT) جو پسمنظر ڪشادو هوندو آهي، مثال: ڪنهن هڪ پيار جو بيان اهڙي پيرائي ۾ ڪيو وڃي جنهن ۾ سيني پريمن جون ڪٿائون سموهجي وڃن.

ان ڏس ۾ اهو به چئي سگهجي ٿو ته سڀ ڪهاڻيون علامتي ٿي هونديون آهن، ڇو ته لکاري اهي پنهنجي انداز ۾ لکندو آهي، پر علامتي ڪهاڻين ۾ ليکڪ شين ۽ واقعن کي ڪشادي منظر ۾ بيان ڪندي هر واقعي کي ان ۾ سموهي ڇڏيندو آهي. ڪنهن علامتي ڪهاڻيءَ کي پڙهڻ ۽ سمجهڻ لاءِ اهو بنهه به ضروري ناهي ته هر اکر، هر نڪتي، واقعي ۾ علامت کي ڦلهوڙجي... ان سٽاءَ ۾ اهو به ممڪن آهي ته ڪا ڪهاڻي اوهان پڙهو ۽ اها اوهانکي رڳي به سمجهه ۾ نه اچي.

پوءِ پلا علامتي ڪهاڻيءَ کي ڪيئن سڃاڻجي؟

ان ڏس ۾ اها ڳالهه ڏاڍي پلي هوندي آهي ته لکاري گهڻو ڪري خاص علامت ڪهاڻي ۾ ور، ور ورجائيندا آهن. هونءَ به هر ڪهاڻيءَ ۾ ڪردار، عمل يا شئي چٽي مک جاءِ والاريندي آهي، جنهن کي هوشيار پڙهندڙ هر سٽ تيز اک سان پڙهي ڪهاڻيءَ جي سنيهي کي پروڙي وٺندا آهن.

علامتي ڪهاڻي به ٻين ڪهاڻين وانگر هر ڪنهن تي ڌار ڌار اثر ڇڏيندي آهي.

سليم انور عباسي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ليکڪ پاران

ڪهاڻين جي هن مجموعي ”جهجهان پسي جهوڪ“ ۾ جملي يارنهن (١١) ڪهاڻيون آيل آهن، جي آهن: ياچائي، اعلان، چونڪارو، مائي مرادان، سونو تلاءُ، اڇو پاڻي لڙ ٿيو، ٽيپهريءَ جو سج، جهجهان پسي جهوڪ، پاڻي پنيءَ پوڙ، انٽرنيشنل هاسٽل، پوڙهو عقاب. هي سڀ جو سڀ علامتي ڪهاڻيون آهن، جن ۾ ڪهاڻين جا نالا ۽ ڪردار جيئن ته اسڪائلس، يولس، ڪولوزم يونيورسٽي، ارسطوپس، رافيل، يولسس، زرڪيس، فورينا، سلطان مائوس ۽ گارجيا پيٽ وغيره آهن.

علامتن کان ڪم وٺندي، جابرن، ڦورن، ڪوڙن دغابازن، استحصال ڪندڙن تي لفظ رومال ۾ ويڙهي، سچ چيو ويو آهي، جنهن ۾ قبيلائي طبقن، ننڍ وڏائي ۽ مضبوط صوبي پاران ننڍن ۽ ڪمزور صوبن جو استحصال ڪرڻ به اچي ويجهو. ڀهراڙين ۾ اسڪول ويندي، زندگيءَ جا ڪتا، مٺا پهر ۽ پل گذاريندي ۽ ڪچي پڪي جو مشاهدو ڪندي، جو ڪجهه مشاهدي هيٺ آيل آهي، هي ڪهاڻيون اهڙي ماحول جي عڪاسي ڪن ٿيون.

”ياچائي“ ڪهاڻيءَ ۾ وڏيرو، عارب کي پڙهڻ کان فارغ ڪرڻ لاءِ، سندس پيءُ جي معرفت عارب کي ڪمدار مقرر ڪرڻ جهڙي لالچ به ڏئي ٿو، ته جيئن عارب جاهل ئي رهي.

”چونڪارو“ ڪهاڻيءَ ۾، يولس مينهون چاريندڙ پنهنجي دوست اسڪائلس سان برباد ٿيل شهر جي کنڊرن تي ويهي، ڏاهپ جا نڪتا بيان ٿو ڪري، جنهن ذڪر ۽ فڪر سندس شعور جي طاقت کي سگهارو ڪيو آهي. هن عمل دخل ۾، يولس وٽان ڪيس مليل ڪتابن پڙهڻ جو به عمل دخل شامل آهي. هن ڪهاڻيءَ ۾ سارس ندي، دراصل سنڌو ندي ۽ ساريشس ولائٽ سنڌ ملڪ آهي، پاڻيءَ کي لوهن پنجرن ۾ ڦاسائڻ جو مطلب تربيلا ۽ جهلم ڊيمن کي جوڙائڻ، ڪاٺ جي ڦيٿي جوڙڻ جو اشارو، موهن جي دڙي جي قديم تهذيب ڏانهن اشارو آهي، ڪنڊرن ۾ پوريل ڪاشيءَ جون سرون سنڌ جي ڪاريگرن جون ٺهيل آهن، ۽ دڙن ۾ تبديل ٿيل شهر اسلام آباد آهي. سيني کي خبر آهي ته هندوستاني حملي ٿيڻ جو بهانو ڪري، پنجاب وارن ملڪ جي گاديءَ

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪي سنڌ جي ڪراچي شهر مان اڪوڙي وجي مرگلا پهاڙن ۾ پهچايو هو. هن ڪهاڻيءَ ذريعي مون اهڙيءَ دارالحڪومت ڪي لکت جي فن ذريعي ويران ڪيو آهي.

"مائي مرادان" ڪهاڻيءَ ۾، مرادان اصل ٿر ڇائي آهي، جنهن جو پيءُ ٿر ۾ ڪاري ڏڪار پوڻ ڪري، موهن جي دڙي پرسان، ٻلهڙيجي ڳوٺ ۾ اچي لڏو تو لاهي. هتي تعليم پرائڻ سان، مرادان هڪ اسڪول ۾ ملتري انسٽرڪٽر مقرر ٿئي ٿي. موهن جي دڙي جي ڪنڊرن جو مشاهدو ۽ تاريخي ڪتاب پڙهڻ سان منجهس قومي شعور ۽ فڪر پروان ٿو چڙهي. محنت ۽ هوشيارپ ڪري، مرادان فزيڪل ايڊيوڪيشن ۾ هڪ سٺي عهدي تي فائز ٿئي ٿي. مرادان جون سماجي ۽ فلاحي خدمتون ٻه اوسي، پاسي ۾ ساراهجڻ لڳن ٿيون. وطن عزيز جون ڦتل وستيون ۽ واهڻ، بندر ۽ بازارون ڏسي، سندس هنيون لوڻ جيان ڳرڻ لڳي ٿو.ڌارين جي پيل ۽ بستيون پڙپانگ ڏسي، مرادان جو جيءُ جهرڻ لڳي ٿو. مرادان نوڪريءَ جو مدو پورو ڪري، خانگي دفتر ۾ ويهڻ لڳي ٿي، جهنهن هڪ مرادان مان ڪيئي مرادائون پيدا ڪيون آهن. ۽ فوجي سکيا جا ٻه ڪيئي دفتر ڪوليا اٿائين. هڪ طاقتور ڌاري قوم سنڌ تي حملو ٿي ڪري، جنهن ڪي ساران جا هٿياربند عورتن وارا فوجي جٿا نيست نابود ڪرڻ لڳن ٿا. دشمن اچا جهنڊا ڦڙڪائي، چوڻ لڳي ٿو:

" انهن مست بادلن جو ذڪر نه ڪنهن آسماني ڪتاب ۾ آيل آهي، ۽ نه وري تاريخ جي ڪنهن باب ۾!"

ائين مرادان پنهنجي سنڌ ساٿيهه ڪي ڌارين ڪان هميشه آزاد ٿي ڪرائي. اهڙيءَ طرح :

"جهجان پسي جهوڪ" ڪهاڻيءَ ۾ سڪل سڙيل انب جو وڻ، جانوءَ ڪي ڪاري آنڌاريءَ جو داستان ٿو ٻڌائي، جا ڪاري آنڌاري، وڃن جا چمڪاٽ ۽ وڻن جو پاڙون اکيڙجڻ، ١٩٤٧ع وارو ملڪي ورهاڱو آهي، جنهن ڪري، هزارين ۽ لکين سنڌ جاوا. سنڌ جون مائرون ۽ پينرون پنهنجن ابن، ڌاڏن جي ماڳن مڪانن ڪان محروم ٿيون ٿيڙن.

" پوڙهو عقاب" ڪهاڻيءَ ۾ ڪانوَ ڪي قاصدائي خدمتن جي عيوض ۾، ريشم ۽ سنبل جي ڪپهه مان ٺهيل پنج پري ۽ چانديءَ جو هڪ وڻ ۽ وڻ ۾ ٺهيل سوني آکيري وارو تمغو مليو ٿو. ڪانوَ جو جگري دوست عقاب، جيڪو يڪين، جيئن ته ڳيرن ۽ ڪبوترن ڪي چنبن ۾ چائي، دڙا،

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ذرا ڪري پنهنجو پيٽ پريندو رهي ٿو. تنهن ڪي پوڙهي ٿيڻ ڪري، ڪانوَ سفارش ڪري، قاصد ٿو مقرر ڪرائي. پر عقاب پنهنجي فطرت کان مجبور ٿي، آخري گهڙيءَ تائين رت - چاڻ وارين ڪاروائين ڪي جاري ٿو رکي. جو عمل سندس امن پسند دوست ڪانوَ لاءِ اڻوڻندڙ عمل آهي. ائين هڪ ڏينهن بندوق جي گولي لڳڻ ڪري، عقاب زمين تي اچي ڦهڪو ٿو ڪري، جو دراصل جنرل ضيا آهي. جيڪو جهاز ڪرڻ ڪري، لوهہ ۽ پيٽرول جي باهہ ۾ جلي، رک ٿيو هو.

مان چاهيان ٿو، تہ باقي ڪهاڻيون پڙهندڙ پاڻ پڙهي. منهنجن ڪتب آندل علامتن تائين پاڻ پهچن ۽ پروڙن. جو مون لاءِ هڪ اتساهيندڙ ۽ لاپائتو عمل ثابت ٿيندو.

آخر ۾ مان وري بہ ٿئون نياپو اڪيڊميءَ جي سڪاڻي ۽ لطيف جي ڪاهوڙي انعام عباسيءَ جو ٿورائتو آهيان. جنهن هڪ ٻئي پٺيان منهنجن پنجن ڪتابن ڪي ڇپائي پڌرو ڪرڻ سان، هي منهنجو ڇهون ڪتاب هٿ ۾ ڪنيو آهي. مان انعام لاءِ بس ايترو ٿي ڪري سگهان ٿو، جو ٿر جي ڏنٽرن پرئي ڏار جي پُسيل ۽ ميهڙ جي ميندي‌ءَ جا هارَ ڻاهي، ڪيس پارائي سگهان ٿو. ۽ پوءِ لطيف جو هي بيت جهونگارڻ لڳندس:

پلائي آهين، پرين پلائيءَ پنهنجي
سباجها سِر چڙهيو، ڏوراپا تہ ڏين
مون ڏي مديون ٿين، تہ بہ سڄڻ سُڃاڻين ۾

موڪلاڻي ڪانهي. الهہ ٻيلي، رام راکا

تاجل بيوس

٢٨ جنوري ٢٠٠۴

اي - ٦٢ بلاڪ ۴ اي. صحافي ڪالوني. گلشن اقبال ڪراچي. سنڌ
فون: 021-4813459. 0300-2528062

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اعلان

ٻي مهاڀاري جنگ جي تباهڪارين ڪان پوءِ، سنڌو پنهنجن ٻارڙن سميت ناري واهه جي پر تي هڪ ٽٽل قلعي ۾ رهندي هئي. ٻن ٽن سالن گذرڻ ڪان پوءِ بہ سنڌو گهر ڏي ويل پنهنجي مڙس هالار کي نہ وساري سگهي هئي، ان آس تي تہ هالار ڪنهن نہ ڪنهن ڏينهن ضرور موٽي ايندو. سنڌو اهڙيءَ طرح پنهنجن ٻارڙن کي پٿي آٿت ۽ آسرا ڏيندي هئي.

قلعي جي ڏاڪڻي ماري(بـُرجي) ۾ جهروڪن اوٽ، تباهيءَ ڪان بچي ويل هڪ وڏو گهنڊ اجان سوڌو سهي سلامت ٽنگيو پيو هو. سنڌوءَ جا ٻار ڪڏهن ڪڏهن ان برجيءَ ۾ وڃي ڪيڏندا بہ هئا ۽ گهنڊ بہ وڄائيندا هئا. سنڌو جڏهن بہ ڪنهن کي پري ڪان ايندو ڏسندي هئي، يا رات جي خاموشيءَ ۾ ڪنهن جي پيرن جي آهٽ محسوس ڪندي هئي، تہ ٻين تي اُپي سيخ ٿي ويندي هئي ۽ پوءِ قلعي جي جهروڪن وٽ ٻيهي، اُن پنهنجي يا پرائي کي واجهائڻ لڳندي هئي.

سمهڻ ويلي، خاص ڪري سانوڻي راتين ۾ ٻارن جو ڏاڏو ڏونگر ٻارن کي ڪڏهن ڪڏهن جنگي ڪهاڻيون ۽ ڪارناما ٻڌائيندو رهندو هو. ٽلٽيءَ ۽ ڪرڙيءَ جا داستان، ڏيڀيءَ جي جنگ ۽ ارغونن جي اُرهه زوارين وقت راءِ ڪنگهار جا راتاها ۽ هوشوءَ ۽ دريا خان جي دليريءَ جا قصا ۽ ڪهاڻيون تہ هاڻي ٻارن کي بہ ياد ٿي ويون هيون. هونءَ بہ جسودن وارو هي ڦٽل قلعو ساٽيهہ جي اوٻارين سرحدن جي ايڏو تہ ويجهو هوندو هو جو سرحدي جهڙپن جي ٺڪا-ٺوڪي ٻڌڻ سان گڏ، فوجي دستن جي چر پر بہ آسانيءَ سان ڏسي ۽ محسوس ڪري سگهبي هئي. ڪڏهن ڪڏهن تہ فوجي گاڏيون قلعي جو اتريون پاسو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڏيئي، ماڙيچڪي واڌ ۾ سپڙ جي تڙ جو وچ وٺي، وجي قتل پنهنجي ٻيهل ڪان نڪرنديون هيون.

وقت اهڙو ڦيرو کاڌو جو حالتون تيزيءَ سان بدلجڻ لڳيون. هوا جي هلڪن جهوٽن ۾ واچوڙن کان پوءِ هڪ اهڙو طوفان آيو جنهن وڏن وڏن وڻن کي پاڙؤن اکيڙي سرحد جي هن پار وڃي ڦٽو ڪيو. اِک نه ڏسي هٽ ڪي. رتُ دانگيءَ تي ورڻ لڳو. ڪلن ۾ ٽنگيل کهاڙيون هوا ۾ رقص ڪرڻ لڳيون. ماٺو ماٺوءَ کان بيزار. ٻه بيٺا ڳالهائين ته ٽئين تي اوپرائپ جا شڪ ۽ گمان. هڪ طرف هٿا هنج ته ٻئي طرف ڪنگ. هڪڙن پاٽي پئي لُڙيو ڪيو. ته بين اجرو. اهڙين حالتن هڪ هلچل کي جنم ڏنو

ڏکڻ پار کان قلعي طرف سنڌوءَ هڪ گهوڙيسوار کي ايندي ڏٺو. هوءَ معمول مطابق جهروڪن وٽ اچي بيٺي. سنڌوءَ وهمن ۾ وسوسن کي حقيقت ۾ بدلجڻ محسوس ڪيو. قلعي جون ڊنل ۽ ڦٽل ڏاڪڻيون لهندي، سنڌو اچي قلعي جي وڏي دروازي تي بيني. سنڌوءَ کي پڪ ٿي ته اهو ساڳوئي ڪميت هوندو. جنهن تي هالار چڙهي، سرحدن ڏانهن روانو ٿي ويو هو. سنڌوءَ ٻانهون ڊگهيريون. آسيس وچان اکيون بند ڪيون ۽ سڏ ڪرڻ لڳي. سورٺ.... سهٽي... بلاول.... اچو... اچو... توهان جو... ابو.... سنڌوءَ جي آسيس ڀرين سڏن تي گهرجا ياتي هيٺ لهڻ لڳا. هڪ گهوڙي پنيان ٻيو، ٽيون، چوٿون. سنڌو اکيون بند ڪيو ٻانهون ڊگهيريون. ورهين جي وڇڙيل هالار کي ڳلي ۾ ٻانهن جا هار پارائي، مٿس وار وڃائي، پاڻ ۾ سمائي ڇڏڻ جي اوسيئڙي ۾ هئي ته سندس ڇاتي ٺڪاءُ سان ڇيتيون. ڇيتيون ٿي ويئي. پوڙهي ڏونگر کي توپ جي گولي قلعي جي ٻئي پاسي اڇلائي ڇڏيو. بلاول ۽ سورٺ جون اکيون گولن جي بارش ۾ هميشہ لاءِ بند ٿي ويون. ننڍڙي ۽ پتڪڙي سهٽي پينگهي مان گهوڙا، ماٺو بندوقون ۽ لاش ڏسندي، ڏسندي، رانديڪا ڦٽا ڪري، پينگهي مان لهي، ماري (بُرجي) ۾ وجي، زور زور سان گهنڊ وڃائڻ لڳي.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

چونڪارو

اڪ ـ نهار تائين دڙا ئي دڙا پيا ڏسجن. نظر ڪٿي وڃي، مجال آ جو دڙا کٽن. ڪٿي، ڪٿي پراڻيون عمارتون ۽ عمارتن جا اهڃاڻ بہ نظر اچي رهيا آهن. هر طرف ڪان ڍڳ ۽ ڍڳن جا ڏنار پيا پسجن. چرڻ جون چونگارون....... ٻڪون، رنيون..... ٽلين جا آواز، هونگارون.... ڍڳ، وڳ، ڏنار... ڪچهريون. ڊاڙون.... ٻناڪون.....

يـُولس ۽ اسڪائلس ننڍ پڻ جا دوست آهن. جي هڪ ئي اسڪول ۾ پڙهيا هئا. يـُولس تہ وڃي ماستر ٿيو. پر اسڪائلس جي ڪرمن ۾ ڏنارپ اچڻي هئي. يولس ڪي اسڪول وڃڻ لاءِ دڙن ۽ قتل شهر مان گذرڻو پوندو هو. جو هڪ مجيل اديب پڻ هو. سرحدن جي حفاظت واري کاتي ۾ اسڪائلس ڪي نوڪري ڪندي، اجا سال ڪن مس ٿيو هو جو ٽنگ ۾ گولي لڳڻ ڪري هو منڊو ٿي پيو هو. جنهن ڪري ڪيس نوڪريءَ مان خارج ڪيو ويو هو ۽ هاڻي مينهن جي وڳ سان ڪيس دڙن تي ڏنو ويندو هو. اسڪول ڳان موٽندي، يولس ڪڏهن ڪڏهن دڙن تي اسڪائلس سان اچي ڪچهري ڪندو هو. هوندءَ بہ دڙن گهمڻ ۾ يولس ڏاڍي دلچسپي وٺندو هو. اسڪائلس پنهنجي دوست يولس جي لفظ، لفظ ڪي غور ۽ شوق سان ٻڌندو هو. اهو يولس جي سنگت جو اثر هو، جو اسڪائلس مال ڪي ڪنهن ڊوري ۾ ڇڏي، پاڻ ويهي يولس جا ليڪچر ٻڌندو هو ۽ انهن ليڪچرن ۾ ايڏو تہ گم ٿي ويندو هو، جو ڪڏهن ڪڏهن تہ مينهون ٻناريون پاڻ ئي گهر پهچي ويندي يون هيون ۽ ڪيس شام ويلي لٺ تي منڊڪ، منڊڪ ڪندو، ڳوٺ ڏانهن ڊوڙندو ڏٺو ويندو هو.

يولس هڪ وڏي دڙي تي اچي ويهي ٿو ۽ سوچڻ لڳي ٿو" زندگي ڇا آهي، آهي بہ يا ناهي؟" ايتري ۾ اسڪائلس دڙي تي چڙهڻ لڳي ٿو ۽ اچي يولس جي پرسان ويهي ٿو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"اسڪائلس ! زندگي او..... هن پپر مان ڇڻندڙ پن مثل اٿئي، جيڪو ڦيرائيون کائيندو انهيءَ اونهيءَ کڏ ۾ ڪرڻ وارو آهي. تو ڪنهن واهه يا درياءَ ۾ ڪنير جي ڇڪ وانگر ڦرندڙ ڪُنُ تہ ڏٺو هوندو. جنهن جي چوڌاري ڪک، ڪانا گول چڪر ڪائي گهتون هڻندا، هيٺ. گهٽو هيٺ هليا ويندا آهن ۽ پاڻيءَ جي هڪ زوردار اڇل تي ٻاهر نڪري، وري پنهنجو سفر جاري رکندي، نظر ايندا آهن. تو اهي ڪک ڪانا بہ ضرور ڏٺا هوندا. جيڪي گوهي ڪري، ڪناري تي ٻيهي، پنتي موٽڻ جا بهانا تلاش ڪندا آهن، ائين جيئن ڪي نراس ۽ ماندا مسافر پنهنجن سائين ڪان اک بچائي، ڪنهن پٽ ڪي اوٽ ڪري، ڇيلهہ تي هٿ رکي، پنتيءَ واجهائڻ لڳندا آهن. اهي سڀ حيلا ۽ حادثا ماڻهو ۽ ماڻهوءَ جي زندگيءَ جو ڪارڻ اٿئي. اهو ماڻهو جنهن جي زندگي وهندڙ پاڻيءَ وانگي وهندي، وهندي اڇي هٿ پهتي آهي. تو سورج گل ڪي تہ ڏٺو آهي، جيڪو سج ايرڻ ڪان سج لهڻ تائين سج مان اک ئي نہ ڪڍندو آهي، ماڻهوءَ جو فطرت سان بہ اهڙو ئي رشتو اٿئي. زندگي، جنهن فطرت جي هر شئي ڪي سونهن ۽ سچ سان مالا مال ڪري، امر بڻائي ڇڏيو آهي. ان ڪي رمتي بادل وانگي نہ سمجهہ. جيڪو ڪي گهڙيون وسڪارو ڪري، پنهنجو وجود وڃائي وڃندو آهي. هان، پر اهو سچ آهي تہ ماڻهو، ماڻهو جي جاءِ پيو والاريندو، ائين جيئن گهڙي ڪن لاءِ سج بادلن ۾ ٽبي هٽي، وري نڪري نروار ٿئي. ماڻهوءَ جي تخليقي عمل جو ڇنو پٽو مشاهدو ڪرڻو هجئي، تہ ڪنهن کوهہ مٿان ڦرندڙ مالهہ کي وڃي ڏس، جنهن جون خالي لوٽيون هڪ پاسي ڪان کوهہ ۾ داخل ٿينديون آهن، تہ ٻئي پاسي ڪان ڀرجي، پيون ٻاهر نڪرنديون آهن ۽ پاڻي پاڙڇ ۾ گڏ ٿي، نيسر مان وهندو، وڃي سلا ساوا ڪندو آهي، اسڪائلس! تون انهن لوٽين کي بہ ذهن ۾ رک، جيڪي سلا تہ ساوا ڪن ٿيون، پر پاڻ سدائين خالي رهڻ پسند ڪنديون آهن، ۽ هن ڦٽل شهر جي رهواسين تي بہ غور ڪر، جن جي ڪري هي شهر برباد ٿي دڙن ۾ تبديل ٿي ويو. ٻڌي ڇڏ، تہ هي دڙا اسان جي وڏن جي تباهڪارين جي جيري جاڳندي تصوير اٿئي. ان انساني نسل جا ماڻهو، جن اٺ ڪتابن جا تہ پڙهيا هئا، پر ڪڙهڻ سکيو ئي ڪين هئائون. سندن ماما پاڻيجا، چاچا، ياڻيا، سوٽ، ماسات سڀ جاون ۾ هوندا هئا. ڏاڏي امان ٻڌائيندي آهي، تہ سنديس نانُو ڪئريفان هن تَرَ جو وڏو تُجار ۽ ٺيڪيدار هوندو هو، جنهن جو پيءُ هڪ فرنگي آفيسر جي گهوڙن جو سئنس هوندو هو. اهڙو تہ اڇي ياڳ وريس، جو ٺيڪيداريءَ مان هزارين ايڪڙ زمين هٿ ڪري ورتائين. هن برباد ٿيل شهر ۾ ويهارو ڪن تہ سندس ڪوٺيون هونديون هيون، ڏهاڪو ڪن روسي ٽريڪٽر پيا زمين جون هيٺ، مٿاهيون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سنواريندا هئا. خبر ناهي تہ اُهي ٽريڪٽر الائي تہ ڪهڙن دڙن هيٺان دٻجي ويا... يولس جي لمبي ڪهاڻي ڪاٽيندي، اسڪائلس پڇيو، " پر يولس! توهاڻي، هاڻي ٻڌايو تہ اسان جا وڏڙا اڻ ڪتابن جا پڙهيل هئا. پلا ايڏن پڙهيل ڳڙهيل ماڻهن کي ڪهڙيءَ ڪميءَ ڪنيو هوندو. جو لڳا هوندا سرَ تي گناهن جا بار سٽڻ! تون ڪيئن ٿو چوين تہ هيءَ هيڏو سارو شهر اسان جي وڏن جي ڪُڏاين جو شڪار ٿي ويو هو؟ پڙهيل ڳڙهيل ماڻهن کان ايئن ڪيئن ٿيو هوندو. يولس

تو کي خبر ناهي. تو رڳو اسڪول جا سبق ياد ڪيا آهن ۽ بس. گناھ ثواب جا مسئلا تو کي اڳتي هلي سمجھہ ۾ ايندا. هن وقت تو کي هيءُ ٻڌائڻ ٿو چاهيان تہ اسڪائلس! اهو بہ وقت هو جڏهن نوڪرين جا پروانا مفت ورهايا ويندا هئا. تون ۽ مان ان زماني ۾ پيدا ٿيون ها، تہ پنهنجن هٿن ۾ بہ چقمق وارو اثر هجي ها ۽ وڏن وارين راهدارين سان پنهنجون مُٺيون بہ پريون پيون هجن ها. مان ڪنهن بئنڪ جو مئنيجر ۽ تون ٽاٽينڊار هجين ها. يا تو کي ۽ مون کي ڪنهن ٽئنڪ تي ويٺل ڏسي، اسان جا مائٽ گل وانگي ٽڙي پون ها. هڪ سچ، بہ پاڇا آهن. جهڙي ڪرٽي، تهڙي پرٽي چڱو ٿيو جو تو کي ڪلهن تي لٺ، اڳيان مينهن جو ڏڻ آهي ۽ مان اسڪول جا پنڌ پيو ڪيان. هان، پر ٻڌي ڇڏ تہ انسان ڪُڏاين کان سدائين لاءِ ڇوٽڪارو حاصل بہ ڪري سگهي ٿو. شرط اهو آهي تہ هن ڌرتي ۽ ڌرتي ڇاين کي بدصورت بڻائڻ واري عمل تي سوچڻ بدران، ماڻهوءَ جي جسم ۾ رت پيدا ڪرڻ واري عمل تي ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڏجي. ڌرتيءَ جي گولي تي نڪتل لڪيرن ۽ حد بندين کي ڊاهڻ شروع ڪري ڏجي. سچ ۽ سونهن جي وهنوار کي عام ڪجي. ڇڏي ڏجي تہ فطرت ۽ ماڻهوءَ جو حسن اسان جي دلين ۽ ذهنن تي ڀرپور نموني قبضو ڪري وٺي. ڪائنات جي دائمي ۽ سگهارن قدرن ۽ قوتن کي پرکي ونجي، پوءِ ڏس، تہ ماڻهو ۽ ماڻهوءَ جو من ڪيڏا نہ اجرا ۽ صاف ٿا لڳن.

اسڪائلس محسوس ڪيو تہ يولس جي لفظ، لفظ مان روشنيءَ جا ڪرڻا نڪري رهيا هئا. جن سندس اندر کي اجرو ٿي ڪيو. هُن محسوس ڪيو، تہ سندس دل ۽ دماغ ۾ ڪا نئين ۽ سگهاري شيءِ واسو ڪري رهي هئي. هن محسوس ڪيو تہ، ڪو ٽرڙ پکي هو. جنهن کي ڪنپ ۽ ڪتيڙا ٽيون نڪري رهيون هيون.

" تو واري ڪالهوڪي ڏنل ڪتابڙي ۾ مون اجان گذريل رات پڙهيو آهي، تہ زينو شا سرڪار جي نوازيل ٻهاريدار اها اٿيناڻي هئي، جيڪا مون واري ٽڙ- ڏاڏي جي ناني ٿيندي هئي. اٿينا، جيڪا پنهنجين ملوڪڙين ڏيئرن ۽

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

نهرن سميت زينو سرڪار جا ٻيلهڙا پريندي هئي. زينو سرڪار جو اولاد تہ ڇا، پر سندس پائيڻا ۽ پاٽيجا بہ ناني سڳوريءَ جي سدا ملوڪ جتين ستين ڏيئرن ۽ نهرن تان اول گهول پيا ويندا هئا. شل نہ ڪنهن پاڳوند مريدياڻيءَ تي راضي ٿي، رحم جو هٿ ڦيرين. پوءِ تہ آگر جي اشاري سان غيبي خزانن جا در کولي ڇڏيندا هئا. ناني سڳوريءَ کي دعا ڏاڍي سان ايڏو تہ نوازيائون، جو پنهنجي جيئري ئي محلاتن جي مالڪياڻي بڻجي ويهي رهي. سنديس ڏيئرون ۽ نهرون روپئي، رانديون ڪرڻ لڳيون. سنديس ڏڪندڙ هٿ ڀهاري ڪڍڻ بدران، ايئرڪنڊيشن مشين جا بٽڻ کولڻ ۽ بند ڪرڻ ۾ رڌل هوندا هئا. واهہ ڙي، واهہ ناني تنهنجا ڀاڳ! وري اڃي جو نانيءَ جو ڀاڳ ڦٽو تہ رلهيون کائي، اڃي واڻ کي لڳي. مون واري مامي سڳوريءَ جو حال تو کان ڳجهو ڪونهي، جنهن جي ٻت تي عيد براد تي بہ ڪا سڄي اِڳڙي نظر ڪين ايندي آهي."

يولس جي سنگت اسڪائلس کي هڪ اهڙي موڙ تي وٺي آئي، جنهن منجهس سوچڻ جي سگهہ پيدا ڪئي. هاڻي هو تصوير جا ٻئي رخ جاچڻ لڳو، سوچڻ لڳو.... جڏهن تانيئڙو مکين ۽ مکين جهڙن ٻين ساهوارن کي پنهنجي ڄار ۾ ڦاسائي، مزي سان ويهي جاوا تو ڪري.... جڏهن وڏيون مڇيون ننڍين مڇين کي ڳڙڪايو ڇڏين..... جڏهن طاقتور جانور توڙي پکي پاڻ کان ڪمزور جانورن ۽ پکين جي وڍ، ٽڪ لايو اڇن..... تہ پوءِ ماڻهو، ماڻهوءَ کي کهڙي ليکي بخشي ڇڏي !

" يولس ! ٻيلي تو وارن ڪتابن تہ منهنجا لاهہ ڪيي ڇڏيا آهن. مون کي تہ هڪ چوواٽي تي آڻي بيهاريو اٿن. ڏاڍي جي نگريءَ ۾ هيٺي جي وجود، منهنجي ذهن جي افق تي سوالن جون نشانيون ٺاهي ڇڏيون آهن." اسڪائلس! تو کي ماڻهو ۽ فطرت جي فرق جو پتو اڳتي هلي پوندو. انساني شعور ۽ فطري جبلت جي ونڊ، ڪٿ وارن حسابن جي پروڙ تو کي اڳتي هلي معلوم ٿيندي، هن وقت مان ڇاهيان ٿو تہ تو کي پنهنجن وڏن(ڇن کي تون وڏڙا ٿو سڏين) جون من مستيون ٻڌايان. هي ڪاشيءَ جي سرن جا ٽڪرا ڏسين ٿو؟ اهي سرون ساريشش ولائت جون اٿئي. ساريشش ولائت ـ جتان جا ماڻهو تہ ڇا، وڻ بہ انسانن سان پيار ڪندا آهن. جتان جا وڻ پنهنجا ڏار جهڪائي، انسانن تي ڇانوَ ڪندا آهن ۽ پوءِ مجر جي ڇڪڻ سان ٽنبريل ٺاريون پيا ايندي ويندي کي آڇيندا آهن. اهي سرون ان ولائت جي ڪاريگرن جي ڪارب مان نڪتل اٿئي، جن جا جهوپا سارس نديءَ جي ٻنهي ڪپن تي اڏيل آهن ۽ پوءِ ڪين هاسيڪار آڇيو. بکيو رکيو ويو هو. سندن ڪيتن ۾ باهہ جاريج ڪيا ويا هئا ۽ پاڻيءَ جي فطري وهڪري کي پابند بڻائڻ لاءِ لوهہ پنجرن ۽ پنجوڙن ۾ ڦاسائڻ جي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪوشش ڪئي ويئي هئي. ماڻهن ۽ مارڪن تائين رسائڻ بدران رستي روڪ ڪري، خود پاڻيءَ کي به پياسو رکيو ويو هو. انسان جي سڀ کان پهرين لکيل تاريخ جا ورق ڦاڙيا ويا هئا. ڪاريگر جي ان تخليقي هٿ کي زخمايو ويو هو، جن ڪاٺ جي ٽڪرن مان ڦيٿو جوڙي، ڌرتيءَ تي انساني عقل ۽ ذهني ارتقا جو وڏي ۾ وڏو ڪارنامو ڪري ڏيکاريو هو.

ماڻهوءَ جي جسم مان رت چوسي، ڪيس ٻن ڇپن جي ٻيڪڙ ۾ بند ڪيو ويو هو. اڌ مئي انسان کي ڪنهن پٽ ۾ پوري، ٻهاري ڦيري، سندس رت ۽ پيرن جا نيشان ڊاٺا ويا هئا. ڪين اها خبر ڪين هئي، ته ڪو ساريشس ولائت جي ماڻهن جو قد هماليي جبل کان به وڏو ٿيندو آهي، جن جون اکيون وحشي هٽن کي نه فقط ڏسي سگهنديون آهن، پر اهي قدآور ماڻهو انهن وحشي هٽن کي ڪاٽي به سگهندا آهن. هن دڙي ۾ هڪ اهڙي عمارت جو ملبو به شامل اٿئي، جيڪا سڄي ساري ڪاشيءَ جي سرن جي جڙيل آهي."

يولس! وڏا جيري لاءِ ٻکريون کڻي ويا ۽ اسان آهيون جو جيئڻ لاءِ به جتن پيا ڪيون! تون چوندو آهين نه ته قومون پنهنجي ماضيءَ تي فخر ڪنديون آهن، پر اسان پنهنجي ماضيءَ تي اوترا ئي شرمسار آهيون. تون چوندو آهين نه، ته هنن دڙن ۾ دٻجي ويل ماڙين ۽ محلاتن جي سرَ سرَ ۾ انسان جو رَتُ، سَتُ رليل آهي! تون چوندو آهين نه، ته هنن بستين جا ماڻهو نه رڳو انساني قدرن جا عقاب ٻڌجي ويا هئا، پر سندن وس ۾ هجي ها ته هوند ڏٺ سان پريل ڏهرن کي به بغلين ۾ قابو ڪري، جبلن کي مٽو ڏيئي، آٽيو پنهنجين ماسين آڏو لاهين ها. اسان پنهنجن وڏن تي فخر ڪٽي نه به ڪيون، پر اسان کي پنهنجي ان فن، تهذيب ۽ ثقافت تي ضرور فخر ڪرڻ گهرجي، جيڪي هنن دڙن ۾ دفن ٿيل آهن. هنن دڙن جهڙا دڙا جتي به کوٽيا ويا آهن، اتان تهذيب ۽ فن جا بي بها خزانا نڪتا آهن ۽ اهي دڙا ۽ وستيون پوري دنيا لاءِ ڪشش جا مرڪز بڻيل آهن. هنن دڙن کي کوٽائڻ کان پوءِ اسان به دنيا جي نظرن جو مرڪز بڻجي سگهون ٿا.

اسڪائلس! پر هنن دڙن هيٺ دٻيل هرشيءِ پرائي اٿئي. ڪا هڪ به اهڙي شيءِ ڪانهي، جيڪا اسان جي پنهنجي هجي. اسان جي گذر ڪري ويل ڪاريگرن جي هٿ جو ڪمال هجي. منهنجو مطلب آهي ته هنن دڙن ۾ جيڪي به فن ۽ تهذيب جا خزانا لڪل آهن، سي سڀ جا سڀ هٽان جي رهواسين جي عقابي عمل جو نتيجو آهن. اسان فخر ڪيون ته ڇاتي ڪيون!

" يار! تنهنجن ڳالهين ته منهنجا لاهه ڪڍي ڇڏيا آهن، منهنجا ته لنگَ ئي ڪانڊارجيو وڃن."

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

" اسڪائلس! اچ. اچا ٻہ ٿورو وڌيڪ پرسان اچي ويھہ. تہ تو کي هڪ بي نئين نڪور لوڻ ڪانڌاري ڇڏيندڙ حقيقت ٻڌايان. هڪ ڏينهن اوچتو هڪ وڏو ڌماڪو ٿيو. ڌماڪن پٺيان ڌماڪا. نڪائن پٺيان نڪاءَ. ائين جيئن ڪُني ۾ ڦلا پُچندا آهن. سارا بند ٽٽي پيا. سارا ٻنڌا لڙهي ويا. ڌانهن ۽ ڪوڪن جو اڻ ڪٽندڙ سلسلو شروع ٿي ويو. لوها پنجوڙ. لوها پنجرا. لوهيون ڳاريون ٽڪرا. ٽڪرا ٿي پيون. پاڻيءَ جا بند خلاص ٿيا ۽ ائين پاڻيءَ کي پنهنجو سفر جاري رکڻ لاءِ سوين رستا ۽ گس ملي ويا. پاڻي پنهنجن اصل ماڳن ۽ مڪانن ڏانهن وڌڻ لڳو. ڌانهون..... ڪوڪون.... اسڪائلس جو دم گهٽجڻ لڳو. سنڌس دل ٽيوڙجڻ لڳي. رڙ ڪري چيائين!

" منهنجي رڳ. رڳ ۾ سُئا نہ چُڀاءِ پولس! ٻڌاءِ تہ جڏهن ساريشس ولائت جي ماڻهن جو پاڻي بند ڪيو ويو هو. جڏهن رت چوسيل جسمن کي چپن ۾ پيڪڙيو ويو هو. ڪين پٽن ۾ پوري سند پيرن ۽ رت ڦڙن جا نيشان ڏنا ويا هئا. جڏهن انسان ۽ ڌرتيءَ جي خوبصورتيءَ کي بدصورتيءَ ۾ بدلائڻ جا حربا استعمال ڪيا ويا هئا. جڏهن تاريخ جا ورق ڦاڙيا ويا هئا. جڏهن ڪاريگر جي ان هٿ کي زخمي ڪيو ويو هو. جنهن دنيا کي هڪ نئين موڙ تي آڻي بيهاريو هو. تڏهن ٻڌاءِ تہ ساريشس ولائت جي ماڻهن ڇا ڪيو هو؟"

انهن سوالن جا جواب تو کي ملي چڪا آهن. اسڪائلس! وڌيڪ پڇڻ ٿو چاهين تہ هنن کنڊرن ۽ اجڙيل محلاتن کان پڇي ڏس. هنن وڻن کان پڇي ڏس. جيڪي پنهنجي اندر ۾ صدين جي تاريخ سمايو بيٺا آهن. هنن پهاڙن کان پڇي ڏس. جيڪي هر ظالم توڙي مظلوم تي هر دور ۾ پري گواهي ڏيندا آهن. هن اچوڪي شام کان پڇي ڏس. جيڪا چپن ۾ زبان پڪوڙي. پنهنجي مٽان ڪاري چادر ناڻي رهي آهي.

ٻہ ڳاڙهسرا ماڻهو بن دڙن وچان داخل ٿي. اچي پرواري اجڙيل تہ- ماڙ هيٺان بيهن ٿا. جيڪي ڪڏهن قتل جاءِ ۾ داخل ٿيندڙ ڦندارئي ڏينين کي. تہ ڪڏهن ديوارين تي چڙهندڙ ماڪوڙين کي ڏسي رهيا آهن.

پولس چيو:

" هو ڏس! هن پڳل قتل دريءَ ۾ وينل ٻہ چهرا. جيڪي هن اجنبي جوڙي کي قديم آثارن جا ماهر سڏي. پنهنجون گول گول اکيون ڦيرائي. ڪين رات رهي پوڻ جون صلاحون ڪري رهيا آهن."

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

سونو تلاءُ

هڪ تلاءَ ۾ مڇيون، ڏيڏر، گوهون، ڪميون، ڪڇون، تارُونئڙا، پوئترا، لوڙهون، پاڻيءَ واترا ۽ ڪيترا ٻيا ساهوارا رهندا هئا. وڻن سبزن، ٻوٽين ۽ زندگيءَ گهارڻ جو اهڙو تہ سگهارو ۽ ڪامياب سليقو هو، جو ڪڏهن ڪو اتفاقي ٻہ پاڻ ۾ جهيڙو نہ ڪيو هئائون. وقت جي نڪور گهرجن واري سندن ساڃهہ ۽ سرت هنڌين ماڳين مشهور هئي. پروارن تلائن ۾ رهندڙ ساهوارا سندن سڦلي زندگيءَ جا مثال پيا ورجائيندا هئا. نہ رڳو ايترو، پر ان مثالي تلاءَ جي رهواسين جي روش کي ڏسي پيا ريسون ڪندا هئا.

تلاءُ هڪ اهڙي هنڌ تي واقع هو، جتان سنڌو سڌ پنڌ تي پئي وهندي هئي. تلاءَ ۽ سنڌوءَ جي وچ تي هڪ گهارو هوندو هو، جيڪو وڏيءَ پائيندڙ ڪري وڏيڪ گهرو ٿي ويو هو ۽ اتان سنڌوءَ جو اٿ. ڏهہ ڪاتا ڪاڏل ڪپر اڀين لڳندو هو جيئن ڪنهن مُوريءَ جو چڪيل پاسو. اهو ئي سبب هو جو سنڌوءَ ۾ جڏهن ٻوڙو ٻہ چاڙهہ ايندو هو ۽ نئين پاڻيءَ جا ڇهريان ڇاٽا. پاڻ سان ڪائيون، ڇَها، ٻُندَ ۽ ڇَهہُ ڪتيو، هر نئيي تورڙي وڏي واهڙ کي اچي سائو ڪندا هئا. تڏهن ڇهرين ئي ڇولي گهاري مان ٿيندي، اچي ان تلاءَ کي غسل ڪرائيندي هئي ۽ اهڙيءَ طرح اتان جي هر ساهواري ۾ نئون روح ڦوڪي ويندي هئي ۽ پوءِ اهي ساهوارا اوري پري جو سير سفر ڪري، وري ٻہ پنهنجي ساڳي ماڳ ان مثالي تلاءَ ۾ موٽي ايندا هئا.

تلاءَ جي چئني طرفن کان ڪيترن ئي قسمن جا وڻ لوا، ٻاهڻ، ٻير ۽ ڪامهہ جون ويڙهيون ڦوٽنديون هيون، جيڪي تلاءَ ۽ تلاءَ جي رهواسين. جي شان ۽ دٻدٻي کي پري پري تائين نشانبر ڪندا هئا. پاسن کان ننڍيا ، وڏا گهاٽا ٻوٽا، جهنڊن ۽ ڪاٺهن ٻہ هوندا هئا. جن جي تسريل ٻڍين تي جڏهن ڇٽَ پَچندي هئي تہ ڪٽڇيون ويهي منڙا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

منڙا گيت ڳائيندا هيون. ڀيرن جا اڇا، ساوا پلڙا ۽ لوَن جو رنگارنگي ڇهه ڏسي، اينديءَ وينديءَ جو نيڻ نيڻ ٺري پوندو هو. ڪامهه جي ڪارڙن ڪي وهين ۽ هــڙين جي ڇهنبن ۾ ڏسي، دل بهار، بهار پئي ٿيندي هئي. وٽن تي چڙهيل ايوٽيءَ جون وليون تلاءُ جي پرِ تي پيون ترنديون هيون. ائين لڳندو هو ڄڻ وٽن ۽ تلاءُ ڪي ايوٽي جي وادين ۽ رسن وسيلي پاڻ ۾ ڳنڍيو ويو هجي. ايوٽيءَ جا اهي رسا ۽ واديون ماڪوڙين جو شاهي رستو هوندو هو. جن تي ڊوڙندي، ماڪوڙا ۽ ماڪوڙيون تلاءُ مان پيون پاڻي پيئنديون هيون. ان شاهي سڙڪ تي سج اڀرڻ کان سج لهڻ تائين ماڪوڙين جي ٽرئفڪ جي اچ وڃ ۽ گهما گهمي لڳي پئي هوندي هئي. ڪا بہ ماڪوڙي ان شاهي سڙڪ تي ڪنهن آئل ٽئنڪر کان گهٽ ڏک نہ ڏيندي هئي، جي پاڻيءَ سان لوڊ ٿي، وٽن جي پورن ڏانهن نظر ايندي هيون. ڪڏهن ائين بہ ٿيندو هو جو پيٽ ڦوڪيل ماڪوڙيون هوا جي جهوٽن تي پنواتيون کائي، ڏو وڃيو تلاءُ ۾ ڦهڪو ڪنديون هيون ۽ پوءِ تلاءُ جي ڪپ ڏانهن يا ايوٽيءَ واري ان شاهي رستي تي پهچڻ لاءِ ڪين هٽ، پير هٽندي، غوطا کائيندي، ڏٺو ويندو هو.

هن وقت تائين ذڪر ڪيل تلاءُ جي سونهن پرئي لباس ڪانسواءِ ڪامهن ۽ لوَن جي وٽن تي بہ ري پاڙيءَ جون اڪيچار وليون چڙهيل هونديون هيون. جي سونين تارن جي نالي سان مشهور هيون ۽ انهن سون ورنين تارن ڪري، تلاءُ کي" سونو تلاءُ" سڏيو ويندو هو.

هڪ ڀيري ٿيو ائين، جو پر وارن تلائن جو پاڻي سُڪڻ لڳو ۽ پاڻيءَ جا ڪيترا ئي ساهوارا هڪ وڏي وئل ۽ بحران جو شڪار ٿيڻ لڳا. جڏهن ۾ وارن تلائن ۾ پاڻيءَ جي ڪا ڦٽنگ بہ نہ بچي، تڏهن ڪن ساهوارن، خاص ڪري ڪُمين، ڪچن، ڏيڏرن، پاڻيءَ واتڙن ۽ خشڪيءَ تي هلي سگهندڙ ڪن بين ساهوارن ڪي هن سوني تلاءُ جي ڳولها ۾ نڪرڻو پيو. جنهن جي سُرت ۽ سونهن جا هنڌين ماڳين هـلَ هئا، ۽ اهڙيءَ طرح انهن بچيل ساهوارن مان ڪيترائي ساهوارا ، ڪميون، ڪچون، ڏيڏر ۽ پاڻيءَ واتڙا سوني تلاءُ تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا. لڏ پلاڻ واري ان سفر ۾ ڪيترن ساهوارن ڪي سختيون بہ سهڻيون پيون. پري، پري کان ڪهي آيل ساهوارن ڪي تلاءُ جي اصلوڪن رهواسين سندن ڳتائتي سُياءَ ڪري رهڻ ڏنو.

ڪجهه وقت خاموش رهڻ کان پوءِ، نون رهواسين حجتون اٿارڻ شروع ڪيون. جڙتو پوش لاهي، هو پنهنجي اصلوڪي روپ ۽ روش جي نمائش ڪرڻ لڳا. انهن ساهوارن مان ڪميون ۽ ڪچون ٿوريءَ " تون تون" ۽ "مان . مان" کان پوءِ تلاءُ جي اصل رهاڪن سان هڪ گهر جي پاتين وانگر رهڻ لڳا. پاڻيءَ واتڙا ڪڏهن، ڪڏهن ڪجيءَ جي ڇڙين جهڙيون ٽنگون ڦهلائي، وات واري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جنبوري ڪولي، ڪنهن نہ ڪنهن ساهواري کي ايذائيندا رهندا هئا، پر ڏيڏر بنهہ لاهي پاهي بيهي رهيا. هُنن پنهنجين چالاڪين سان اصلوڪن رهاڪن ڏيڏرن ۽ ڏيڏرين کي بہ برغلائي پاڻ سان شامل ڪري ڇڏيو. سيني ڏيڏرن نـوَن ۽ پراڻن جي ڪمان هڪ وڏي تـُلهي متاري ڏيـڏر هٿ ڪري ورتي، جنهن کي ڏسندي ئي تلاءَ جا هيٺا ساهوارا ڪنبي ويندا هئا ۽ ٻيا سگهارا ۽ سرت وارا ساهوارا غصي ۽ نفرت جو اظهار ڪرڻ لڳندا هئا. وڏي ڏيڏر جو معمول ٿي ويو هو تہ وچ تلاءَ ۾ لـُڙهندي، وٺي " ڊران، ڊران" ڪندو هو. بس، پوءِ تـہ هٿ جي پڙهايل ڏيڏر برادريءَ جو هر فرد" ڦان، ڦان" ۽" ٽان، ٽان" واري شور سان تلاءَ ۾ تاراج مچائي، اٻ ٻيا ڏاريندا هئا. ڪـَلين جي مدد سان ڦقڙ ڦنڊائي وڏا ڪري، هـُلـَـرَ هـُلو مچائي ڏيڻ واري ڏيڏرن جي عمل ٻين ساهوارن لاءِ وڏي ۾ وڏو آزار پيدا ڪري ڇڏيو. رات جو جڏهن سڀ ساهوارا ڏينهن جي ٿڪ ۽ هڻ هٽان ڪان آزاد ٿي، آرامي ٿيندا هئا تـہ بنهہ ان وقت وڏي ڏيـڏر جي چرچ تي پوري تلاءَ ۾ ممڻ مچي ويندو هو. ڏيڏر هجن يا ڏيڏريون، وڏي ڏيڏر جي سـُرَ ۾ سـُرُ ملائڻ لاءِ وڏ ۾ وڌ ڦوڪجي وٺي دنبها هڻندا هئا. بيگاهہ وقت ۾ ماتم مچي ويندو هو. هر مانيٽو ۽ سرت رکندڙ رهواسي رات وچڙي ڪمهلي شور تي دنگ رهجي ويندو هو. مانڊاڻ ۽ بدمغزيءَ وارو اهو وهنوار هو، جو ڏينهن هجي يا رات بس، ان تـلاءَ مـان نڪرندڙ هر آواز ٽانڊن وارو مينهن لڳندو هو. اهڙيءَ حالت ۾ هر ساهوارو پنهنجا ڪم ڪاريون ڇڏي، پنهنجي ڪل کي لڪائڻ ۾ لڳي ويندو هو. ان ڪري هـر ساهوارو ويڳاڻو تـي گذارڻ لڳو. هن ڪان اڳ هرڪو ساهوارو پنهنجي ورچيل ڪم ۾ ڪنهن بہ قسم جي ڪوتاهي ۽ سستي ڪرڻ بدران پنهنجو پنهنجو ڪم وڏي چاهہ سان پورو ڪندو هو، پوءِ اهو ڏيڏر هجي يا ڪمي. پاڻيءَ وارو پوئرو هجـي يا پـاڻيءَ واتڙو. هر رهواسي پنهنجو ڪم مقرر ڪيل وقت ڪان اڳ پوري ڪرڻ جي وٽ، وٺان ۾ هوندو هو، پوءِ ڇو نہ تلاءَ کي صاف ۽ اوجل رکڻ لاءِ ڦرٽـَـي، ڦوهاري واري ڪرت هجي، ڪو بہ ساهوارو ٻئي ساهواري کي تنگ نہ ڪندو هو ۽ نہ وري رات جـو بيگاهہ وقت شور مچائي ڪو خلل پيدا ڪندو هو.

ڪو وقت آيو، جو تلاءَ جي حالت اها وڃي ٿي جو مٺس سينور ۽ سڪل پنن جو وڏو تهہ چڙهي ويو. ڏيڏرن جي آزار ، ڦقڙ ڦوڪي سندن وت ڪـان وڌيڪ ڏک ڏيڻ واري عمل، بيگاهہ وقت غير ضروري شور مچائڻ ۽ تلاءَ جي سينوار جي وجڻ ڪري سندن ساهہ گهٽجڻ، هر ساهواري کي سوچڻ تـي مجبور ڪيو. هاڻي هو سوني تلاءَ جي ماڻ، سنڌوءَ کي ياد ڪرڻ لڳا.

سنڌوءَ جي رهواسين ڪـُمين - ڪـچن ، مڇين، گوجن، تـاروڙن، لوڙهن ۽ پنهنجن ٻين مٽن مائٽن کي سارڻ لڳا. سنڌوءَ جي ٻهريـَـن ڇاڻن سان

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڳڌ. انهن ڪانئن، ڪانن، چهن، چهبڪن، ٻـَنبن ۽ وٽن جي چـَهه ڪي بـہ ياد ڪرڻ لڳا، جن تي سوار ٿي، ساز وڄائيندا، گيت ڳائيندا. منجهائن ڪيترا هن تلاءَ تائين پهتا هئا. سنڌوءَ ۾ اوچتو چاڙهه آيو. هڪ وڏي لهر اٿي، جيڪا پنهنجيءَ ڊاڪ تي پاڻ سان ڪانئن، ڪانن، ٻـَنبن، چهن، چهبڪن لئين ۽ وٽن جو ڇهه ڪٽي، بگل باجا وڄائيندي، سنڌوءَ جي ڪاڌل ڪپر مان ڏو ڪيندي گهاري ۾ ڪاهي پئي ۽ ائين وڏي لهر پنيان ڪيترين ئي ننڍيون وڏيون لهرون ۽ چوليون ڊوڙنديون، گهاري ۾ داخل ٿينديون رهيون. چولين جي ڇڇڪن، لهرن جي لوڏن، مٿر آلاپن، سُرن، تالن، پاڻيءَ جي ٽڪرائڻ، سوني تلاءَ جي رهواسين جو توجهہ ڇڪائي ڇڏيو. ڪين ائين محسوس ٿيو هو، ڄڻ تلاءُ ۽ گهارو پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي ويا هجن. هر ساهواري پاڻ ۾ وڏي سگهہ پاتي هئي. هڪ ساهوارو پئي ساهواري ڪان پاڻُ ڪي سـگهارو سمجهڻ لڳو هو. تلاءَ جي ڪيترن ئي ساهوارن سينور ڪي ٽوڙي، ڇلانگ لڳائي، سينور، واريءَ ڇت تي ويهي، سنڌوءَ جي لهرين ۽ چولين جو آدرڀاءُ ڪيو هو ائين جيئن ڪي ڳوٺاڻا، گهرن جي ڇتين تي بيهي ڏيساور ڪان موٽندڙ وڻجارن کي پليڪار چوندا هجن. ان وقت تلاءَ جي هر ساهواري (سواءِ ڏيڏرن جي) کي ائين لڳو هو ڄڻ سنڌوءَ جي لهرين ۽ چولين تي سوار ٿي، پاڻ سان لئيون لڪڻ، ڇها ۽ ڇهبڪ لوڙهيندا ، بگل ۽ باجا وڄائيندا ڪي ساٿي سنڌن مدد لاءِ اچي رهيا هجن. بس، پوءِ لهرون ۽ چوليون تاساري گهاري ڪي سائو ڪنديون، اچي سوني تلاءَ سان ٽڪرايون. هڪڙين لهرين ۽ چولين تلاءَ ڪي غسل ڪرائيءَ، مٿس چڙهيل سينور ۽ پنن واري تهہ کي ٽڪرا، ٽڪرا ڪري، تلاءَ کي ڌوئي صاف ۽ اوجل ڪري ڇڏيو. تہ بين لهرين ۽ چولين لئين، لڪڻ، چهن، چهبڪن ۽ ڪانن وارو اڻ تر عمل شروع ڪري ڏنو. ڪن لڪڻ، چهن، چهبڪن ۽ ڪانئن جون نوڪون چولين جي اڇل تي تيز ۽ پـُتڪا ڪائي ائين ٿي نڪتيون جيئن ڪنهن هڪ ئي جانور تي ڪمانن مان هڪ ئي وقت ڇـُٽل ڪانَ ساڳي پـَهي مان ڏيکارو ڏين. ڪي ڪانا، لئيون اڪ - ٻوٽ راند ڪيڏنديون ڪڏهن ڪنهن چوليءَ يا لهر ۾ گم ٿي ٿيون تہ ڪڏهن ڪن پل لاءِ ظاهر ٿي ٿيون. ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪنهن جي تلاش ۾ هجن. سوني تلاءَ وارا رهواسي پنهنجي پنهنجي جاءِ تان پاڻيءَ مان منڊيون ڪيي، وري پاڻيءَ ۾ ٽپيون هٽي ٿي ويا. ائين ٿي لڳو، ڄڻ اهي سيئي ساهوارا انهن لئين، لڪڻ، چهن، چهبڪن، ڪانن ۽ ڪانئن ڪي ڏس ڏئي رهيا هجن تہ جن ڪي ڳولهيو پيا، اهي هيڏانهن اٿو. بس، پوءِ لهرين ۽ چولين ۾ مانار آئي ۽ ٿلهي متاري ڏيڏر سان ڳڌ. بين ڪيترن ئي ڏيڏرن ۽ ڏيڏرين کي پاڻيءَ مٿان اوندو لڙهندو ڏنو ويو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٽيپهريءَ جو سچ

لَڏڙن جون ٻه عجيب غريب عادتون ٿينديون آهن. هضم ٿيل کاڌو ٻلنيون ۾ آت ڏيئي، وات رستي ڪيڻ. مطلب ته جسماني جوڙجڪ جي مجبوريءَ ڪري، وات سان کائي، ساڳي رستي نيڪال ڪرڻ. پيچ جي سنڌن سان پاڻيءَ ۾ ڏوکي هڻي، اجرو پاڻي لڙيو ڪرڻ. پاڻيءَ سان مٿون پري سُڪ تي وڃي هارڻ ۽ جتي رهڻ، کائڻ ۽ پيئڻ، اتي گند پکيڙڻ. لَڏڙن جون اهي چارئي عادتون سڄي جڳ ۾ چاتل ۽ سڃاتل چيون وڃن ٿيون.

ڳالهه ٿا ڪن ته ٻه دريا هيءَ جي اوير ۾ شڪاريءَ جي دٻي ڪان سڏ پنڌ تي، اتر طرف بيديءَ جي ڪاٻي ڪلهي تي وڏي لڙهه جي وچ ۾ پاڻيءَ جو هڪ وڏو تلاءُ هوندو هو. جنهن کي سنڌو اٿل ڪري ٻارهن مهينن لاءِ ساڻو ڪري، ميلن جا ميل پر پرو ٿي ويندي هئي. ان تلاءَ ۾ مڇيون ۽ ڪي پاڻيءَ جا جانور رهندا هئا. هڪ رات وڄهه وني، لڏڙن جي هڪ وڏي ٽولي اچي ان قبضو ڪيو. ٿلهن متارن لڏڙن رات جي پيٽ ۾ هزارين نندين، وڏين رنگا رنگي مڇين کي ڳڙڪائي ڇڏيو.

تلاءَ تي لڏڙن ايڏو ته مضبوط ڪڙو چاڙهيو، جو مجال آ ڪنهن پکيءَ کي جو اچي تلاءَ ۾ چهنب ٻوڙي. اچ ڪان پکين ۽ جهنگ جي ڪن ڪمزور جانورن جا دوڏلا ۽ زبانون ٻاهر نڪري آيون هيون. اڃ جي شدت ڪان مجبور ٿي، ڪي پکي پاڻيءَ ڦڙن حاصل ڪرڻ لاءِ اچيو موت جي ڪوڙڪن ۾ ڦاسندا هئا. پنهنجن سائين کي پنهنجي سامهون پوٽان ٻوٽ ٿيندو ڏسي، ڪن پکين جو پاڻي پيڻ تان ارواح ئي ڪڇي ويو هو. تنهن هوندي ٻه ان ڪوشش ۾ هر روز پکين جي موت جا سوين واقعا ٿيڻ لڳا. اجان ڪنهن پکيءَ پاڻيءَ ۾ چهنب ٻوڙي ناهي ته اڳي ئي موت جو راڪاس ڏاڪا ٻڌي مٿس چڙهي ويندو هو. هزارين پکيڙا پنهنجين رنگا رنگي ۽ چمڪڙين ڳچين جا ڳچ وڃائي ويٺا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هئا. اذ غشيءَ جي حالت ۾ ڳڙڪائجي وڃڻ وقت ٽاڪئين شيشي جهڙن سندن هڏن جي پچ مروڙ ۽ سندن احتجاجي آواز ٻڌي، وٽن تي ويٺل ڪيترن ئي آسروند پکين جي اڄ ختم ٿي ويندي هئي. ڪين آنڊا منهن اچڻ لڳندا هئا ۽ ڪا گهڙي اڪيون بند ڪري وٽن جي لامن ۾ چڪ ڦٻائي پيا عجيب پوائتي قسم جا آواز ڪڍندا هئا. هن وقت تہ سندن هُلو ئي بند ٿي ويندو هو.

پاڻيءَ جي ناڪابندين ۽ موت جي وارداتن پکين کي سوچڻ تي مجبور ڪيو. جيڪي هاڻي ٻہ ٻہ، چار، چار ٿي پَـهـَ پچائڻ لڳا. آخر هڪ ڏينهن اهڙو بہ ٿيو جو پکين جي سمورين برادرين، پٽنچاتن ۽ مارڪن جا سڀ چڱا مڙس اچي تلاءَ جي ويجهو ڪٺا ٿيا. هر چڱي مڙس کان پڇيل سوال جي جواب جو آخري جملو هو: نيٺ ڇا ڪجي! گڏجاڻيءَ ۾ ڪوڙ ساڻرا نهراءَ ويچار هيٺ آيا. ڪمزور پکين جهرڪين، هيڙهن، لال. ڪٽياڻين، من موسڙين، چنبولن، ٽڪلن، ميٽرن ۽ پورين جي چڱن مڙسن منهن - مٿو پٽيي، نهراءُ پيش ڪيو تہ ڇو نہ ڪنهن مٿيري طاقت کان مدد وٺي، لڏڙن کي لوڏائي چڏجي ۽ اهڙيءَ طرح ڪانئن چوٽڪارو حاصل ڪري ڪو ٿڌو ساهہ کڻجي. ان نهراءَ کي پکين اتفاق راءِ سان نامنظور ڪري ڇڏيو، عقابن، بازن، باشن، شڪرن، ڪانيرن، اڙڳ ڊينگن، لاکي ڄاجن، هنجن، سرخابن، ڪوڙالن، ٽيٽن، ٿهڙن ۽ ڪازن هن ٺهراءَ جي سختيءَ سان مخالفت ڪري، ٺُڏي ڇڏيو، چوڻ لڳا. " مرندا مري ويندا سون پر ڊپ ڪون چرنداسون" بين ڪان مدد وٺي پنهنجين پيشانين تي ڪارنهن ڪو نہ ملنيداسين، وڏڙن کي ڪو نہ لڄائينداسين. بازن، عقابن، شڪرن ۽ باشن خار ڪائيندي، پنهنجين گول. گول اکين مـان باهہ جا الا ڪيندي، اعلان ڪري ڇڏيو تہ جيستائين سندن واڱهن وارا چنبا ۽ رُڪ مان جڙيل جنبورين جهڙيون چهنبون سلامت آهن، تيستائين پنهنجي تلاءَ موٽائڻ لاءِ پاڻ وڙهي ميدان ملهائيندا. ٻين کي مٿا ميڙ ڪري طاقت جي خيرات وٺڻ بدران، سمنڊ منهن ڪري هڪ هڪ ٿي پاڻ کي لهرين جي حوالي ڪري ڇڏيندا.

ڪمزور پکين جي چڱن مڙسن کي پشيمان ٿيٺو پيو ۽ ڪين پنهنجو ٺهراءُ واپس وٺو پيو. جهنگ ڪڪڙين ۽ ٽيهرين زمين کوٽيندي، پچ کي تاءُ ڏيندي چيو: "اسان ان ڏينهن کان آنا لاهڻ بند ڪري ڇڏينديوسين، جنهن ڏينهن اسان جا نر پاڻ کي محتاج سمجهي ڪنهن ٻئي اڳيان طاقت جي خيرات لاءِ سٽن هڻندا"

ان وچ ۾ آدمشماري ۽ منصوبا بنديءَ جي انچارج ڪاٺ ڪـُٽڙن جي چڱي مڙس اڄ وڳهئي تلاءَ مان پاڻي پيئڻ جي ڪوشش ۾ مارجي ويل پکين جا انگ اکر پيش ڪيا، جنهن تي هر چڱي مڙس شرم. شرم ٿئي، نفرت ۽ غصي جو اظهار ڪيو. هزارين پکي جيڪي پنهنجن چڱن مڙسن جي آخري فيصلي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻڌڻ جي انتظار ۾ اچي پروارن وٽن تي ڪنا ٿيا هئا. انهن بہ شرم، شرم وارا ساڳا لفظ دهرائي وٺي اپ ڏاريندڙ دنبها هنيا. جنهن تي ڪيترا لڏڙا پاڻيءَ مان ٻاهر نڪري، پوئين ٽنگن تي بيهي پکين کي گـهوري وري وجي پنهنجي ڪرت کي لڳا هئا.

آخر وڏيءَ جهڳ جهڳان کان پوءِ پکين فيصلو ڪيو تہ ڦلاڻي ڏينهن سيني پکين کي تلاءَ تي سچ اپارٽو پوندو. سندن مطلب هو تہ سچ ايرندي ئي سپ پکي تلاءَ تي ڪٺو ٿي وٺي زور سان دنبها هڻن. شور مچائين. هـلر هـلو. سيٽون وڄائي لڏڙن کي هيڙو. هيڙو ڪن تہ جيئن ڪجهہ شرم وچان ۽ ڪجهہ شور وچان لڏڙا تلاءُ خالي ڪري ڀڄي وڃن. پکين پڪ سان چيو تہ سندن هـلر هلي تي لڏڙن جي ڪنن جون دهلڙيون ڦاٽي پونديون ۽ هو چرين وانگر عقل ۽ حوصلو وڃائي جهنگ منهن ڪري وٺي ڀڄندا. ان رٿا تي عمل ڪرائڻ لاءِ دور، دور تائين پيغامن پچائڻ جو ڪم ڪانگن ۽ ڪبوترن پنهنجي ذمي ڪيو. شايد ان ڪري جو قاصداڻي ڪار ڪين ابن ڏاڏن کان ورثي ۾ مليل هئي.

مقرر ڏينهن تي سچ ايرندي ئي تلاءَ تي پکين جا هشام گڏ ٿي ويا. تلاءَ جي چوڌاري هيٺ توڙي مٿي هزارن ۽ لکن جي ڳاٽاٽي ۾ اچي پکي ڪٺا ٿيا. نہ چڊيائون ڪو پوڙهو يا ڪا پوڙهي پنتي. جتي ڪانگ ۽ ڪبوتر نٿي پهچي سگهيا، اتي سندن مدد ڪازن ۽ ڪوئلن ڪئي. بس، ڪاز جو پائيڊ پائيپر وارو توتارو وڄائڻ ۽ ڪويل جو ڪوڪ ڪري هلو ميان! ڪرڻ. ان ڏينهن شايد ڪازن کي بہ پنهنجي" ڪاز" جي پروڙ پئجي وئي هئي، جو پين پکين وانگر اڏامندا نظر اچڻ لڳا هئا. ٿوريءَ ويرم ۾ پکين اچي جهنگ مٿي تي ڪنيو. سندن پاڇاري، هيڙو، هيڙو، وٺ وٺان، اهو اهو ، وارو ڙي، وارو واريءَ دانهوڙ اپ تي ڏاريو. پکين جو ايڏو اتحاد ۽ ٻڌي ڏسي ماڪوڙيون بغل نوڪڻ لڳيون. سانن، ماڙن ۽ ڏاندن وانگي زمين تي ڌهون هٽي ٽاڏون ڪري، لڏڙن تي غصي جو اظهار ڪرڻ لڳيون ۽ اهڙيءَ طرح وڏيون وڏيون قطارون ٺاهي لڏڙن جي خلاف ويڙهہ جو اعلان ڪري پکين سان شامل ٿي ويون. ٿورو پريرو تلاءَ جي چوڌاري مورچا ٺاهي لڏڙن جي ڪلَ ٽڙڻ جو انتظار ڪرڻ لڳيون. جيئن ڪنهن بہ لڏڙي جي ڪلَ ٽڙي ۽ هو تلاءَ کان ٻاهر نڪري ڪيڏانهن ڀڄڻ جي ڪري تہ ماڪوڙيون نرا ٻڌي مٿس چڙهي وڃن ۽ ڪيس ڪچو ڪائي سندس انت آڻي ڇڏين.

ٻن ڏينهن ۽ ٻن راتين جي دانهن ڪوڪن واري جاڪوڙ کان پوءِ پکين کي مايوسي ۽ نراسائي ويڙهي وئي. هنن ڏٺو تہ ڪنهن هڪ لڏڙي تي بہ سندن هلرَ هـلي جو اثر نہ پيو. اٽلندو کي هيٺا ۽ پوڙها رڙي، رڙي ساٿا ٿي مرٽينگ حالت کي پهچي ويا. نہ ڪنهن لڏڙي جي ڪنن واري دهلڙي ڦاٽي ۽ نہ وري ڪو لڏڙو چريو ٿي وٺي ڀڳو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ان عمل پکين کي جيترو مايوس ۽ ڪمزور ڪيو اوتروئي لُڏڻن کي مضبوط ۽ آڪرو ڪري ڇڏيو. ڪي لُڏڙا تہ تلاءُ مان ٻاهر نڪري، پوئين ٽنگن تي ٻيهي، اکيون ڦوٽاري پکين تي ٽٽولين ڪرڻ سان گڏ ڪين ڪچيون ڦڪيون گاريون بہ ڏيڻ لڳا. چي: سُري ڪاڏل ڪاٺ مان ٺهيل پنهنجن لٺ سردارن کي ڇٽي ڇڏيو تہ پٽ مائيءَ جا! جيتري پڇيوَ اوتري جڪ هڻو. ٽڙيون ويهي ويندوَ تہ بہ اسان جي ڪن تي جوڻ بہ ڪا نہ چرندي. پکين جا پٽوءَ! ڪن ڪولي ٻڌي ڇڏيو تہ اوهان پلي سالن جا سال احتجاج ڪيو. ڏرڻا ماري ڏونڊا وتو. پر ورڻو ڪجھ ناهيوَ.

ڪن پکين شديد مايوسيءَ کان پيو ڪو چارو نہ ڏسي آپ گهات واري عمل کي ترجيح ڏني، پر پکين جي اڪثريت اجان بہ پنهنجن ارادن تي اٽل هئي. سندن حوصلا اجان بہ پختا هئا ۽ هو لُڏڻن کان ڇوٽڪاري وٺڻ لاءِ ڪنهن بي حڪمت عمليءَ تي غور ڪرڻ ۾ لڳي ويا.

هڪ ڏينهن هڪ ٻگھ پکي اچي تلاءَ جي پر تي ويٺو. جيڪو وجھ وٺي پنهنجين قداوار ٽنگن ۽ ڊگهي چنهب جو فائدو وٺي "چڙاپ" سان ڇهنب آلي ڪري، اندر جي اڄ اجهائي رهيو هو. هن ڏٺو تہ اهو ساڳو ڪرپيل ۽ ڪڪ لُڏڙو جيڪو پکين کي ستائڻ جا نئين سج نوان طريقا جوڙيندو هو سو تلاءَ ۾ اونڌو لڙهي رهيو هو. سندس وات، ڪنن ۽ ناسن مان جيت ۽ ڪنيان ڇٽي رهيا هئا ۽ تڪليف کان ڇنڪهي رهيو هو. ٻگهلي کي نيزاري ڪري چوڻ لڳو: ڀائو! بخار کان جسم جلي رهيو آهي. ڪنن ۽ ناسن مان ڪيئان ڳڙي رهيا آهن. تون پاڻ بہ ڏسين پيو تہ هڪ ڪَنُ ۽ هڪ ناس ڪيئن کائي، "ٻُتو" ۽ "بينو" بڻائي ڇڏيو آهي. قرب ڪري پنهنجي خوبصورت ۽ پيارين، پيارين ٽنگن جي مدد سان مون کي اٿلائي سڌو ڪر. مان تنهنجين پيرڻين جو ٿورائتو رهندس. مون کان ڏڄ نہ پيارا! اچ ويجهو اچ. جيترو وٺئي، اوترو پاڻي پيءُ.

ٻگهہ هن کان اڳ خوشامند جي ڪنهن بہ پوسٽر تي اهڙا پيار پريا لفظ لکيل ڪين ڏٺا هئا ۽ وڏي لُڏڙي جي اهڙي خوشامند تي ڊڪرجي ويو ۽ ڪا جهٽ هڪ ٽنگ تي بيهي اکيون ٻوٽي سوچيندو رهيو. ان نئين چال تي ٻگهہ لُڏڻن کان وڌيڪ خوف کائڻ لڳو. هن سمجهيو تہ اهو بہ ماريءَ جو ڪو روپ ٿي سگهي ٿو. لُڏڙي جي ڪنن، ناسن ۽ وات مان وهندڙ ڪنئن ۽ جيتن واري حقيقت بہ ٻگهي کي هڪ فريب نظر اچڻ لڳو. رڙ ڪري، لُڏڙي کي چيائين. اڙي، لُڏڙا خان! تون مون کي بيوقوف بڻائي هضم ڪرڻ ٿو گهرين! ائين چو نہ ٿو چوين تہ تو وات کوليو آهي ۽ مان تنهنجي وات ۾ گهڙي هٽي، تو لاءِ تير مال بڻجان. لُڏڙا خان! مون کي ايڏو ٻالو ڀولو نہ سمجھ.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ٻگهہ ڪٽي جو ٽلاءِ تي نظر ڦيرائي تہ ڏسي تہ مار! ڪيترن لٽڙن سان لڳ ڀڳ وڏي لٽڙي واري ويڙهہ هئي!! بلي!! هاڻي تہ ڪيترا لٽڙا پنهنجا سور پٽي رهيا هئا. ٻگهہ کان رڙ نڪري وئي!

ڪن لٽڙن اڌ غشيءَ جي حالت ۾ ٽلاءَ جي ڪپ تي پيل ڦوڙن سان منهن مٿو ٽڪرائي پاڻ کي رتو ڇاڻ ڪري ڇڏيو هو. جن جي ڪنن، ناسن ۽ وات مان ڪئنان ڳڙي رهيا هئا. همدرديءَ طور ڪيس سڌي ڪرڻ لاءِ ٻگهہ پنهنجا پير پاڻيءَ ۾ ٻوڙيا.

ٽلاءَ جي پرسان هڪ دڙي تي عقاب ۽ باز ويٺي لٽڙي ۽ ٻگهہ جون ڳالهيون ٻڌيون. عقاب، ٻگهہ کي رهڻ پٽائي، ڪيس اڳتي وڌڻ کان منع ڪئي. عقاب جي اشاري تي باز اڳيرو ٿي ٻگهہ کي سمجهائيندي چيو: اڙي، موالي! دشمن کي ڪڏهن بہ ڪمزور نہ سمجهڻ گهرجي. سندس ڳالهين ۾ ڦاسڻ بدران ويچار ڪرڻ گهرجي چريءَ يار!

عقاب ڦڙڪو ڪري اچي لٽڙي جي پر ۾ ويٺو. هوڏانهن باز بہ سيٽي وڄائي، عقاب جي پرسان ٿي بيٺو. اکيون ڳاڙهيون ڪري عقاب وڏي لٽڙي کي هبي تبي ڪرڻ شروع ڪيو. چي پاڙيا! اڙي تون ڪهڙي حساب ۾ هن مسڪين ٻگهلي کي بيوقوف بڻائي ڪيس ڳڙڪائڻ ٿي چاهيو؟ هن وقت تائين اوهان ڪيڏيون ويساهہ گهاتيون ڪري چڪا آهيو! گهٽا اسان جا مٽيرَ چيري ڦاڙي هڙپ ڪيا اٿوَ؟ اڄان ڪالهوڪي ڳالهہ منهنجي سامهون توهان اسان جو ويهارو ڪن ڪونڌر رڙڪي ڳڙڪائي ڇڏيا هئا. پاڙيا! صبح جو هڪڙي ڳالهہ تہ شام جو ٻي. ڪنهن اهڙي هڪ بہ اسر جو نالو ڪٿو جيڪو اوهان جي ڳالهين تي ويساهہ ڪندو هجي. اڙي لُڌو! انهن جيتن ڳاڙيندڙ پنهنجن پٽن، پوٽن، ۽ ڏوهٽن کان پنهنجو پاڻ سڌو ڪراءِ، جيڪي اونڌا ٿيا پيا ٿا قواليون ڳائين.

عقاب لٽڙي ٿي چوهہ چنبي، وڃي مٿي چڙهيو. ڪلَ ٽڙيل لڌڙو عقاب جو هر طعنو هر ڳالهہ سمجهي ويو. عقاب کي مخاطب ٿيندي چيائين: ادا! توهان کي صحتمند جسم، طاقتور چنبا ۽ چنجورن جهڙيون چهنبون آهن. بيلي! پلاٽي ڪري مون کي سڌو ڪيو. اسان ڏاڍي اوهان پکين سان ڌاڌاگيري پئي ڪئي آهي. سچ ۽ ڪوڙ ۾ اسان کو بہ فرق نہ ڪيو آهي، جتان پنهنجا ڏڍ پرياسون، اتي ئي گند جا ٻورا اڇلاياسون. اجرو پاڻي نہ پاڻ پيتوسون ۽ نہ وري ڪنهن ٻئي کي پيڻ ڏنو سون. پاڻيءَ سان مٿون پري هٿ هٿ هاري ويري پاڻيءَ جي هڙادو ڪوٽ ۽ گهوٽالو پيدا ڪندا رهياسون. اسان جا عذر ۽ بهانا اهي، تہ ڏندن ۾ مڇيءَ جا چلڙ، ڪنبا ۽ گوشت جا ذرڙا ڦاسي ٿا پون. تڏهن ٿا وٽئون ٽلاءَ کان ٻاهر گرڙيون ڪندا. جنهن وات سان ڪائون ۽ پيئون انهيءَ ئي وات کي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

گئر سمجهي پيٽ جي غلاظت نيڪال ڪندا رهياسون ۽ اهڙيءَ طرح زبان جي پاڪائي ناس ڪندا رهياسون. اسان ڪي هاڻي پاڻ مان مرض لڳو آهي. هيءَ تلاءُ ڪو ڪڙاه ٿو لڳي، جيڪو ٻڙڪي، ٻڙڪي پيو ٿو جلائي. اسان جي لاڏاڻي جو وقت سپاٽي جي سج ڪان بہ ويجهو آهي.

لڏڙي پنهنجو بيان بہ جاري رکيو ۽ اکين ۾ لڙڪ بہ لڪائيندو رهيو. عقاب کي وري بہ منٿون ڪندي چيائين: دوست! مون کي ستو ڪو. ان پاڻيءَ تي ترندڙ ڦوٽي جي عمر بہ مون کان وڏي هئي. مان ختم ٿي وڃان. ان کان اڳ توهان کي هڪ اهڙي گهڻ – پاسائين حقيقت ٻڌائڻ ٿو چاهيان. جيڪا اوهان سيني پکين جي فائدي وٽان آهي.

عقاب ۽ باز جي مدد جو لڏڙي کي جڏهن پورو، پورو يقين ٿيو تڏهن کين ٻڌايائين: "ادا! اسان هاڻي جلدي تلاءُ ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو آهي."

باز ڏٺو تہ هڪ لڏڙو نيرڳيءَ کي چيري ڦاڙي کائي رهيو هو ۽ سندس ڏندن ۽ جاڙيءَ وچ ۾ آيل نيرڳيءَ مان رت جا ڦوهارا وهي رهيا هئا. جن پاڻيءَ تي سرخ لڪيرون ۽ گول، گول دائرا ٺي جوڙيا. باز اکيون بند ڪري، جيئن کوليون تہ سندس نظر ڪيرٿر جبل جي قطارن ۾ ٽبي هٽندڙ سج تي وڃي پئي. جيڪو پنهنجي پنيان نيرڳي جي رت جهڙيون سرخ لڪيرون ڇڏي ويو هو. باز کي انهن سرخ لڪيرن ۾ ڪير جهريون سفيد پر ڏنڌليون ۽ بي ترتيب لڪيرون ڏسڻ ۾ آيون.

باز عقاب جي ڪن ۾ سرپاٽ ڪيو ۽ پوءِ ٻئي، باز ۽ عقاب وڏي لڏڙي کي ٺونگا هڻندا، ڏونڌاڙيندا، فضا جي وسعتن ۾ پَرَ ڦڙڪائيندا اڏامندا هليا ويا.

ن وقت ڪيترن لڏڙن جا ڪن ڪيئَن ۽ جيتَن کائي، کين ٻُنو ڪري ڇڏيو هو. ڪن لڏڙن جي چپين پريل اکين مان ستُ وهي رهيو هو. تہ ڪي لڏڙا اکيون وڃائي انڌا ٿي چڪا هئا. ڪي نڪ وڃائي بينا ٿي پيا هئا.

هوڏانهن لڏڙن کان ڇوٽڪاري حاصل ڪرڻ لاءِ هنگامي گڏجاڻين کان پوءِ پکين هڪ ٻيو محاذ کوليو. هڪڙا ٽولا لوڻ جي کاڻين جي تلاش ۾ سون مياڻي، ماريپور، ۽ لڪيءَ جي جبلن ڏانهن روانا ٿي ويا تہ ڪن پکين چنهبائين پٽرين گڏ ڪرڻ لاءِ ڪير تہ ۽ جبلن ۽ ايرندي وارين قطارن جو رخ ڪيو. ڪي ڳوڙا پکي، ڳجهون، ڪاز، سرٽيون ۽ ڪي پوڙها ۽ ڪمزور پکي پيٽ صاف ڪرڻ لاءِ هيرڻ جون ڪڪڙيون هٿ ڪرڻ لاءِ اوسي پاسي وارن باغن ۽ کيتن ڏانهن نڪري ويا. مقرر ڪيل ڏينهن ۽ رقت تي پکين جا هزارين ۽ لکين ٽولا تلاءُ جي مٿان اڏامڻ لڳا. جي حملي جي اعلان جي انتظار ۾ هيٺانهن هوڏانهن

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اڏامڻ لڳا. ڪازن توتارا وڄايا ۽ پکين تلاءَ تي حملو شروع ڪري ڏنو. ڪن پکين تلاءَ تي پٿرين جا وسڪارا لاٿا تہ ڪن لوڻ ۽ هيرڻ جي ڪڪرين جا ڪرشما ڏيکارڻ خاطر لڏڻ مٿان نيسارا وهائڻ شروع ڪيا. پٿرين ۽ لوڻ - هيرڻ جي ٻنهي عمل ڪان پوءِ لڏڙا تلاءَ ۾ اونڌا لڙهڻ لڳا. سج ڪيرٿر جي جبلن ۾ ٽبي هٽي ويو. ڪازن توتارا وڄائي جنگ بند ڪرڻ جو اعلان ڪيو ۽ سڀ پکي سڄي ڏينهن جي هڻ هٽان ڪان پوءِ تلاءَ تي پنهنجي جنگ جاري رکڻ لاءِ اوسي پاسي وڻن ۾ واهيرا ڪري صبح جو انتظار ڪرڻ لڳا. ڪي پکي تہ زمين ڪي گلن جو وڇاڻو ڇٽي، جتي بہ آيـن اتي آرامي ٿيا. درياهہ، واهڙن ۽ ڍنڍن جا پکي بہ پنهنجن پنهنجن آستانن ڏانهن روانا ٿي ويا،

رات ڪٽڻ لڳي ۽ ائين هڪ نئين صبوح جا آثار ظاهر ٿيڻ لڳا. پرهہ ڦٽي پئي، ڇڻ وسڪاري ڪان پوءِ ڪنهن ٽريلڻ ڇُوڙن ڪي سِرڪائي ڇاول ڪير جي ڇاڏيءَ تان ڍڪڻ لاٿو. اوپر تي ڪير جا مٿ هارجڻ لڳا ۽ پوءِ جيئن جيئن سج مٿي چڙهندو ويو تيئن، تيئن پکين ڪي واريءَ مٿان لڏڙن جي پيرن جا نيشان ۽ سندن ڍڍرين جا پٽا صاف ۽ چٽا نظر اچڻ لڳا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

اچو پاڻي، لڙ ٿيو

” خبردار! متان منهنجي ٿڙ ۾ رهيل سهيل هيءَ آخري ڏار وڍين. صبر جي بہ ڪا حد ٿيندي آهي، مون گهڻو صبر ڪيو آهي. هر ڀيري مون احتجاج ڪيو آهي، جنهن جا پڙاڏا ۽ پڙلاءَ اڄ بہ جڳ وارا پيا ٻڌن. جڏهن، تڏهن منهنجن زخمن چٽائڻ بدران، منهنجن گهاوَن کي گهرو پٽي ڪيو ويو آهي. جڏهن بہ ڪنهن غنيم کي هن ڌرتيءَ ڏانهن ڏوڪيندو ڏسي ڪا دانهن ڪئي اٿم، ڪو آواز اٿاريو اٿم تہ ان منهنجي آواز کي منهنجي سرڪشي سمجهي موٽ ۾ منهنجي ڪنهن نہ ڪنهن ڏار يا لام کي مون کان زوريءَ جدا پٽي ڪيو ويو آهي. رمضان ! تون وري بہ آيو آهين منهنجن ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ. منهنجي هن ڪُچليل ٿڙ تي بيٺل منهنجو هي آخري ڏار آهي، جيڪو تو کي وڍڻ ڪو نہ ڏيندس. ڏسين نٿو تہ هن ڏار ۾ ڪيترائي پکي آکيرا ٺاهي ويٺا آهن. ڏار کي ٿڙ کان جدا ڪري، تون انهن پکين جي آسن اميدن جو خون ڪرڻ ٿو گهرين! منهنجن ساون پنن متان تو کي هيءَ ساوا پيلا منجر جا ڇڳا نٿا وٺن؟ اڄلائي ڇڏ پنهنجو ڪهاڙو، پڇي وڃ مون کان پري“.

ڪندي جو وڻ يڪي ساهيءَ جهيڙي واري انداز ۾ ڪاڪي رمضان سان ڳالهائيندو رهيو. ڪاڪي رمضان وراڻيو:

” ادا ڪنبا! تنهنجي هر ڳالهہ هر مسئلو سمجهان پيو. مان بہ تہ آخر هنن ئي ماڳن، مهاڳن ۾ سالن کان پيو رهان. تو کي وڍڻ ڪانسواءِ ٻيو مان ڪري بہ ڇا ٿو سگهان! هي تنهنجو ڏار وڍي، ڏکڻ کان ترائي ترڇائي ڇپري لاءِ لاٽڻ نهرائڻي اٿم.“

” پاڻ متان ڇپري اڏڻ لاءِ سوچڻ سان گڏ هنن آکيرن جي باري ۾ بہ سوچيو ٿئي، رمضان؟ تو کي هڪ لاٽڻ کپي. خبر ٿئي تو کي گهڻن آکيرن جون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

لاٽيون برباد ڪرٽيون پونديون؟ ڇو نہ ٿو منهنجو ميچر ڪاٿين؟ ميچر منو ڪري وجي ڦڪ هٽين؟ اوچالاٽي ڇڏ پنهنجو ڪهاڙو. پڇي وچ مون ڪان پري."

ڪنڌو ڪاڪي رمضان سان ڳالهائيندو رهيو." هن زمين جي ٽڪري ڪيئي انقلاب ڏٺا آهن. ڪيترين ئي ڌارين قومن ڪي ڪاهون ڪنڌي ڏسي ڇڪو آهي، جن جي اچڻ ۽ آباد ٿيڻ جو خاص سبب هن ڌرتيءَ جي ڳيپي جو سرسبز، خوشحال ۽ خوبصورت هئڻ ڪانسواءِ پيو ڪو بہ سبب نٿو ٿي سگهي. ڌرتيءَ جي ڇاتيءَ ڪي گهوڙن جي سنبن سان چيري ڇچري متس هاٿين جي داڦوڙن جا ڳاهہ ڳاٽا ويا آهن. ڌاريا آيا، ڪين اچڻو هو پوءِ ڇو نہ هزارين لکين انسانن جا ڪين سر قلم ڪرڻا پيا هجن. رمضان! منهنجي سيني ۾ ڇگي خاصي تاريخ سانڍيل اٿئي. هن وقت منهنجي عمر اوڏائي سوءَ سالن جي لڳ ڀڳ آهي. مان جڏهن بالغ ٿيو هيس ۽ پهريون ڀيرو لامن جي پلرن تي ڪچڙن گوئچن وچ ۾ ميچر جا ڇڳا ڏٺا هئم ۽ پهريون دفعو منهنجي پاڙيسري ٻوڙي جي ڊيڊي تي ڪٽيچيءَ اچي چٽ پچڻ جو گيت ڳاتو هو. ان وقت منهنجي پيءُ جي ڇمار پوريون ٿي صديون هئي. منهنجو ڏاڏو بہ حال حيات هو. جنهن جي عمر ابي ٻڌايو هو تہ چار سوءَ سال هئي. ابي ڪي" لنڊي وارو ڪنڌو" ۽ ڏاڏي ڪي" بخار ٽوڙ بابا" بہ سڏيو ويندو هو. مان ٻالڪ هئس، جو امان سانئڻ هڪ وڏي طوفان جو شڪار ٿي وئي هئي. امان لاڏاٽو تہ ڪري وئي، پر هزارين دمڙن جي شڪل ۾ هن ڌرتيءَ تي پنهنجو تخم ڇڏي ويئي. ابو ڳالهہ ڪندو هو تہ منهنجي ناني‌ءَ ڪي گوگاٽي قوم جي ماڻهن ودي، وجي پنهنجا گهر جوڙيا هئا. ترڏاڏي، پڙ ڏاڏي وٽ ۽ پڙ ڏاڏي منهنجي ڏاڏي وٽ پنهنجي پنهنجي دور جا اکين ڏٺا احوال پهچايا. ۽ اهڙيءَ طرح منهنجي اندر ۾ ابو سائين تاريخ جا اهم باب پرتي ويو. تاريخي واقعا، نسلي تبديليون، ڌارين جا حملا، مقامي ماڻهن جي تنک - ويڙهہ وارا واقعا ذهن تي متركا وهائي ڪيندا آهن. رمضان! مون وٽ گهٽ ۾ گهٽ گٽريل چوڏهن، پندرهن صدين جي تاريخ موجود آهي ڌاريا ماڻهو آيا جي ڇاتيءَ ۾ ڇرا هڻندا، ماڻهو ماريندا ويا آباد ٿيندا. ڌارين قومن جا ڌاڙا ۽ راتاها ياد ڪندي، مان تہ پنهنجي وجود کي بہ وساري ويهي رهندو آهيان. رمضان! مون تاريخ جي اُن اٿاهہ ساگر جا انيڪ وهڪرا ڏٺا آهن. هڪ لمبو سفر، جنهن جي هر موڙ تي اچان بہ مون ڪي ڌنڌلا صليب ۽ ڦاسي گهاٽ نظر ايندا آهن. مان اچان بہ ڏيهي ماڻهن ڪي مڇيءَ جي پيرن جيان ڳترا ڳترا ٿيندو ڏسان پيو. سوين، هزارين وڻ ۽ واهيرا وڏيا ۽ ڊهندا ڏسندو آهيان. ڇٽي پاسن ڪان طوفان ۽ واچوڙا اٿندا نظر ايندا آهن. مون ڪي هڪ هڪ ڳالهہ. هڪ هڪ واقعو ياد آهي. هتان سڏ پنڌ تي او... هن قتل ڊيوري ڪان سنڌو درياهہ ڇوليون ماري وهندو رهندو هو. وڏيون لهرون ننڍين لهرين ڪي ياڪر ۾ ڪري، سڄ ابرڻ ڪان سڄ لٿي تائين پنهنجو سفر جاري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

رکنديون نظر ايندڙيون هيون، ۽ اونداهين راتين ۾ واريءَ مٿان اهي لهرون سرڪندڙ نانگن جا قافلا لڳنديون هيون. دادلي درياهه جي ڇڇڪن ۽ ڪُنن جي ڪڙڪن تي ناڪئا ننڍيون ڪندا هئا ۽ ڪين ڏسندي، ڏسندي مون کي بہ پوءِ ننڍ اچي ويندي هئي. نسريل ڪانهن جي قطارن تي ڪٽڇيون منيون، منيون لاٽيون لنونديون هيون. درياهه جا پکي قطارون جوڙي، مٿان اڏامندا ۽ سرَ تي لهندا نظر ايندا هئا. ٻيڙائتن ۽ پاتڻين جا سڏ، پڙاڏن ۾ گم ٿي ذهنن ۾ گشت ڪندا رهندا هئا. ٻيڙين جا ساڪا، ٽٽندا ڏسي، پڃري جي پکيءَ جو درڪلندو محسوس ٿيندو هو. اڄ کان رڳو اڌ صدي اڳ منهنجي اوير واري پاسي کان وڏي ڪَنڌ هوندي هئي. هن ڦٽل ڊوري جي ٻنهي پاسن کان گهاٽو جهنگ ۽ سچا ٻوڙا هوندا هئا، جنهن کي ٻسُٽ، چيو ويندو هو. جنهن ۾ سهڙ، گدڙ، نور، ڪانگ، ڳيرا، تتر ۽ ٻيا ڪيترا ئي جهنگ جا جانور آزاديءَ سان رهندا هئا. ڏنار ٻنهوار ڪنهن ٻڪريءَ يا ڪوڇي ۾ مال چڏي، اچي منهنجي هيٺان ڏيٿي - ڏڪر ۽ ڊانءِ ڊوڙي رانديون ڪيڏندا هئا. پار کان ايندڙ مسافر منهنجي ڀرسان لڳهندي، نہ رڳو منهنجي ڇانوري ۾ ڪا جهٽ آرام ڪندا هئا، پر ان کان وڌيڪ ڪچي توڙي پکي وارن وٽن ۾ من موهيندڙ نظارن جي واکاڻ ڪندا ويندا هئا. چوندا هئا، جهلي بند تي بيهي، ڪٽي جو نظرن کي درياهه جي ڪابيءَ پر تي بيٺل وٽن جي قطارن ۽ هوا جي هلڪڙن جهوٽن تي رقص ڪندڙ ڪيتن تي تا اچلايون. تہ نيٺ، نيٺ نري ٿو پوي. چا جهانگيليءَ ۽ باهتيءَ جا نظارا، چا ڍنڍ جي ڪپ تي نيلوفر ۽ ڪنول گلن جون قطارون! چا چٽن، مٽرن جا کيت، چا پکي تي آباد تيل پاڳيا ۽ پاڳين جا ياڻ!! شام ويلي ڳوناٽيون جڏهن سرنهن جي کيتن مان ساڳ ۽ ڳنر پٽينديون هيون، تڏهن سنڌن ڪانبا ۽ ڪارڙا ڏسي، منهنجين لامن تي ٻُور ڦٽي پوندو هو. بکر ڍنڍ جي اتر، اوير وڏي لڙهه ۾ ڪنڊين ۽ ٻيرين، ٻيرن ۽ لنين جون قطارون پسي، دل جهومڻ لڳندي هئي. لوٽي آيا، لَڏاڻا آيا، پر هتان جي وٽڪار ۾ ايڏي وڌ- ٽڪ نہ پئي، جيڏي منهنجي عمر جي پوئين اڌ صديءَ ۾!

ڪنڊي جي زباني ماڳن ۽ مهاڳن جي آتر ڪٿا ٻڌي، ڪاڪي رمضان جو مٿو ڦرڻ لڳو. سنڌس ذهن تي متر ڪا لڳڻ لڳا. سنڌس سوچ جي ماٿار ۾ لهرون اٿڻ لڳيون. ذهن ۾ پيدا ٿيل ولوڙ ۽ آنڌ - مانڌ واري هلچل ڪيس ڀنتي، گهٽو ڀنتي وٺي ويئي. ڪندو اظهار جي دائري جي ٻاهرين لڪيرن کي اجان بہ وڌو ڪندو ويو.

" ماٿهو ڌرتيءَ جي گولي کي ڪنهن لاما يا پنڊت جو مٿو سمجهي، پاڪيءَ جا ابتا سبتا رهڙڪا ڏيئي، نوڙهو بڻايو ڇڏين."

سانجهي ٿي چڪي هئي. گهر گهر جوت جلي رهي هئي. ڪاڪي رمضان کي ائين پئي لڳو، ڄڻ ڪنڊي جي وڻ صدين جي تاريخ سنڌس ذهن ۾

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڀر ٿي، پاڻ استعيفا ڏيڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو هو. ڪاڪي رمضان جا هٿ ڏڪڻ لڳا، متو ڦرڻ لڳو ۽ سندس هٿن مان ڪهاڙو ڪري پيو. هن ڪِري پيل ڪهاڙي ڏانهن ڏٺو ۽ تيزيءَ سان ڪهاڙو کڻي ورتائين. ڪنڌي ڪان سڌ ڀِنڊ تي ڳوٺ جي پرسان صوفين فقيرن جي ڇوسول واري وڏي دڙي تي بيهي ڪهاڙي کي منهن سامهون ٻنهي هٿن ۾ جهلي وٺي سڏڪيائين. اعلان ڪيائين، جنهن تي اک ڇنڀ ۾ ڳوٺ جا ماڻهو هٿن ۾ مشعلون جلائي، هٿيار بند ٿي، ڪاڪي جي چوڌاري ڪٺا ٿيندا ويا. جيڪي پوءِ ڪاڪي رمضان جي سرواڻيءَ ۾ اتر پاسي روانا ٿي ويا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

انٽرنيشنل هاسٽل

يونان جي ڪولوزم يونيورسٽيءَ ۾ اَرسطوپس وائيس چانسلر ۽ رافيل پرو چانسلر آهي. حالتن ڪي ضابطي ۾ آڻڻ لاءِ ارسطوپس، رافيل کان وڌيڪ پريشان نظر اچي رهيو آهي، جنهن جو خاص سبب هيءُ هو ته ارسطوپس لاءِ ايڏو وڏو عهدو پاڻ سان هڪ عجيب قسم جو چئلينج ڪٺي آيو هو. گڏهه واري واقعي کان پوءِ ته ارسطوپس جي ننڊ به حرام ٿي چڪي هئي. گذريل وارداتن جي حوالي سان رافيل ماٺ ڪري ٽوڙيئو:

" زينو فان پنهنجي ڌرتيءَ جي مانگر مڇن سان به پيار ٿو ڪري. ساطير کي غصي ۾ ناسي اکڙين وارو محبوب پيارو ٿو لڳي. يسوليسس کي پنهنجي ڌرتي، خزان ۾ به حسين پئي لڳي. پگاسس اَن - اپائينڊڙ هاريءَ کي به تخليقڪار ٿو سڏي! انهن شاعرن ۽ اديبن، ماڻهن ۽ ڌرتيءَ جي رشتن کي بيشڪ پرکي ورتو آهي، جيڪي وتن تا ڌرتيءَ جي ڪئنواس تي نڪتل سندرتا جي نقشن ۽ عڪسن جا گيت ڳائيندا."

ارسطوپس گڏهه واري عجيب واقعي تي چوهه ڇنڊي پنهنجي غصي کي اجان ٿڌو ئي ڪين ڪيو هو، ته ڌرتي ۽ ڌرتيءَ جي سندرتا بابت رافيل جي فقرن تي سندس ٿرماميٽر سوَ کان مٿي ڊگريون ڊيڪارڻ لڳو. ايتري ۾ لان واري چوُ ديواري کان اڌ فوٽ مٿي نيري رنگ جون ٽوپيون نظر اچڻ لڳيون. اهي يونان سرڪار جا ماڻهو هئا، جيڪي ارسطوپس جي رهائش گاهه (وي سي هائوس) واري گيٽ تي بيٺل ٻن مليشيا ڪپڙن وارن سان وڃي مليا.

" انهن چورن پاڻ زورن کي زندان جي هوا ڪارائينڊس. نانگن جي ٻرن ۾ هٿ رجهڻ وارن کي ڇئي ڇڏيو، ته سندن لاءِ اهو ئي علاج آهي جو مون سوچيو آهي"

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ارسطوپس يونيورسٽيءَ جي شاگردن تي چوهه چنڊڻ جو پيو محاذ کولي ڇڏيو. درسگاهن جي حالت اڳ ئي تہ افسوسناڪ ٿي چڪي هئي، جو ساڳي ڌرتيءَ جي ساڳي ٻولي ڳالهائيندڙن کي هڪ ٻئي سان ويڙهائي، شاباس جا پروانا ورهائجڻ لڳا هئا.

انٽرنيشنل هاسٽل ۾ هوائي فير ٿين ٿا ۽ پوءِ هڪ جلوس وي سي هائوس طرف وڌي ٿو.

زندهـــ بـــاد، نئيـــن قيـــادت، زندهـــ بـــاد.... لنئيـــون، باٺا....تمنچا.....چاڪون...بندوقون.....

هوڏانهن لوڪس هاسٽل کان هڪ ٻيو جلوس نڪري ٿو. نعرا لڳن ٿا. اعلان ٿين ٿا:

" ڌرتي - ڇاين جا حق بحال ڪيو. درسگاهن جي تقدس جا اعلان ڪيو. اصل ۽ نقل، ڪوڙ ۽ سچ ۾ تميز ڪيو. ڌرتي - ماتا جي ٻوليءَ ۾ ماٺهو ۽ ڌرتيءَ بابت لکيل ڪتابن کي صحيفن جو درجو ڏيو. جن ۾ سقراط جو سچ ۽ بقراط جا نسخا لکيل آهن. ايٿيناڊيءَ جي پاٽيءَ جا ٻہ چار ڇنڊا هٽي، پنهنجن ڪتابي ڇهرن کي چمڪايو. تابناڪ بڻايو. فيثاغورث جي تربت وٽ ٻن گروهن وچ ۾ جهيڙو شروع ٿي وڃي ٿو. جيڪو لڙائيءَ جي شڪل اختيار ٿو ڪري. انٽرنيشنل هاسٽل واري دستي لاءِ مليشيا ڪيڙن واري ڪمڪ پهچي ٿي. بس، ائين ٿي لڳو ڄڻ فار سيليا جي ميدان ۾ ٻہ دستا وڙهي رهيا هجن رت ڇاڻ، رڻ متو، رائو ٿيو. لاش، سينا سپر، پاڄ....هڪ طرف ڏاڏي جي لٺ کي اجان ٻہ وڌيڪ مضبوط بڻائڻ لاءِ مٿس لوها پَٽَ چڙهائڻ لاءِ نمائشگاهن ۾ ڪانفرنسون ٿي رهيون هيون، تہ ٻئي طرف وقت جي چوڪيدارن کان لڪي، لڪي رات جي اونداهين ۾ ڏور گهٽو ڏور ساردينا جي ٻهاڙن ۾ گڏجاڻيون ٿي رهيون هيون. نہ بتي نہ بلب، نڪي ٽمڪي باهيڙي. رات جي اونداهن پهرن ۾ زخميل هٿن ۽ ٿڪل جسمن وارا اڃي حال ۽ مستقبل تي سوچڻ لڳا هئا ۽ پوءِ پهاڙن مان نئين نسل جا نوجوان هٿن ۾ ڏات ۽ ڏاهپ جون مشعلون ٻاري، هٿيارٻندن جي صفن ڏانهن وڌڻ لڳا هئا.

لوڪس هاسٽل جا اونداها ڪمرا ڏنڊا. ڪونڊا. گهوٽا. ڇپيون. لاٺون، سُوٽا. دونهان. شيشا. صدائون. زرڪيس بندوق صاف ڪندي، هرڪولس کان پڇيو:

" تو اڄ گهٽا پکي حرام ڪيا؟"

" پکي نہ ڇئو. عقاب ڇؤ. پرمار ڇؤ. جيڪي وتندا آهن پاڻ کان ڪمزورن جي چنبن مان لقما کسيندا" هرڪولس وراڻيو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

" عقابن ۽ بازن کي تہ پوري ڪائنات مٿان اڏامڻ جا پروانا مليل هوندا آهن، هرڪولس!"

" اهو تيستائين، جيستائين اهي عقاب نرم نرم جسمن تان پنهنجن تيز چنبن ۽ نوڪدار چهنبن سان ڪلن لاهڻ ۽ ماس نوچڻ جي ڪوشش نٿا ڪن. ٻيءَ صورت ۾ اهڙا پروانا ۽ پرمٽون خود بہ خود منسوخ ٿي ٿا وڃن" هرڪولس جواب ڏنو. " زرڪيس! تو پڇيو پئي تہ اڄ مون ڪيترن پکين کي حرام ڪيو آهي. مان حرام تہ نہ ڪري سگهيس، پر اڌ درجن کن پرمارن جا پر ۽ چنبا ضرور پڇي آيو آهيان. هاڻي هو هوا جي دوش تي پنهنجن توڙي پروان ماڳن مٿان اڏامي ڪين سگهندا."

" زرڪيس! تو کي خبر آهي تہ وي سي صاحب اڄ يونيورسٽيءَ جي گيٽ بند ٿيڻ وقت اسان مان ڪن يارڙن کي گهرايو آهي، جن ۾ مان بہ شامل آهيان؟" " مون کي خبر هجي، يا نہ هجي، پر پاڻ وارا ساٿي وي سي صاحب جي اٽيل چار ۾ ڪڏهن بہ نہ ڦاسندا. اسان وارا همراهہ سندس چم جا واقف آهن، ان ڪري ڏندن ڏسڻ جي ڪين ڪا بہ ضرورت ڪا نہ پوندي"

وي سي جي دفتر ۾ رافيل اڌ درجن کن ٿلها متارا همراهہ ۽ بہ چار استاد پهچي چڪا آهن. ٻاهر رستن تي شاگردن جا انبوهہ نظر اچي رهيا آهن. وي سي صاحب خاموشيءَ کي ٽوڙي ٿو:

" وات ڳاڙها چورا، وتن ٿا قوم ۽ قوميت جا نعرا هڻندا." هڪ شاگرد سان مخاطب ٿيندي:

" ڊائنويسس ! ٻڌاءِ تہ اهڙن بي لغام پاڻ - هُرتن چورن کي اجهان بہ آلن ٽوئن ۾ ساڙائي نہ ڇڏجي؟"

" اوهان ٺيڪ ٿا چئو سر! اجهان بہ ڪين جيرن گڏهن جي پيٽن ۾ سبرائي ڇڏجي" ٻيو شاگرد:

" سر! اسان توهان سان آهيون، اوهان پنهنجون جوابداريون ميز تي مڪ هڻي نڀايو. اهڙا موقعا وري، وري ڪين ملندا آهن."

وي سي صاحب پنهنجي خاص مددگار ڏانهن نهاري چوي ٿو:

" رافيل! ڏسين ٿو، اڄوڪو نوجوان نسل ڪيترو اڳتي وڌي آيو آهي! تنهنجو ڪهڙو رايو آهي؟"

" ٺيڪ آ سر! هنن نوجوانن سان اوهان وارو سينڊ ٺيڪ ٺاڪ پيو لڳي" پروچانسلر وراڻيو.

وي سي صاحب هلڪڙي غصي ۾ اچي چوي ٿو:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

" ٺيڪ آ سر! ٺيڪ ٺاڪ پيو لڳي! ڇا مطلب ؟" ان وقت شاگردن جو هڪ ٽولو آفيس ۾ داخل ٿئي ٿو. وي سي صاحب ڪين اڳين ڪرسين تي ويهارڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، پر ڪجهه شاگرد پٺين ڪرسين تي ئي ويهي ٿا وڃن. پنهنجي غصي کي هلڪڙن ٽهڪن ۾ لڪائڻ جي ڪوشش ڪندي، وي سي صاحب شاگرد برادريءَ سان مخاطب ٿئي ٿو:

" بابا! خوش آهيو نه؟ توهان به خوش آهين نه هرڪولس! مون کي پڪ هئي ته اوهان منهنجي سڏ کي ضرور لبيڪ چوندؤ. بابا! حالتون تيزيءَ سان بدلجي رهيون آهن.

اڄوڪي ماڻهوءَ کي مجبور ٿي درجن کن صديون پٺتي موٽڻو پيو آهي. خبر اٿو نه. ته ڪجهه خود سر ڇورن جو ٽولو زندان مان اجان سوڏو ٻاهر نه نڪتو آهي. ٿي سگهي ٿو ته اهڙن مت موڙهن ڇورن جا پساهه اتي ئي پورا ٿي وڃن. اوهان سياڻا ٿيو. اسان جو ساٿ ڏيو. اجايون سجايون اڏنگيون ڳالهيون ڇڏي ڏيو. يونيورسٽيءَ کي مائي ڪالڪان وارو ٻيلو نه بڻايو. درسگاهن کي موالڪن آکاڙن ۾ تبديل نه ڪيو. ماڻهو ٿيو ۽ ماڻهپو سکو ۽ احمقاڻيون ڳالهيون ڇيڙي، هڪ قوم ۽ هڪ ٻوليءَ جا هوڪا نه هلايو"

هڪ شاگرد اٿي ورائيو:

"وي سي صاحب! اڄ کان ڏهاڪو کن سال اڳ ان سبق جا شروعاتي باب تو پاڻ به ته پڙهڻ ۽ پڙهائڻ شروع ڪيا هئا! اسان ته تنهنجي پٺيءَ تي لڪيل جملن کي رڳو دهرايون پيا!!"

وي سي صاحب: " اوهان تعميري ڪمن کي ڇڏي وتو ٿا بيٺل ديوارين کي ڪيرائيندا!"

ٻيو شاگرد:

" تو پاڻ انتظار جي شدت محسوس ڪندي چيو هو ته اها مومل واري ڪاڪ الائي ڪڏهن ڪرندي، اهو مقصد وارو مينڌرو الائي جي ڪڏهن ملندو!"

وي سي صاحب:

" اوهان وڏڙن جي Code of life کي وساري، وتو ٿا Isms جو ڪفراٽو وڪر وهائيندا. "

ٽيون شاگرد:

" راڻا! ڇا اها رمز به تون ڀُلي چڪو آهين! تو پاڻ ته چيو هو: منهنجو مذهب ماڻهپو آهي"

وي سي صاحب غصي ۾ غش ٿيڻ تي لڳي. پويان ويٺل هڪ شاگرد ڳالهائڻ جي ڪوشش ٿو ڪري، جنهن کي وسي سي صاحب جي پر ۾ ويٺل ٽلهو متارو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

همراهہ وڏو وات ڦاڙي لفظن جي تيرن سان ڇنڊڻ شروع ڪو ڪري. وي سي صاحب سندس پٺيءَ تي هٿ ڪو رکي ۽ هو ويهي ڪو رهي.

هرڪولس سانوٽيءَ جي وسڪاري جيان جڏهن گجڻ ڪو لڳي تہ پوري ماحول تي خاموشي تاري ٿي وڃي.

" تون پنهنجن ڪاراون ۽ ڪمدارن کي هٽائي، اها سامراجي چوڪيداري ختم ڪر. هر در ۽ ديوار تي لڳل مطالبن جي چارٽر نمبر 5 جي آخري ٽن مطالبن تي تون خود بہ عمل ڪر ۽ ٻين کي بہ عمل ڪراءِ. ۽ پوءِ اجهو چارٽر نمبر ڇهون آهي، جنهن تي تنهنجي پيدا ڪيل ناسور جا نسخا لکيل آهن. هيءُ چارٽر گڏيل قومن جي جماعت جي مادري زبانن واري چارٽر جي بنيادن، ماڻهوءَ جي جديد تقاضائن ۽ ان کان وڌيڪ وي سي صاحب! تنهنجي مبارڪ قيادت، ڪانفرنسن ۽ تقريبن جي پيدا ڪيل ماحول، مشاهدن ۽ تجربن کي سامهون رکي لکيو ويو آهي. هن مقدس يونيورسٽيءَ جي سائنس، معاشيات، فلسفي، تعميرات ۽ انساني علمن جي نوجوان شاگردن ويهي لکيو آهي"

ويٺلن ۾ چارٽر نمبر ڇهين جون ڪاپيون ورهايون ٿيون وڃن ۽ پوءِ نئين قيادت جو طوفان آءُ پٺي جي قداور وٽن کي پاڙون اکوڙي ڇڏڻ ۾ لڳي ڪو وڃي.

ڳاڙهين ڦڙين واري طوفان ڪان پوءِ، ماحول ماٺار جي چادر ۾ ويڙهجي وڃي ڪو. ان خاموشيءَ ۾ وي سي صاحب پنهنجن خاص صلاحڪارن کي گهرائي ڪو. رافيل سان مخاطب ٿيندي:

" تو سرڪار بهادر جي ملازمتن وارن اصولن ۽ آفيس جي ڊيڪورم جي بي حرمتي ڪندي، پنهنجي پير تي پاڻ ڪهاڙو هنيو آهي ۽ مان ڏسان پيو تہ تون مون کي بہ دوزخ جي آڙاهہ ۾ ڌڪي رهيو آهين. تو واريءَ خاموشيءَ ثابت ڪيو آهي تہ تون هڪ غدار ۽ نااهل آفيسر آهين. ڳاڙهہ واتن ڇورن خلاف هڪ لفظ بہ نہ ڳالهائي، تو ثابت ڪيو آهي تہ هر شرارت ۽ سازش ۾ تنهنجو ئي هٿ رهيو آهي."

رافيل ملڪ جي نقشي جيڏي ڪاغذ تي وڏن اکرن ۾ لکيل رپوٽ وي سي صاحب ڏانهن وڌائي ڪو. وي سي صاحب نفرت جو اظهار ڪندي، ان چارٽ کي رافيل جي منهن تي هٽي ڪو ڪڍي. رافيل بنا ڇون چران جي ان چارٽ کي ڪبي پاسي واري ديوار تي لڳل بورڊ مٿان ٽنگي ڪو ڇڏي، جنهن کي پڙهڻ لاءِ هر ڪو آتو نظر ڪو اچي:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

(1) نوڪرين بچائڻ خاطر اسان شاباس جي هر لفظ تي صدقي جا ٻڪرا ٻڌجي، مقدس درسگاهن ۾ تعليم ۽ تربيت حاصل ڪندڙ سڄاڻ قوم جي سڄاڻ ٻچن کي ظلم جي گهاٽي ۾ پيڙهڻ ۽ پيڙائڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا آهيون. اسان جي ان عمل کان ڪو بہ انڪاري نٿو ٿي سگهي

(2) اسان پاڻ کي ذات جي خول ۾ بند ڪري، انفراديت ۽ شخصيت جي وهڪري ۾ وهي، اجتماعي مسئلن کي پٺي نظر انداز ڪيو آهي ۽ ائين پنهنجين پيشانين تي غداري جون ليبلون لڳايون آهن.

(3) ڪن اجتماعي ۽ معروضي حقيقتن کان ڪن - لاتار ڪري، اسان پنهنجي قوم ۽ ديسواسين سان ڪلر ڪلايو منافقي ۽ نااهليءَ جو اعلان پٺي ڪيو آهي.

(4) اسان درگاهن جي تقدس کي پيرن ۾ لتاڙي، ڪوڙا پروانا ۽ سندون جاري ڪري، پروانن جي تقدس کي پيرن ۾ پٺي لتاڙيو آهي. انهن سندن کي هر چوُسول تي تيلي ڏيئي ساڙي ڇڏڻ سان ئي اسان جي پيشانين تان غداري ۽ گناهن جا داغ صاف ٿي سگهندا.

(5) ڏنڊن، ڪوندن ۽ هٿيارن جو عام استعمال ٻڌائيٺو تہ شاگرد ڪميونٽي وڌ ۾ وڌ نااميدي (Frustration) جو شڪار ٿي چڪي آهي. پاڻ کي بي خبر ۽ Abnormal ٻڌائي، غم غلط ڪرڻ ۾ ئي وقتي ڇوٽڪاري جو راز سمايل آهي.

(6) ڪي شاگرد پوسٽ گريجوئيٽس ۽ پي ايڇ ڊي جي امتحانن مان فارغ ٿيڻ وارا آهن، جي پنهنجن سندن Certificates جو انتظار ڪري رهيا هئا. هن وقت هو عالم ۽ فاضل ٿي چڪا آهن. قوم جي انهن ٻچن سامهون ڪو وڏو قومي مسئلو آهي، جنهن کي اسان بيورو ڪريسيءَ جي پوڄارين اجان سوڌو نہ سمجهي سگهيو آهي. قوم ۽ ڌرتيءَ جي حوالي سان مٿن ضربن تي ضربون لڳائڻ بدران، ڪين همٿائڻ ۾ ئي اسان سڀني کي ڇوٽڪاري جي واٽ ملي سگهي ٿي.

گڏجاڻيءَ ۾ شريڪ ٿيندڙ سڀني جون نگاهون نئين چارٽ پڙهڻ لاءِ اجان پت تي ئي ڪٽل هيون، جو هرطرف کان" فتح" مڪمل فتح" جا نعرا گونجڻ ٻڌن ٿا. وي سي صاحب جي آفيس ۾ نيرين ٽوپين ۽ مليشيا ڪپڙن وارا ماڻهو لنگهي اچن ٿا. جي وي سي صاحب جي هٿن ۾ هڪ خط ڏين ٿا. ان خط کي ارسطو پس پڙهي بہ رهيو هو تہ ڏڪي بہ رهيو هو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پوڙهو عقاب

" دوست ڪهڙا حال آهن؟ هر ڪنهن کي خطڙا ۽ پيغام پڄائي، وتين تو سندن ڏکندا ڏور ڪندو، ۽ پنهنجي هن يارڙي ڏي ڪڏهن پلجي به ڪنهن جو ڪو سلام، ڪو پيغام، ڪو خطڙو نه آندو اٿئي! وڃهانءِ ڏنڊ؟ ٻڌاءِ گهٽو؟؟"

عقاب پنهنجي دوست کي چيو.

ڪانءُ وراڻيو.

" پلا توڏي ڪو خط لکي به ته، توکي پڄايان نه! چوين ته لفافن تان نالا مٽائي، اڇي توکي ڏيان. ٻڌي چڏ تہ ڏنو گهڙو. پاڻ ٿي پاڻ کي ڇانوَ ۾ لڪائيندو آهي. تنهنجين گول گول اکين جي ڳاڙهاڻ ۽ جنبوريءَ جهڙي چهنب ڏسي، توڏي ڪير خط پٽ مُجندو! ڪير توسان دوستيءَ جي هام هڻندو!! اها هن مسڪين کي دعا ڪر. جيڪو گرميءَ توڙي سرديءَ ۾ توسان نڀائيندو پيو اچي. ٻيءَ صورت ۾ ڳوڻ کي ڪهڙي ڪُٽيءَ ڪنيو آهي جو وتندي ڏيڍن جا گهر پڄائيندي"

عقاب تارا ڦوٽاري، پر ڦڙڪائيندي ڪانءَ کي جواب ڏنو:

" چٽبو ته اڄ ٿي توکي منهنجون ڳاڙهيون اکيون ۽ جنبور جهڙي چهنب نظر آئي آهي! اڄ تون دوست نه، پر ڪانءُ ڪانءُ چو پٽ پيو لڳين.

" اهي ذاتي حملا ڇڏي ڏي، ٻيءَ صورت ۾ پنهنجي دوستي پاڻ وٽ رک. واهه جو دوستيءَ کي نڀايو اٿئي!"

ڪانءُ وراڻيو:

" ادا، دوستي پنهنجيءَ جاءِ تي آهي ۽ رهندي، پر سچ چوڻ پوندو ته چٽي ڏبو. هر شخصيت جو ٻاهريون خول ڏسڻ سان گڏ، ڪيس سندس ڪردار جي آئيني ۾

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

بہ ڏسڻو پوندو آهي. منهنجو مطلب آهي تہ ٻاهريون ڏيک ويک، لوڏ ۽ لباس، ڪردارن کي پرکڻ جي ڪسوٽي ڪافي نہ هوندي آهي."

ڪانءَ جا ٻول ٻڌي، عقاب اڪين مان ڇپيون ڪڍڻ لڳو. چي: "ڇٽبو تہ منهنجو ڪردار توکي پسند ناهي. واهہ جو تو سالن جي دوستيءَ جو ڀرم رکيو آهي! خبر نٿي پوي تہ توتي اڄ الائي ڪهڙي وڻ جو پاڇو پيو آهي!! مون کي تنهنجي دوستيءَ تي ڪيڏو نہ فخر هوندو هو."

" فخر هوندو هو نہ، پر چوءُ تہ فخر آهي....."

ڪانءَ عقاب جي ڳالهہ ڪٽيندي وراڻيو.

عقاب ڳالهہ جاري رکندي چيو:

" اڄ بہ روءِ زمين جي ستن ئي بادشاهن ۾ اوپر ڪان اولهہ ۽ اتر ڪان ڏکڻ تائين رڳو پنهنجي دوستيءَ جي پچار پئي هلي -"

ڪانءَ جواب ڏنو:

" او ڇريا! ڪير ٿو چوي تہ اسان دوست ناهيون. ماحول ۽ حالتن تي پاڻ ۾ بہ بحث نہ ڪيون تہ پيو پلا ڪنهن سان وڃي ڪيون. جاني! اجتماعي مفادن تي ڳالهائيندي ڪڏهن ڪڏهن ذاتي ڪردارن جي بہ چند چاڻ ڪرڻي پوندي آهي. ڳچيءَ ۾ ور وجهي، پري منهن ڪري نہ ٻيهہ. مون ڏي ڏس ۽ روز جيان اڪ پيچي مون ڪان زوريءَ وهوا چواءِ."

اهڙي نموني ڪانءَ پنهنجي دوستاڻي رشتي کي برقرار رکندي، عقاب جي ڪاوڙ ختم ڪري ڇڏي.

عقاب ٿڌو ٿيندي وراڻيو:

" تون بہ ڇڏ نہ هاڻي چند چاڻ واريون ڳالهيون. ٻڌاءِ تہ اڄ ڪيترن ماڻهن کي خط پهچائي، سندن ڏکندا ڏور ڪيا اٿئي؟"

ڪانءَ وراڻيو:

" خبر اٿئي تہ اڄ - ڪلهہ **ڳار جيا** ٻيڻن تي ڪارن ۽ گورن ۾ هر روز ڪيڏي ڇڪتاڻ وڌي رهي آهي. گذريل بہ سؤ سالن جي لاڳيتي ويڙهاند ۽ رساڪشيءَ ڪان پوءِ مس مس وڃي **فورنيا** ٻيڻن تان **سلطان مائوس** ۽ سندس سلطاني راڄ کي ختم ڪيو ويو آهي ۽ هاڻي وري ڪارن ۽ گورن وارو مسئلو هر ڪنهن جي ڏيان جو مرڪزي نقطو بڻيل آهي. خبر ٿئي، گذريل ٻن مهينن ڪان پورن پنجن هزارن ڪارن جا سر قلم ڪيا ويا آهن. وڏين وڏين طاقتن ۽ ڪارن گورن جي خاص نمائندن وچ ۾ صلح صفائيءَ جون ڳالهيون هلي رهيون آهن. ان ڪري سيني سينئر ۽ ڪجهہ پينشن تي ويل قاصدن - ڪانگن، ڪبوترن - کي ٻيهر نوڪرين ۾ رکي، ڳارجيا ٻيڻن جو سمورو انتظام سندن حوالي ڪيو ويو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

آهي. ٽياڪڙن ۾ گورن توڙي ڪارن جي نمائندن کي وقت سر ٽپال پهچائڻ جا خاص انتظام ڪيا ويا آهن." ڪانءَ عقاب کي وڌيڪ ٻڌايو ته بهترين خدمتن جي ڪري، کين سونا ٻلا به ملي چڪا آهن، جن ۾ ريشم ۽ سنبل جي ڪپهه مان ٺهيل هڪ پنج - پَري ۽ چانديءَ جو هڪ وڻ ۽ ان ۾ ٺهيل سونو آکيرو به شامل آهي.

عقاب پنهنجي دوست جي انعامن تي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڪانءَ کي چيائين ته سفارش ڪري کيس به ساڳي ئي ڪر تي لڳرايو وڃي. عقاب ڪانءَ کي يقين ڏياريو ته هو ڪوشش ڪري، سندس سٺن مددگارن ۾ نالو ڳڻائيندو."

عقاب وڌيڪ چيو:

" دوست! منهنجو ڪردار هونءَ به تو کي ڪو نه وڻندو آهي. نه تون چنبا - چاڻ جو نالو وٺندين ۽ نه وري مون کي پنهنجو منهن سجائڻو پوندو. تون پاڻ به ڏسين پيو ته مان پوڙهو به ٿي چڪو آهيان. منهنجا کنڀ به کسڻ لڳا آهن ۽ مون ۾ هاڻي ايڏي سگهه به نه رهي آهي جو آزاد فضائن ۾ ڦڙڪي، توکان مون کان شڪار يا پرائي ماري کسي پنهنجو پيٽ ڀري سگهان. هونءَ اسان عقابن جي اڏام ۽ رهائشي ڪالونين جي توکي به خبر هوندي. ڪن مشهور وڏن شاعرن جو چيو وني، سلطاني قصرائن کي ڇڏي، اسان وجي پهاڙن جي چوٽين تي" نشيمن" جوڙيا آهن. مخالف طرفن کان لڳندڙ تيز هوائون اسان کي هيٺ ڪيرائڻ بدران مٿي، گهڻو مٿي وني ويندڙيون آهن. آخر اسان شاهين به ته آهيون نه ! ان ڳالهه جي توکي جيڪڏهن تصديق کپي ته پوءِ ڪنهن ڪکن ڪانن ۽ گاري ڳچ مان ٺهيل جهوپڙيءَ تي نه، پر ڪنهن وڏي رنگ - محل جي ڪنهڙي تي وجي ويهه. ڪنهن نه ڪنهن مهل ڪنهن وڏي شاعر جي شاعريءَ جون به چار سٽون ضرور ٻڌي وٺندين، جنهن مان تو کي منهنجي نشيمن ۾ آسماني پرواز جي پروڙ پئجي سگهندي.ان ڪري ئي ته عقاب سان گڏ مون کي ڪيترن ئي شاعرن شاهين جي لقب سان به ياد ڪيو آهي. هان. تو کي هي ٻڌندي اجا به وڌيڪ خوشي ٿيندي ته مون کي پرمار به چوندا آهن. چريا! جوانن جا لقب جيترا گهٽا اوترو سٺو. اها توکي خبر پوڙهي ٿيڻ کان پوءِ پوندي. اڙي هائو تنهنجا به ته ڪيترائي لقب آهن! توکي ڪانءُ، ڪانءَ سان گڏ ڪارو، ڪانگ، ڪانگو، ڪانگل، ڪنياتو، ڏاهو به ته ڪوٺيو ويندو آهي. هر ڪنهن کي اهڙا لقب ڪو نه ملندا آهن يائو! اهي اسان، تون ۽ مان ئي خوشنصيب آهيون - ڪانگ ۽ عقاب."

ڪانءَ وراڻيو:

" ڇڏيو تون اجا لقب ۽ لباسن جي خول ۾ بند آهين! تو اجا "انائيت" کان جان نه ڇڏائي آهي!! توکي اجا به وڌيڪ هبي تبي ڪرڻ کپي."" نه نه دوست ڇڏ ان ڪٽ ڦٽ کي ٻڌاءِ ته ٽپال کاتي ۾ تو مون لاءِ ڪهڙي سفارش ڪئي آهي؟"

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

عقاب ڪانءَ جي چنبڙ چاڻ ۽ تنقيد ڪان ونءُ ويندو هو، تنهن ڪانءَ ڪان پڇيو:

ڪانءُ پنهنجي دوست جي اصلاح ۽ سندس هڪ نئين واٽ تي هلڻ لاءِ اڳ ۾ ئي خوش ۽ قائل ٿي چڪو هو، ڇو تہ سندس ڪمزور پکين ڪان شڪار ڪسي ڪاڻڻ واري فطري عادت ڪان ڪانءُ پليءَ پت واقف هو. ان ڪري ڪانوَ جي اشاري تي عقاب کي ٽپال ڪاتي ۾ نوڪري ملي وئي.

مجموعي سکيا ڪان پوءِ عقاب اڻ اڻ، ڏهن ڏهن ڪبوترن ۽ ڪانگن جيتري ٽپال ڍوئڻ لڳو. ٿورن ڏينهن اندر عقاب پکين ۾ Dak van (ٽپال گاڏي) جي نالي سان مشهور ٿي ويو.

هڪ ڏينهن عقاب ٽپال جي ٿيلهي هڪ ٽپال چونڪيءَ تي لاهي، ڪبوترن جي حوالي ڪئي، جتان ڪبوترن کي آخري منزل تائين ٽپال پڄائڻي هئي. ان ٽپال ۾ هڪ اهڙو دستاويز بہ هو جنهن ۾ ڪنهن وڏيءَ طاقت جي ضمانت ڏنل هئي، جنهن جي پهچڻ تي گارجيا بيٽن جيَ گهيري ۾ آيل هڪ ڏر جي اٽڪل هڪ هزار ماڻهن ۽ سندن ڏيڍ سو ڪن گهر تباهيءَ ڪان بچڻا هئا. جيئن ئي ڪبوتر هڪ ٻئي ۾ ٽپال ورهائي رهيا هئا، تيئن عقاب مٿن خونخوار حملو ڪري، ٻن ڪبوترن کي اڦٽ ماري ڪين بيٺو هوڳڙڪائڻ.

ڪيترا ڪبوتر عقاب جي خوف ڪان وڻن ۾ لڪا هئا. ڪي خط هوا جي جهوٽي تي هيڏانهن هوڏانهن اڏامي اکين ڪان اوجهل ٿي ويا. ڪن خطن کي غصي ۾ اچي عقاب چيهاڙيون چيهاڙيون ڪري ڇڏيو هو، جن ۾ ضمانت وارو دستاويز بہ شامل هو. صبح جو خبر پئي هئي تہ گارجيا بيٽن تي هڪ ڏر ٻي ڏر جي اٽڪل هڪ هزار ماڻهن جا سر قلم ڪري، سندن ڏيڍ سوُ ڪن گهر تباهہ ڪري ڇڏيا هئا.

ٻئي ڏينهن شام جو نيرڙيءَ ٽيپهريءَ وقت ٻن ٽياڪڙن جي گڏيل ڪوشش سان تيار ڪيل هڪ صلح نامي تي ڪارن ۽ گورن جي خاص نمائندن کي صحيحون ڪرڻيون هيون. جيڪو ٽپال جي ٿيلهيءَ ۾ ٻين خطن سان گڏ روانو پئي ڪيو ويو ۽ ٽپال واري ٿيلهي عقاب جي حوالي ڪئي ويئي هئي، جنهن کي مقرر وقت تي هڪ خاص ٽپال چوڪيءَ تي پهچائڻو هو. عقاب ٽپال جي ٿيلهيءَ کي چهنب ۾ سوگهو ڪيون جيئن اڏاڻو ٿي ويو، تيئن سندس اک ڏهن ٻارهن مئل ڪئن تي وڃي پيئي، جن کي ڪنهن شڪاريءَ جي زال ڪئا مار مان ڪڍي پرواري تلاءَ لڳ وڃي ڦٽو ڪيو هو. سٽين ڪُوئن کي ڏسي عقاب جا آنڊا ڪُر ڪُر ڪرڻ لڳا ۽ سندس چهنب مان ٽپال واري ڳوٿري ڇڏائجي اچي تلاءَ ۾ ڪري.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪارن ۽ گورن جي نمائندن ڪي صلح نامو نہ ملڻ ڪري ڪين ڪافي شڪ ۽ گمان پيدا ٿيا. عقاب جي وحشي ڪارروائن ڪري سندس دوست ڪانءَ ڪافي پريشان نظر اچڻ لڳو. جنهن ۾ سندس خاص ۽ اهم ڪارناما بہ لوئجڻ لڳا. ايتري، قدر جو مليل سونا ٻلا ريشم ۽ سنبل مان جڙيل پنج - پري، چانديءَ وارو وڻ ۽ ان ۾ ٺهيل سونو آکيرو ڪيس ننهن ڪان چوٽيءَ تائين چڪ پائي رهيا هئا. ان ڪري ڪانءَ پنهنجي خاص مددگارن کي ساڻ ڪري، پنهنجي دوست عقاب جي ڳولها ۾ نڪري پيو. عقاب جهنگ جي ڪن ڪمزور جانورن کي ٿونگاري، مٿل ڪوئن کي ڪائڻ شروع ڪيو هو. ڪانءُ ۽ سندس مددگار تلاءَ تي لڙهندڙ ٽپال جي ٿيلهيءَ کي ڏسي، جيئن هيٺ لهي رهيا هئا تيئن، هنن بندوق جي ٺڪاءَ کان پوءِ زمين ڪان چار پنج فوٽ مٿي پوري ناسي رنگ جا کنڀ اڏامندا ڏٺا.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پاڻي پنيءَ ٻوڙ

مائي ڪالڪان سنڌوءَ ڪناري لَـوَنَ ۾ ڪامهن جي هڪ گهاٽي ويڙهـ ۾ رهندي آهي، جيڪا موج متي مهراڻ ڪي هيلتائين الائي تـ ڪيترن روپن ۾ ڏسي چڪي آهي. ٻاڪ ڦٽي آ، پڪي پڪڻ ڏينهن ٿيڻ جو اعلان ڪري رهيا آهـن. اڄهو ڇاڻ سج ڪني ڪڍي. مائي ڪالڪان پنهنجي پراڻي ڪرتا موجب هر جيوَ توڙي ديس واسين جي گذر سفر تي سوچي رهي آهي. ٻاهران اوچتو سڏ ٿئي ٿو:

" ڪالڪان! او مائي ڪالڪان!!

هيءَ ڪمهلو آواز ڪالڪان کي ڇاتل

سڃاتل ٿو لڳي. ڪيس ڀاسي ٿو، ڇڻ اهو

آواز اڳ بـ ڪيترا ئي ڀيرا ٻڌي چڪي هجي. ڪالڪان آواز طرف وڌي ٿي.

" اڙي ميهار تون، اڪيلو!!"

ميهار ڪي هٿ ۾ ڀاڻ ڪان وڏي ڏانگهه ۽ چيلهه سان سانير ۽ سنگهرون ٻڌل آهن.

ڪالڪان وري ميهـار سان ڳالهائي ٿي.ڀلي آئيـن ميهـار! جـيءَ ڪـري آئيـن ميهار!! مان ڀاڻ سوچيندي هيس، تـ تون جو هـنَ دادلي درياهـ ڪي پٽ، ڀاراتا ڏئي گم ٿي ويو آهين، سو هـڪ نـ هـڪ ڏينهن ضرور اچي هي ٻيلائيـون ۽ ٻيلائين تي ٻيدا ٿيل لاٽا، لوت ۽ ليار ڏسندين"

تو ئي تـ چيو هو:

" واهـڙ وهيـن ۾َ شـال! سـڪي ٻيـلا ٿيـون ٿئيـن
پسـان تنهنجـي ڀيـٽ ۾، لاٽـا، لـوت، ليـار
جيئـن تـو سـڀ ڄمـار، آسـائتيون ٻوڙيـون."

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ميهار ۽ ڪالڪان ٻُڪن ۽ پَترول تي ويهي حال احوال اورڻ لڳن ٿا.

" سهڻي ۽ تون هن صديءَ ۾ پيدا ٿيو ها. ته نه تو واري سهڻي ٻڏي ها ۽ نه وري تون ئي درياهه کي پاراتا ڏئين ها. نه سهڻي پيلو ڏسي، پلجي ها ۽ نه وري مٿس مڇ ئي مڙن ها. بس، پاٽي پنيءَ ٻوڙ مان تون چاپ، چاپ ڪندو، اچي سهڻيءَ سان ملين ها ۽ تو وٽ اچڻ لاءِ مهراڻ اُڪرندي، سهڻيءَ کي پِـنين تائين پاچا مس ڪَنجٽاپون ها."

" ڪالڪان! ڇڏ اهي پوڳ چوڳ"

" تون اهي پوڳ ٿو سمجهين، ٻولاهيءَ جا پٽ! ڪير چوندو ته هيءُ اهو ساڳو موج پريو مهراڻ آهي، جنهن کي ساڍا ٽي هزار سال اڳ وچ ايشيا مان آيل ولائتي ماڻهن اچي ڏٺو هو ۽ ڏسڻ سان ڪائن رڙ نڪري ويئي هئي. سنڌو! نه ڪَن نه ڪڙڪو، نه چولي نه ڇڇڪار. نه ملاح نه مڪڙي، نه پتڻ نه پاتڻي، نه تڙ نه تڙ - ڏٽي، نه سڙهه نه سُڪاٽي، نه وانجهي، نه وڻجار، نه ويٽا نه وانئنٽيون! آءٌ جـُڳن کان سنڌوءَ ڪناري پئي رهان، پر سنڌوءَ تي ههڙي سڪرات مون اڳ ڪڏهن به ايندي نه ڏٺي آهي! ميهر! تو چو چيو هو: واهڙ! وهين مرَ شال.... تو ئي چيو هو نه ميهر!"

" هائو، ڪالڪان! مون چيو هو."

" ته پوءِ جيئن آيو آهين، تيئن پويان پير ڪري، هتان هاٽي جو هاٽي هليو وڃ. پير مٿي تي رکي، ڪيڏانهن نڪري وڃ. سنڌڙيءَ وارن جي ور چڙهي وئين، ته تو کي سرنهن جيڏا داڻا ڪري ڇڏيندا. سنڌ واسي تو کي ڳولهيندا پيا وتن، ميهر!"

" پر ڪالڪان! مون ته سهڻيءَ سان محبت پرين پنهنجن جذبن جو اظهار ڪيو هو. مون ته مهراڻ کي اندر ۾ اوتي، هميشه لاءِ سهڻيءَ کي وجود ۾ سمائي ڇڏڻ لاءِ ائين چيو هو ڪالڪان! مون کي افسوس به ٿئي ٿو ۽ اهڙن ماڻهن جي عقل ني ڪل به اچي ٿي"

" چا مطلب آتنهنجو ميهار"!

" سنڌ واسين ڊنيورو گهمايو آهي ته اهو ميهار جتي به نظر اچيوَ ته ڪيس سَرنهن جيڏا داڻا ڪري ڇڏيو ڪالڪان! چا اهو سيني سنڌ چاين جو فيصلو آهي"؟

" مون کي رڳو ميهر! اها خبر آهي ته ٽولا ٽاهي، جڏهن کي ماڻهو چوسولن تي ويهي تنهنجي خلاف تقريرون ڪندا آهن، نعرا هڻي، ماڻهن جي منشا معلوم ڪندا آهن ۽ پوءِ تو لاءِ سزائن جا تفصيل پڙهي ٻڌائيندا آهن. ته اهڙن ماڻهن ۾

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪي اهڙا ماڻهو بہ هوندا آهن، جي اڪ ڇنبي ۾ ٽڙي پکڙي پنهنجن، پنهنجن وٿاڻن ڏانهن واپس ورڻ لڳندا آهن."

" هائو، تہ پوءِ ڪالڪان! زبان چڪ ۾ ڪري اهي گهرن ڏانهن واپس موٽندڙ ماڻهو اصل حقيقت جي ويجهو اٿئي. ڪين خبر آهي تہ اصل ڏوهي ڪير آهي. ڪين اها بہ سڌ آهي تہ عشق ۽ حسن ڇا ٿيندو آهي. جذبات ۽ جنون ڇا ٿيندو آهي. ڪين خبر آهي تہ ميهار ڇوڻ خاطر ڇيو هو ۽ نہ ڪري ڏيڪارڻ لاءِ. ميهار مرڻ جي ڳالھ ڪئي هئي، نہ مارڻ جي. ميهار ٻڏڻ جي ڳالھ ڪئي هئي، نہ ٻوڙڻ جي. عجيب مخلوق آهي جا هن صديءَ ۾ بہ چوي پئي، تہ درياھ دادلي ڪي سڪائي ٻيلاٽيون ڪرڻ وارو ميهار آهي! ميهار تہ پاڻيءَ ڪي لوهن پنجرن ۾ ڦاسائڻ لاءِ ڪڏهن سوچيو بہ نہ هو نہ وري مهراڻ جي لهرن ڪي پڪي سمجهي، تاڙي وڃائي، اڏائي ڇڏيو آهي، ڪالڪان! ڪن کولي ٻڌ:

" هن مهراڻ جي مانداڻ ڪي سئيءَ جي پاڪڙي مان وهائڻ لاءِ متس ڇپي، ڇپي لوها چار وڇايا ويا آهن. مهراڻ جي پاڻيءَ ڪي اصل ماڳن ۽ مڪانن کان پري رکڻ لاءِ ڪوڙڪن ۽ دٻهڙن ۾ ڦاسائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي ۽ ڪالڪان! تون پوءِ بہ نٿي سمجهين تہ ڏوھ جو اصل ڏوهاري ڪير آهي! ڪالڪان! هيءَ تہ موج پريو مهراڻ آهي، پر هن وقت تائين پٽن ۽ پاراتن سان واهڙ تہ ڇا، پر ڪنهن واهيءَ ڪي بہ ٻيلاٽيون نہ ٻڌايو آهي. عجيب مخلوق آهي، جا زندگيءَ جي هيڏي وڏي سفر ڪرڻ کان پوءِ بہ ممڪن ۽ ناممڪن ڪي نہ سمجهي سگهي آهي! پر ڪالڪان! ٻڌاءِ تہ تو ڪي ڳـلن تي اهي جهريون ڪيئن پئجي ويون آهن؟ تون وقت کان اڳ ڪراڙي ڇو پئي لڳين؟"

"ڏاڍو ڪو ٻالو پولو آهين ميهار! سچي حقيقت تنهنجي آڏو هڪ ڪليل ڪتاب وانگي کلي پئي آهي ۽ پوءِ بہ مون وٽ تون سوال جي نشاني بڻجي آيو آهين! ميهر! تنهنجي وڃڻ کان پوءِ هتي الائي تہ ڪٿان، ڪٿان جي ڪـت خلق اچي ٺٽي آهي، جنهن اچي جو سنڌوءَ جي ٻنهي پرين جي ٻيلن ۾ ساٺو ۽ ود- ٺڪ وڌي آهي، جو نہ ڇڏي اٿئون ڪا سڌي ڪائي! ڪهڙيون ڳالهيون ٿو پڇين، ميهر! ڏسين نٿو تہ ٻيلن جي شهزاديءَ هاٿي اچي هنن جهڪٽن ۾ پناھ ورتي آهي. ڦولن ديوي هاٿي پنهنجن هٿن ۽ پيرن مان ڪنڊا چونڊي رهي آهي. مان تہ انهيءَ عجيب مخلوق جي ٻولي بہ ڪا نہ ٿي سمجهي سگهان. بس، ڪنن ۾ آڱريون ڏيئي، پئي ٿي وقت گذاريان" " بس ڪر ڪالڪان! بس ڪر. مان سڀ ڪجھ سمجهي ويو آهيان. مان توکي رڳو اهو ٻڌائڻ ٿو گهران تہ مان سڌو سنئون ڪيلاش ۽ مانسرور کان پيو اچان، جتي سنڌوءَ ڪي هر ٻارهين مهينين نئون جنم ملندو آهي، جتي پٿر برف جو لباس پهري، رقص ڪندا آهن،

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جتي جهرٽا ساز ڇيڙي، سنڌوءَ جو جنم ڏينهن ملهائيندا آهن. مون سوچيو هو تہ هتي پهچي سنڌوءَ جو جوين ڏسندس. ڪنهن وچير تي ويهي، سنڌوءَ جي سير اکري، وجي سهڻيءَ وارو گهيڙ ڏسي ايندس. مون سوچيو هو تہ اڄ بہ سنڌو پري وهندي هوندي، جنهن وچ ايشيا جي ماڻهن کي پوڄاري بڻايو هو. جنهن سهڻيءَ جي جسم کي ڇهيو هو، جنهن کي مون ڏسي ورتو هو. اها سنڌو جنهن لاءِ سهڻي لطيف چيو هو.

" دهشت دَمِ درياهہ ۾، جت جايون جانارن
نڪو سنڌو سير جو، مُپ نہ ملاحن
درندا درياهہ ۾، واڪا ڪيو ورن
سچا ٻيڙا ٻار ۾، هليا هيٺ وڃن
پر زو پيدا نہ ٿئي، تختو منجهان تن
کو جو ٿهر ڪنن ۾، ويا ڪين ورن
اتي اٽتارن، ساهڙ! سير لنگهاءِ تون"

" پر ميهر! هاڻي ڇا ڪجي! ماڻهو بنا پاڻيءَ مڇيءَ وانگر ڪيستائين ڦٿڪندا رهندا! هي تڙ ڪيستائين تاسارا رهندا" ڪالڪان! تاريخ جو ڦيٿو ڦرندو رهندو. ڪيس روڪڻ جي جنهن بہ ڪوشش ڪئي آهي، اُن پنهنجا هٿ وڍايا آهن. سچ کي بوتل ۾ وجهي مٿائونس تري ڏيئي، ڪيستائين بند ڪري سگهبو ڪالڪان! جڏهن اهڙيون حالتون پيدا ٿينديون آهن. تہ اهي حالتون پاڻ سان گهڻو ڪجهہ کڻي اينديون آهن. پاڻ سان کڻي وڃڻ بدران، اهي حالتون ڏيئي گهڻو ڪجهہ وينديون آهن. اهڙو عمل شروع ٿي چڪو آهي. اُهو ڏينهن جلدي اچڻ وارو آهي، جڏهن سنڌو وري ڪنن ڪر وهڻ شروع ڪندي، سڪاٽي ساندارا ڏيندا هي تڙ آباد ٿيندا. سنڌو پريون پائيندي، وَهون ويٺا جهلنديون، ناڪئا ڪُنن جي ڪڙڪن تي نندون ڪندا، نوريون ناز ڪنديون. ڪالڪان! هن منهنجي لٽ ۾ وڏي طاقت اٿئي. هيءَ لٽ ان وڻ مان ڪپيل لٺ آهي، جيڪو سنڌوءَ جو پاڻي پيئندو رهيو آهي. هيءَ لٺ هتان جي ماڻهن جي لٺ آهي. مان هن ڦنل دڙي تي بيهي، هن سانير کي هن لٺ سان وڄائي، ڪيئي اعلان ڪرڻ وارو آهيان، پوءِ نڪاءِ ٿيندا.... نا. ...نانا... نا..... دانهون....ڪوڪون.....هُلَ....هاگاما....پاڻيءَ جا بند خلاص ٿيندا. لوها پنجوڙ ۽ فولادي پڃرا پرزا، پرزا ٿيندا. پاڻيءَ کي سوين رستا ۽ گس ملندا ۽ پوءِ مهراڻ گهنڊ گهڙيال وڄائيندو. پنهنجن اصل ماڳن ۽ مڪانن ڏانهن ڏوڪيندو ايندو. جڏهن سنڌوءَ ۾ ڀريان ڇاڻا وهي ايندا ۽ ڪالڪان!سنڌ جا

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ماڻهو تو ڪي سڃاڻي وٺندا، ته پوءِ سنڌوءَ جي ڪنڌيءَ تي بيهي، مان وري ٻه ساڳيون ئي سٽون ورجائيندس:

واهه! وهين مَ شال! سُکي ٻيلا ٿيون ٿئين.
پَسان تنهنجي پيٽ ۾، لاڙا، لوٽ، ليار
جيئن تو سڀ ڄمار، آسائتيون ٻوڙيون

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پاڇائي

ساران ! هن سهائي رات ۾ تنهنجو مونسان ملڻ ائين آهي، جيئن سند - ساگر جو سنڌوءَ سان سنگم - تون منهنجن ٻانهن تي ليٽيل هوندي آهين تہ هن باغ جا وڻ بہ مونسان ڳالهائڻ لڳندا آهن. تاريون ڦهلائي، اسان ٻنهي کي لڪائي ڇڏيندا آهن.

تارا چنڊ کان ناتو ٽوڙي، انبن جي جهڳٽن مان لياڪا پائي، اسان کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. اسين ڪائنات کي حسين لڳندا آهيون ۽ ڪائنات اسان کي. تون اڌ جو ڪپرُ وٺي چانوري مان سڪل پنن تي پير پير ۾ پائي جڏهن مونڏانهن ايندي آهين، ان وقت ائين لڳندو آهي، ڄڻ فطرت ڇيريون پائي نچڻ شروع ڪيو آهي. ساران! تون هن گلاب جي تاريءَ کان بہ وڌيڪ حسين آهين. هر روز صبح جو مان جڏهن هن باغ مان لنگهندو آهيان تہ گلاب جا گل رات جا قصا ڇيڙي، اسان کي وري اچڻ جون دعوتون ڏيندا آهن. چوندا آهن تہ منجهند رنگ پرڻ واري مون واري ساران تہ آهي. نرگس جو گل آڌرياءَ ڪندي، چوندو آهي، آءُ ساران جي نيڻن جو ديدار ڪندو وڃ - انب چوندا آهن: تہ ساران جي وڇوڙي ڪين زرد ڪري ڇڏيو آهي. ساران! ان وقت منهنجو چهرو بہ سڪل سورج - مکيءَ جهڙو ٿيڻ لڳندو آهي ۽ پوءِ ساران ! تون شبنم جي قطرن مان پاڻ پسائيندي آهين. پر، ساران! ڪن وٽن کان اڪ ٻچائي، ٽڪريون، ٽڪريون پرانگهون هٽي گذري بہ وڃڻو پوندو آهي. اهي باغ جي چوڌاري بيٺل ٻيرن جا وڻ راڪا ۽ رکوال ٻڌجي چوندا آهن، تہ اهو مان آهيان نہ، جنهن کي هنن رات بہ ڦلاٽي انب هيٺان ڏٺو هو. سيلها ڪنڊا ڏيکاري ٻير جا وڻ ڏيڇارڻ لڳندا آهن. چوندا آهن: پڇي وڃ چور! نہ تہ ڪيونءِ ٿا پاڳين سان ڳالهہ.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

عارب چڱو خاصو پڙهيل ڳڙهيل هئڻ ڪري پنهنجي ڳوٺ کان ٽي، چار ميل پري هڪ انگريزي اسڪول ۾ ٻار پڙهائيندو هو. ساران جو پيءُ ڳوٺ واري وڏيري وٽ نوڪر هو. اها نوڪري سندس پيءُ جي لاڏاڻي کان پوءِ وڏيرن وٽان ڪيس ورثي ۾ ملي هئي. اوطاق ۾ وانگار جون مانيون ڍوئيندي، ساران جي پيءُ جي گنجي ٽڪڻ تي ڪارو داغ ٿِي پيو هو. هڪ وڏي ڪاري تس تي رکيل ٻوڙ جا ڏونگها ۾ مانين جا ٿها ڍوئيندي، ساران جو پيءُ اڃي پنجاه سالن جي عمر ڪي رسيو هو.عارب جو پيءُ ڳوٺ واري مسجد جو ٻانگو هو. جنهن ڪري سندن گهر ۾ ساڳ پليءَ ڪانوٽي زردي پلاءَ تائين خيرات جون مانيون ڏسڻ ۾ ايندين هيون. اهو ئي سبب هو جو مُلان مٺي ليلن جي ڳوٺ ۾ ٻانگي ٿيڻ لاءِ وڏيري کان سفارش ڪرائي هئي.

سڄي ڳوٺ مان عارب ئي هڪ خوشنصيب هو. جنهن کي يونيورسٽيءَ ۾ پڙهڻ جو موقعو مليو هو. وڏيرڪو ڇوڪرو مئٽرڪ تائين پهتو تہ ڇيهہ ڪيائين نہ تہ ٿيو پلو. وتندو پنهنجين پراين زمينن جي پلتار ڪندو. يا ميلا ملاکڙا گهمندو. پڙهڻ واري زماني ۾ عارب جڏهن ڳوٺ ايندو هو تہ ڳوٺ وارا متس گهور پيا ويندا هئا سواءِ ڳوٺ واري وڏيري جي. ڪڏهن ، ڪڏهن تہ وڏيري جي عتاب ڪري عارب کي پنهنجي ئي گهر ۾ چور بڻجي اچڻو پوندو هو. ڪيئي دفعا وڏيرو پٽس کي هبي تبي بہ ڪري چڪو هو. لالچ ڏيندي، عارب جي پيءُ کي ائين چيو ويو هو تہ پٽ کي پڙهڻ ڇڏراءِ تہ شرن واري ڪيٽيءَ تي ڪمدار ڪري رکانس. نہ سندس ابو پڙهيو نہ ڏاڏو. پوءِ تنهنجي ان نکر پٽ عاروءَ جو ڇو خانو خراب ٿيو آهي. کهڙو بابُو بڻجي ريلون هلائيندو؟

ساران فقط پنج درجا سنڌيءَ جا پڙهي سگهي هئي سو بہ تڏهن ، جڏهن زوري تعليم وقت وڏيري جي ڳوٺ ۾ پهريون دفعو اسڪول کولايو ويو هو. جيڪو پوءِ وڏيري صاحب بند ڪرائي ڇڏيو هو. وڏيرڪي حويليءَ ۾ اوطاق مان ساران کي جيڪو بہ ڪتاب هٿ لڳندو هو. سو پڙهي وٺندي هئي. ڪڏهن ڪو ڪتاب ساران گند جي ڍير مان بہ ڳولهي ڪٽي ايندي هئي. ويتر عارب سان پيچ پوڻ ڪري، عارب بہ اچي ڪيس ادب، تاريخ ۽ شاعريءَ جا ڪتاب ڏيندو هو. ساران پئي پڙهندي هئي، پوءِ ڪا ڳالهہ سمجهي يا نہ سمجهي. ايترو ضرور ٿيو جو جوڀن تي رسڻ تائين عارب جي ڏاهپ پرين ڳالهين ۾ مطالعي ڪري ساران ۾ ڪافي شعور ۽ جذبو پيدا ٿي پيو.

عارب ۽ ساران جي پريم ڪهاڻي هڪ سادي سودي ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ ذاتي ڪوشش ۽ جاکوڙ جو معمولي دخل هو. شام ويلي ڳوٺ واري وڏي باغ مان عارب جڏهن انب وٺڻ ويندو هو تہ هو اڪثر ساران کي ڏسندو

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

هو. جيڪا ڇڄ ۾ ڪٽڪ جو سير به سير وڃي، اينـدي هئي مور باغائيءَ ڪان انب وٺڻ ـ عارب ڪڏهن، ڪڏهن ساران ڪي چيڙائڻ لاءِ سندس ڇڄ مان انب ڪٽي وٺندو هو. ۽ وري ڪيس موٽائي ڏيندو هو.

هڪ ڏينهن واهيءَ تان پير ترڪي وڃڻ ڪري ساران جو سمورو انُ باغ واري کوهه جي آهڏ ۾ ڪري پيو. عارب، مور باغائي ۽ ايندي ويندي ڪان اڪ بچائي، پنهنجا سمورا انب ساران جي ڇڄ ۾ وجهي، ٽڪڙو ٽڪڙو نڪري ويو. ان ڏينهن اکين ڪان الوپ ٿيڻ تائين ساران عارب کي ڏسندي رهي هئي. بس، اهڙيءَ طرح ساران ۽ عارب ويا هئا هڪ ٻئي کي ويجها ٿيندا. هاڻي ڪڏهن، ڪڏهن ٻئي ڇٽا رات جو پر واري باغ ۾ وڃي ملندا هئا.

" ساران تون اونداهين ۾ واهيءَ جي ڪپر تان سڪل پنن تي پير رکندي، جڏهن مون ڏانهن ايندي آهين ته لڳندو آهي ڄڻ موهن جي دڙي جي ڪا نچڻي ڇير ڇمڪائي حَسن واهڻ ڪان سنڌوءَ کي پيٽا ڏيڻ پئي وڃي. تون جڏهن منهنجن ٻانهن تي ڪنڌ ڍرڪائي ڇڏيندي آهين ته ان وقت آسمان اسان کي روشنيءَ جي گوهن سان وهنجاريندو آهي.رات اسانتي ڪاري چادر جو پلويڙو ڏيئي، هڪ ٻئي ۾ سمائي ڇڏيندي آهي. ساران پيار جا هيءَ حَسين پل زندگيءَ پر ياد رهندا آهن. هر دفعي جدا ٿيڻ ڪان پوءِ وري ملڻ تي تنهنجي گلابي جسم جو ڇهاءُ مون کي يقين ڏياريندو آهي ته جيڪي آهي سو توتي مونتي ختم آهي. اڳتي ڪجهه به نه آهي. جدائيءَ وارا پل ياد ڪندي، ڪا گهڙي خاموش ٿي تون جڏهن ڪنڌ جهڪائي منهنجي اڳيان ٻت ٺڄي بيهي رهندي آهين، ان وقت سچ پچ تون زيڪو سلو ويڪا جي مصور ڪرم لـڪا جي ذهن ۽ هٿن جي جوڙيل اداس وئشيا لڳندي آهين. رات جي پوئين پهر موڪلائـي، ڪن پـل ۾ جڏهن گم ٿي ويندي آهين، تڏهن هـيءُ جيون الائي ڇو ثبات هوندي بـه بي ثبات لڳندو آهي!

هڪ ڏينهن وڏيري جي پٽ، کوهه تان پاڻي ڀريندي ساران سان ڇرچا گهڻا به ڪيا ها. ڇرچا گهڻا ڇا، ڪيس ڇٽي ڏنو هٿائين ته ڳوٺ جي مڙني ڇوڪرين ۾ ساران ڪيس وڏ ۾ وڌ وٺندي آهي. ان ئي ڏينهن لوڙهي تي نـرو ڏيئي ساران کي سنهڙو پتر به هٽي ورتوهٿائين. ساران جي پيءُ وڏيري سان شڪايت ڪئي هئي، مگر وڏيري ٻڌي اڻ ٻڌي ڪري ڇڏي هئي. ساران عارب سان به روئي ڏنو هو.

اوچتو هڪ وڏي اٿل آئي ـ تراڪڙي سنڌوءَ ٻنهي پاسن ڪان ٻوڙ ـ ٻوڙان لائي ڏني ـ وٽن جيڏا بند ٽوڙي، نانگ وارا شوڪٽ ڀريندي، وٽن، وسندين سان سرُ ٽڪرائيندي سنڌوءَ پنهنجو سفر جاري رکيو هو. ان وقت ائين لڳو هو، ڄڻ ڪائنات تخليق ٿي رهي هئي. جهاني ڏند ڪٿا موجب هڪ بي شڪليو ۽ بي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڊؤلو تيل سان پريل بيدي جهڙو مادو ڦاٽي پيو هو. ڇڻ سنڌوءَ جي وهڪ ۾ اٿل يوناني فلسفي ٿيلس جي نظريي جي تصديق ٿي ڪئي تہ ڪائنات جو بنيادي عنصر پاڻي آهي. ۽ ڌرتي پاڻيءَ تي تري رهي هئي.

سنڌوءَ جي غصي ۽ ارادن کي ڏسي، ڪنهن ڇئي ڏنو هوتہ سنڌو ڏور اوپر ۽ اولهہ جي ڇيڙن جي ٻڪولها ۾ نڪري پئي آهي. مطلب تہ ليلان وارو هار ٽٽي داڻو داڻو ٿي ويو. نہ ڇاٽا پيهار. ڪير ملندي ڪنهن سان وارو ماحول هو ـ جڏهن سنڌوءَ جو غصو جهڪو ٿيو ۽ ڇر جو پاڻي آهستي آهستي سڪي ويو تڏهن عارب جا مائٽ تہ پنهنجن وٿاڻن تي موٽي آيا مگر ساران جي پيءُ الائي ڪهڙي ماڳ تي وڃي خيمو کوڙيو. ساران جون يادون نانگ بڻجي عارب کي ڏنگڻ لڳيون. ساران جي وحشت پرين پيڙائن کان عارب کي ڪائنات جو ذرو، ذرو بي ثبات ٿي لڳو .

هڪ ڏينهن ضلعي هيڊڪوارٽر مان پگهار وٺندي، عارب کي ننڍپڻ جو دل گهريو دوست سيفل ملي ويو. جنهن سان سڄا سارا چار سال عارب يونيورسٽيءَ ۾ هڪ ئي ڪمري ۾ گڏ گذاريو هو. سيفل سان بغلگير ٿيندي، عارب ائين محسوس ڪيو هو. ڇڻ ڪيس منزل جو نشان ملي ويو هجي. هوٽل ۾ چانهہ پئندي، عارب سيفل کي دل کولي ساران ۽ ساران جي وڇڙي وڃڻ جو داستان ٻڌايو. ساران جو نانءُ ٻڌي سيفل کي ڄڻ بجليءَ جو جهٽڪو لڳو. سيفل عارب کي ٻڌايو تہ ٻہ سال کن اڳ هن ساران نالي هڪ ڇوڪريءَ سان شادي ڪئي آهي، جنهن مان گلاب جي گل جهڙو هڪ پٽ بہ ڄائو اٿس. سيفل عارب کي پاڻ وٽ هڪ رات رهي پوڻ لاءِ راضي ڪري ورتو. شهر مان عارب گهر ۾ ڪم ايندڙ ڪجهہ ضروري شين سان گڏ هڪ رئو بہ خريد ڪيو.

سيفل ۽ عارب جڏهن ڳوٺ ۾ داخل ٿيا، تڏهن ساران ليمي جي تاري نوائي ليمان تي پنيا . عارب کي ڏسندي ئي ساران جو جيڪو هٽ جتي هو، اهو اتي ئي رهجي ويو ۽ پاڻ پند پهڻ بڻجي عارب کي ڏسندي رهي.

عارب ۽ سيفل يونيورسٽيءَ وارو زمانو ياد ڪندي، ڪجهہ وقت ڌاڙن ڏچن ۾ گذاريو. پوءِ عارب کي چانهہ جو ڪوپ پياري، ڪائونس اجازت وٺي اڌ ڪلاڪ کن لاءِ ڪنهن ڪم سان ٻاهر نڪري ويو. ساران مڙس جي غير حاضريءَ جو فائدو وٺندي، عارب کي دل جي ڳالهہ اڪين سان ٻڌائڻ لاءِ اڇي دريءَ ڪان بيٺي. ساران کي پنهنجي سامهون ڏسي عارب وائڙو ٿي ويو ۽ ساڳي وقت خوشيءَ ۾ بہ نٽي ماپيو. محسوس ٿيس تہ زندگي بيشڪ ثبات پرين حسين گهڙين جو نالو آهي. جيڪو آهي سو هتي آهي. اڳتي ڪجهہ بہ ناهي. اکين ۾ ڳوڙها آٽي، ساران پنهنجين مجبورين ۽ جذبن بيان ڪرڻ لاءِ عارب سان ڳالهائڻ لڳي:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

" عارب! اڄ بہ مون کي خوبصورت ماضي ياد آ - وڇڙڻ کان پوءِ وس
کير تہ هڪ دفعو اسين وري ملي سگهون. پر تتل مالها جي داڻن کي ميڙي
مُٺ ۾ ڪرڻ مون لاءِ ناممڪن هو."

" ڇڏ خيالن جي ان فلسفاڻي ڏي وٺ کي ساران! ٻڌاءِ تہ تون خوش
آهين نہ. پائو سيفل توسان ڪيئن لو هلي؟"

" عارب! ياد ٿئي. جڏهن رات جو انبن جي ڇانوري مان تو ڏانهن
ايندي. ڪتي جي ٻوڻڪ تي منهنجو پير ترڪي ويو هو. تو سهارو ڏيئي ٻانهن
تي جهلي ورتو هو ۽ پاسي وارن ٻوٽن مان ٻڙڪو ڪائي هڪ تتر اڏاڻو هو. تو
چيو هو ساران! اها اسان جي جواني اٿئي. جيڪا تترواور ٻڙڪو ڪائي اڏامي
ويندي. مون ايندڙ وقت جي خطرن کان آگاهہ ڪندي. جواب ڏنو هو تہ عارب اها
ٻڙڪو ڪائي اڏامي ويندڙ ساران اٿئي ۽ تو مونسان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو هو.
چونڊٽيون پائي مس مس تو کي مجرايو هئُم.

" هاڻ ڇڏ انهن ڳالهين کي ساران!" عارب! ياد ٿئي جڏهن اسان واري
بيڙي ڊنڊ اکري. ڇر ۾ لهي وئي هئي ۽ تون نمر جي وڻ تي چڙهي ڏار کي
کهاڙيءَ جا ڪوڙا ڏڪ هڻي. مون کي ڏسندو رهيو هئين؟" " هاڻي انهن گٽريل
قصن ڪهاڻين کي نہ ورجاءِ ساران! مون کي منهنجن سوالن جا جواب ڏي. پائو
سيفل موڻڻ وارو آهي."

" حڪم ڪر عارب! حڪم ڪر."

سيفل گهر جي در تي پهچي چڪو هو. جنهن ساران جا لفظ: "حڪم ڪر
عارب" ڇڳيءَ طرح ٻڌي ورتا هئا. سيفل کي پيرن ۾ زنجير پئجي ويا. سندس لونءِ
ڪانڊارجڻ لڳي. ٻانهن ۾ ڇڪ وجهي. بيهي رهيو.

" ساران! ٻڌاءِ تہ تون هتي خوش آهين نہ؟"
عارب ساران کان سوال ڪيو

" هائو. عارب! مان ڏاڍي خوشي آهيان."

" پائو سيفل توسان سٺو لو هلي نہ؟"

" هائو عارب! ڏاڍو سٺو هلندو آهي."

" ساران! سيفل توسان پيار بہ ڪندو آهي نہ؟"

" ايڏو پيار جو باغ ۾ هڪ انگور جي ول جو نالو" " ساران" رکيو اٿائين - اسين
ٻئي ڄڻا. ان ول جي هيٺان ويهي مٺڙيون. مٺڙيون ڳالهيون ڪندا آهيون. جيئن
رات جي سهائيءَ ۾ اسين انبن هيٺان مٺڙيون مٺڙيون ڳالهيون ڪري. عشق

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

حسن جي درٻار ۾ محبت جا اعلان ڪندا هئاسين. تو وانگر سيفل ٻـ منهنجن وارن ۾ رابيل جا گل لڳائيندو آهي.“

جذبن تي غالب ٿي. هي پيار ڀريا ڊائلاگ سيفل بيڪ گرائونڊ ۾ ٻڌي رهيو هو. عارب ٿيلهي مان رئو ڪڍي، ساران جي مٽي تي رکيو.

سيفل تاڙيون وڄائيندو اندر آيو.

تاڙين جي گونجار ۾ عارب، سيفل کي چيو:

” سيفل! اڄ تہ تو کي پنهنجيءَ ڀاڄائيءَ سان ملايان“

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

مائي مرادان

مرادان ٿر ۾ سرحد ويجهو هڪ ننڍڙي ڳوٺ ۾ ڄائي هئي. جتان فوجي چونڪي اٺن، ڏهن ميلن جي مفاصلي تي واقع هئي. ڪنهن وڏي ڀٽ تي چڙهي، نروڪٽيو هو ته قلعي جي برجن تي بيٺل سپاهي چٽا پٽا نظر ايندا هئا. فوجي ٽرڪن ۽ گاڏين جي ڳوٺ جي ڀرسان کان اچ وڃ لڳي پئي هوندي هئي. ڪڏهن، ڪڏهن سرحدي جهڙپن جي نڪا نوڪي به چٽيءَ طرح ٻڌڻ ۾ ايندي هئي. ننڍڙي هوندي سندن پيءُ مرادان ۽ سنديس ننڍي ڀاءُ کي ملڪي ۽ غير ملڪي لڙاين جا قصا ڪٿي ٻڌائيندو هو، جن ۾ سرحدي چڪرين جي گهڻائي هوندي هئي. ڇهن سالن جي عمر ۾ مرادان کي ڳوٺ واري پرائمري اسڪول ۾ داخل ڪرايو ويو. ٽيون درجو پاس ڪرڻ کان پوءِ ننڍڙي مرادان پنهنجي پيءُ وانگر پنهنجين سهيلين کي سرحدي جهڙپن بابت ننڍڙيون ننڍڙيون ڪهاڻيون ٻڌائي داد وٺندي هئي. ڪهاڻيون ٻڌائيندي، لٺ کي بندوق بڻائي، ڪنهن سهيليءَ تي نشانو ڀچائي، مرادان ڪڏهن، ڪڏهن اهڙو به مظاهرو ڪندي هئي، جيڪو سچو پچو لڳندو هو. مرادان ننڍ ئي ننڍ ۾ سرحد اورانگهيندڙ دشمنن تي حملو ڪندي، ڇرڪ ڀري اٿي ڪڙي ٿيندي هئي. ٻه سال لاڳيتو ٿر تي وسڪاري نه هئڻ ڪري سخت ڪهت پئجي ويو. ڇو ته اهڙو ڏڪار اڳ ڪڏهن به نه پيو هو. اڄ به ان ڏڪار کي "ڪارو ڏڪار ڪوٺي ياد ڪيو ويندو آهي" ان ڏڪار ۾ ماڻهو، ماڻهوءَ کي ته نه کاڌو هو، پر ٻڪ وگهڻي ماڻهو وٽن جا پن به کائي ويا هئا. ڪيترا ٿري قبيلا اَن پاڻيءَ جي تلاش ۾ ٿر ڇڏي، سنڌ جي اتر، اولهه وارن ٻئراجي علائقن ڪان وڃي نڪتا هئا. جن ۾ مرادان جو گهر ۽ سنديس مٽ به شامل هئا. مرادان جي پيءُ ۽ سنديس مٽن مائٽن موهن جي دڙي ڪان ڏکڻ طرف بلڙهيجي ڳوٺ ۾ اچي لڏ لاٿي، جتي مرادان جي مائٽن جا پڳ مٽ يار رهندا هئا.

مرادان جو پيءُ جڏهن پاڻ پرو ٿيو، ته وري به پنهنجي ڌيءَ مرادان کي بلڙهيجي پرائمري اسول ۾ داخل ڪرايو. پنج درجا پاس ڪرڻ کان پوءِ، انگريزي پڙهائڻ لاءِ مرادان کي ڏوڪريءَ ۾ پنهنجي مامي وٽ ڇڏيو ويو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

وقت گذرڻ سان مرادان جي سوچ ۽ فڪري دائري ۾ وسعت پيدا ٿيڻ لڳي. گرمين ۽ سردين جي موڪلن ۾ مرادان پنهنجي ڳوٺ ٻلڙهيجي هلي ويندي هئي، جتان پنهنجي ڀاءُ سان گڏجي ڪلاڪن جا ڪلاڪ وڃي موهن جي دڙي ۽ عجائب گهر جو مشاهدو ڪندي هئي. موهن جي دڙي وارن ڪنڊرن، ڏيهي توڙي پرڏيهي ماڻهن جي اچ وڃ ۽ دڙي جي ڪوتائيءَ مرادان جي ذهني ڪئنواس جو دائرو وڌائي ڇڏيو. هوڏانهن پٽس جي جنگي قصن ڪهاڻين مرادان ڪي ارتقا جي بنيادي عمل مان گذاري، سنديس ذهن کي قومي جذبن سان خاصو زرخيز ۽ مالا مال ڪري ڇڏيو.

مئٽرڪ پاس ڪرڻ ڪان پوءِ مرادان ڏوڪريءَ جي ٿي گرلس مڊل اسڪول ۾ ملٽري انسٽرڪٽر مقرر ٿي. هاڻي بنا رنڊ روڪ جي ڪيس ڪاٽ جون رئفلون ۽ مليشيا جون وردیون ملڻ لڳيون. مرادان جي هٿن ۾ هاڻي لٺ بدران، بندوق ڏسجڻ ۾ اچڻ لڳي. شاگرديائين کي جسماني ۽ فوجي سکيا ڏيڻ سان گڏوگڏ، مرادان پنهنجي تعليم ۽ مطالعي ۾ به چڱو خاصو اضافو آندو. هاڻي مرادان پنهنجي ٿَر ۾ ڪجهه سماجي سکيا گهر به کولرائي ورتا.

ستن، اٺن سالن اندر پنهنجي هوشيارپ ۽ محنت سان مرادان تعليم کاتي جي فزيڪل ايجوڪيشن ۾ هڪ وڏو عهدو حاصل ڪري ورتو. اهڙيءَ طرح پنهنجي ذهني ۽ تخليقي قوتن کي پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ڪرڻ لاءِ، مرادان نوان گس ۽ نوان پيچرا جوڙي ورتا. مرادان پنهنجي منزل ڏانهن تيزيءَ سان سفر ڪرڻ لڳي. رات ڏينهن جي محنت مرادان کي هڪ اهڙي منزل تي وٺي آئي، جتان مرادان کي هر رستو منزل ڏانهن ويندو ڏسڻ ۾ آيو. ساڻيهه جي هر پرائمري ۽ هاءِ اسڪول کان علاوه مرادان سماجي ادارن پاران به فوجي ۽ جسماني سکيا گهر قائم ڪرائي ورتا.

مرادان جي شهرت ۽ مقبوليت هر روز وڌندي رهي. تقريبن ۽ جلسن جلوسن ۾ ڏنل ليڪچر ۽ تقريرون گهر، گهر ۾ ورهائجڻ لڳيون .مرادان جنهن به جلسي يا ميڙ کي رڳو هڪ پيرو خطاب ڪندي هئي تہ سماجي تنظيمن جا مرڪز ۽ دفتر قائم ٿيڻ لڳا هئا. سندس واڪاڻ جا هنڌين ماڳين هُلَ هئا.

وطن عزيز جون ڦَٽل وستيون ۽ واهڻ، بندر ۽ بازاريون پَسي، مرادان جو هنيون لوڻ ٿيڻ لڳندو هو. هر منظر ڪيس سوچڻ تي مجبور ڪرڻ لڳو هو..... هن ساڻيهه کي هر دؤر ۾ ڌارين پنهنجو وٿاڻ پئي بڻايو آهي. ڪي ڌاريا ڌاڙيل بڻجي، سرحد اورانگهي آيا، تہ ڪي لڪ ـ چوريءَ پهچي ويا. قتل ۽ اجڙيل چوڙا ۽ چوڳان پسي، مرادان جي دل ۾ انتقام جا جذبا پيدا ٿيندا هئا، ۽ پوءِ جوش ۾ اچي اڳي ڪڙي ٿيندي هئي. مرادان ڪري بہ ڇا ٿي سگهيو! بس

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جذبن جي چيين کي عمل جي پاڙيءَ سان وسائڻ جي ڪوشش ۾ رڌل رهندي هئي.

مرادان ڊٺل قبرن کي سوٽا هڻي، ته ڪيئن هٽي! ڪتبن جون سرون سنگينن جي نوڪن سان اکيڙي ته ڪيئن اکيڙي!! مقامن کي باهيون ڏئي، ته ڪيئن ڏئي!!! پلو پاند وٺي ته ڪنهن کان ڪنهن کان وٺي!!!! انهن کان جيڪي ڏرتيءَ جي هن ٽڪري کي ڦري لٽي لاشن مٿان گهوڙا ڊوڙائي دولت جون خزينون ۽ اٺ پري واپس موٽي ويا. يا انهن کان جيڪي هتان جي سندرتا ۽ مايا تي موهجي هٽ ۾ ڏندو ڪري، لڏو لاهي ويهي رهيا. يا انهن کان جيڪي اجان به ڌرتي - ماتا جي پيٽ ۾ ڇرا ٽنبي، ڪيس رتو ڇاڻ پيا ڪن ۽ چوڙن وانگي ڌرتي ڇاون جي جسمن جو رت پيا چوسين. مرادان جي ذهن تي سوچ ۽ ويچار جا سوين رنگبرنگي پکي لهڻ ۽ اڏامڻ لڳا.

مرادان هاڻي سرڪاري آفيسن ۾ نه، پر خانگي دفتر ۾ ويهڻ لڳي هئي، ڇاڪاڻ ته نوڪريءَ وارو گهربل عرصو پورو ڪري، مرادان فارغ ٿي چڪي هئي. هاڻي نه رڳو هڪ مرادان هئي، پر هڪ مرادان ڪيئي مرادائون پيدا ڪري وڌيون هيون. سوچ ۽ پيڙا جا سرخاب نه رڳو مرادان جي ذهني افق تي اڏامڻ لڳا هئا، پر وطن عزيز جي هر ٻچائيءَ جو ذهن بالغ ۽ زرخيز ٿي چڪو هو. علم ۽ عمل جي بادلن هر ذهن تي وسڪارا لائي ڏنا هئا. طلب ۽ رسد جا قافلا روانا ٿي چڪا هئا. هر عڪس، هر اولڙو سوال جي نشاني بڻجي، ماڻهوءَ جي ذهن کي بي چين ڪري رهيو هو. هي بندر جو ڦٽي ويو؟ هو شهر ڪيئن اُجڙي ويو؟ ڦلاڻي تڙ کان دادلي درياهه جو وهڪرو مٽايو؟ هي ڇو آيا. هو ڇو نڪتا؟؟ اهڙا ۽ اهڙي قسم جا ڪيترائي سوال مرادان ۽ مرادائن جي ذهنن کي متڪن واريون مارون ڏيڻ لڳا.

هڪ ڏينهن ماضيءَ جي تاريخ کي دهرائيندي هڪ طاقتور ڌاري قوم ساٽيهه جون سرحدون اورانگهي، اندر ٽپي آئي. مرادان رات جو رات ۾ سڪيا جي هر مرڪز ڏانهن نون فوجي ضابطن موجب اطلاع موڪلي، احڪام جاري ڪري ڇڏيا. ٻئي ڏينهن رات جي پوئين پهر هٿياربند عورتن جا جٿن تي جٿا سرحدن ڏانهن وڌڻ لڳا، سج اڀرڻ سان حملو ڪندڙ ڌاري قوم اچا جهنڊا ڦڙڪائي سنگينن ۽ بندوقن جي نالين کي سجدا ڪرائي، هيءُ اعلان ڪري، پٺتي هٽڻ لڳي:

" انهن مست بادلن جو ذڪر نه ڪنهن آسماني ڪتاب ۾ آيل آهي، ۽ نه وري تاريخ جي ڪنهن باب ۾"

•

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جهڄان ٻسي جهوڪ

”چتائي ڇا ٿو ڏسين جانو؟ تو وانگر مون به ڏاڍا ڏاکڙا ڪڍيا آهن. تنهنجي منهن وارن گهنجن ۾ منهنجن ڇوڏن ۾ ڏس ته ڪيڏي نه هڪ جهڙائپ آهي! لڳي ٿو ڄڻ ٻئي ڀائر آهيون. تنهنجون ڏار ڏئي ويل اکيون ۽ اڇن وارن ۾ ڍڪيل ڪنن جا سوراخ ڄڻ ته منهنجي ٽڙن وارا ڀَور ٿا لڳن.“

انب جي وڻ جهيڻي آواز ۾ جانوءَ سان ڳالهائڻ شروع ڪيو. جانو ڪاٻو هٿ نرڙ تي رکي، انب جو پاڙ کان وٺي سڪل سڙيل ڏارن تائين جائزو وٺي رهيو هو.

”ادا جانڻ! جيوَن جو هيءُ به هڪ روپ آهي. زندگيءَ جو ساگر هڪ ڪرو ۽ ڪنهن هڪ پاسي وهندو تو به ڪو نه ڏٺو هوندو. پر جي ائين هجي ها ته پوءِ نه تخليقڪار هجن ها ۽ نه ئي وري تخليقون ئي جنم وٺن ها.

انب جو وڻ جانوءَ سان ڳالهائيندو رهيو. جانو انب جي هر حصي کي اهڙو ته گنڀيرتا ۽ گهرائيءَ سان ڏسي رهيو هو، جو انب کي منجهائونس پنهنجائپ وارو احساس اچڻ لڳو هو. انب محسوس ڪيو هو ته سندس جهور ڪراڙي ٿيڻ کان پوءِ جانو ئي پهريون شخص هو جنهن سندس رحم جوڳي حالت ۾ ايڏي دلچسپي وٺي، ٻئي هٿ نرڙ تي رکي ويهي سوچيو هو. انب اهڙي حساس ۽ هڏ ڏوکيءَ سان دل جي اور نه اوري ته ٻيو ڀلا ڪنهن سان اوري. ان ڪري انب وڻڻ جي ڦٽيءَ وانگر جانوءَ اڳيان ڦاٽي پيو هو. هونءَ ته ٻين به ڪيترن ئي انبن جي وڻن جا ساڳائي برا حال هئا، پر جانوءَ هن انب ۾ ئي دلچسپي ورتي هئي. شايد ٻنهي ۾ هڪجهڙائپ هئڻ ڪري.

هڪ طرف کان ميون سان ٽمٻريل انبن جون قطارون هيون ته ٻئي طرف کان سُڪا ۽ سڙيل انب پنهنجي حال کان بي حال ٿيا بيٺا هئا. جانوءَ جو جسم ننڍڙ اس ۾ پيل برف ٽڪري جيان رجي رهيو هو. انب سوچيو هو ته هو پنهنجي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

همدرد ۽ حساس دل جانوءَ مٿان جيڪر گهاٽي ڇانوَ ڪري ڪيس ڏسندو رهي، پر انب ڪري بہ ڇا ٿي سگهيو! ڪراڙپ جي نشانين، ڏنين ۽ داغن ڪانسواءِ وٽس رهيو بہ ڇا هو! انب وري جانوءَ کي پنهنجو داستان ٻڌائڻ ۾ لڳي ويو.

"ادا ! ڪو وقت هو جڏهن منهنجي انگ انگ مان جواني هن ڪجيءَ جي گوشن جيان نسري پئي هئي. او..... هن ڪُنڍ واري وڻ ڪان بہ مان وڌيڪ جوان ۽ حسين لڳندو هئس. مان ان زماني جو واقعو پيو ٻڌايان، جڏهن مون پنهنجين ٽارين ۽ پنن مٿان پهريون پيرو مکڻ جي ڇاٽن جهڙو ٻـُور ڏٺو هو. ڪڏهن ڪڏهن تہ اهو ٻور جوهريءَ جي دڪان تي ڇڪن ۾ لٽڪندڙ موتين جي پيالن ڪان بہ وڌيڪ خوبصورت لڳندو هو. منهنجي سونهن ۽ سرهاڻ جي پيٽا ڏيڻ لاءِ پونئرا ۽ پوپٽ پري پري ڪان ڪهي ايندا هئا جيڪي منهنجي ڪير جهڙي جوڀن کي اچي چمندا هئا. پاڻ واري ڳوٺ جون جيڏيون سرتيون مون ۾ پينگهون ٻڌي لڏنديون بہ هيون تہ وسڪاري جا گيت ڳائي مون کي خوش بہ ڪنديون هيون. سهائي رات ۾ ڪي جوڙا منهنجي هيٺان ويهي هڪ ٻئي تي پيار جي پالوٽ ڪندا هئا. مان بيٺي، بيٺي ڪير جهڙي چانڊوڪيءَ جا مٽن جا مٽ مٿن اوتي وٺندو هئس. واٽهڙو منهنجي ٿـڌي، ٿـڌي ڇانو ۾ ويهي منهنجي جوڀن ۽ سندرتا جي واکاڻ ڪندا هئا. پرهہ ڦٽيءَ مهل اونهارڙي ۾ ڳوٺ جا ٻارڙا مون مان ڇڻيل ٽپڪا ۽ انبڙيون ميڙي جهول ڀريندا هئا. اڄ منهنجي حالت تون پاڻ ڏسين پيو، جانو! ائين ٿو لڳي ڄڻ ڪو پريت جيڏو جانور مون کي ڳڙڪائي، پنهنجي پيٽ مان گهمائي هڏ هڏ ڀڃي جسم تان هر شئي روڙي ننگو ڪري هتي ڦٽي ڪري هليو ويو آهي. جتي مسافر ويهي ٿڪ ڀڃندا هئا، اچي آرام ڪندا هئا، اتي دڀ ۽ ڪانديرا ڄمي ويا آهن. زمين ڪلر اوڳاڇي منهنجن ڦٽن ڦرڙين تي لوڻ پئي ڇٽڪائي ۽ مان آهيان جو سائي پن لاءِ سڪي مئو آهيان. اندر پورو ۽ کوکلو ٿي چڪو آهي جنهن ۾ هاٿي ڇيڙن اچي واسو ڪيو آهي. ماڪوڙيون قطارون جوڙي منهنجن جهريل ۽ سڪل ڏارن کي پيون ٽيون ڏنيـن ۽ رهڙيـن. چپي، چپي ڪـي چڪـي، پيـون ٽيـون زهـر جـون پچڪاريون داخل ڪن. منهنجي هر حواس جي سگهہ تي ڪراڙپ جي ڪٽ چڙهي وئي آهي. هاڻي نہ ڪويل نہ وري ڪو پونئرو سنگيت جا سرَ ڇيڙي، مون ۾ جيون رس ٿو ڀري !

جانو انب جو داستان ٻڌندو رهيو ۽ ڪڏهن ڪڏهن ساڻس همدرديءَ جو اظهار بہ ڪندو رهيو. نظرون ڦيرائي جانو ٻين سڪل سڙيل انبن کي بہ ڏسڻ لڳو. جانوءَ ڏٺو تہ ٻين انبن جي پيٽ ۾ هيءُ انب جيترو عمر ۾ ننڍو ٿي لڳو اوترو ئي وقت کان اڳ جهونو ۽ جهور ٿي ويل ٿـي پيو. ايتري قدر جو ڪي

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

پيا انب جيتوٽيڪ سندس گود ۾ پليا هئا، سي به ڪاٺونس گوءِ ڪنيو بيٺا هئا. جانو سمجهي ويو هو ته هن انب ۾ سندس ساڳي نسل ۾ ساڳي عمر وارن انبن سان ڪا نه ڪا ويڌن ضرور ٿيل هئي. جانوءَ انب ڪان جلدي جُهري پوڻ ۾ وقت ڪان اڳ پوڙهي ٿيڻ جو سبب پڇيو. انب ٿڌو ساهه ڀري پنهنجو بيان جاري رکيو.

" ادا! هي ان زماني جو واقعو آهي جڏهن مان نئون نئون ڪڙيءَ چڙهيو هيس. جڏهن ڀهريون دفعو پنهنجين ڇهڇ سائن لامن تي ڪير جهڙو اڇو ٻور ڏٺو هئم. منهنجن لامن جو جوين پسي پونئرا ۾ پوپٽ جشن ملهائيندا هئا. جن ڪي صبوح جي ٿڌڙي هير ٿارين تي ويهاري سرهاڻ ۾ ڪرڻن جو غسل ڪرائيندي هئي. پونئرا چنگ ڇوريندا هئا ۾ پوريون صبوح جا راڳ ڳائي مون ڪي ننڊ مان جاڳائيندڀون هيون. هرڪا رات پنهنجي ڪاري چادر جو پلويڙو ڏئي، ماڪ ڦڙن سان وهنجاري سورنهن سينگار ڪرائي مون ڪي ڏينهن جي حوالي ڪرڻ لاءِ مونتان اها ڪاري چادر لاهي ونندي هئي. شام ويلي گهندڻ ۾ ٽلين جا آواز اونده جا اعلان ڪري ٿڦڪيون ڏيئي مون ڪي ننڊ ڪرائيندا هئا"

جانو مٺو ٽيڪي انب جي هر ڳالهه کي غور سان ٻڌي رهيو هو.

" هڪ ڏينهن اوچتو اتر اوير ڪان ڪاري آنڌاري اٿي. وري به ٻڌائيندو هلانءِ جانو! ته هي ان زماني جو واقعو اٿئي، جڏهن پنهنجين ڇهڇ سائن ٿارين تي مون ڀهريون پيرو مکڻ جي چاٽن جهڙو ٻور ڏٺو هو. مون کي پنهنجي جوانيءَ تي ناز هوندو هو. مان هر طوفان ۾ واچوڙي جو انتظار ڪندو هئس، ته جيئن پنهنجي جيون جي سگهه آزمائي سگهان. هان جانو! تو ڪي ڳالهه ٿي ٻڌايم ته خوفائتا بادل باهه ۾ دونهين جا مجسما جوڙيندا، مست هاٿين جيان ڌوڪيندا آيا ۾ اک ڇنڀ ۾ اک جي نهار جي آخري ڇيڙي تائين پکڙجي ويا. ائين پئي لڳو ڄڻ پورس ۾ سڪندر جا لشڪر هڪ ٻئي جي آمهون سامهون بيهي، جنگ جي اعلان جو انتظار ڪري رهيا هجن. ٿوريءَ جهٽ ۾ زمين تي برف جا گول، گول ٽڪرا رقص ڪرڻ لڳا، وڏڦڙو پاڻيءَ جا مٽ اوتڻ لڳو هو. ڪاري آنڌاري هڪ ئي سٽ ۾ ڪيترن وڻن کي پاڙون پٽي ٻلهڻ هٽي ڏاهي رکيو. ڄڻ سنڌوءَ موج ۾ اچي ٻنهي ڪنڌين تي پائيندڙ ڪري، ٻيلون ۾ ٻيلڇا وهائي، زمين جي وڏن دوڳن سان ڳڏ پريت جيڏن وڻن کي مورئون مڃئون اکيڙي پئي لهرين حوالي ڪيو. زمين جي ڇاتيءَ تي واهڙ وهي هليا. اڀ ۾ هانءُ ڦاڙيندڙ وڄن جا چمڪاٽ جيون کي بجليءَ جا جهٽڪا ڏيئي، ڪنهن ٻئي طوفان سان مقابلي ڪرڻ جي سگهيا ڏيئي رهيا هئا. اک نه ڏسي هٿ کي واري ماحول ۾ پوري

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

ڪائنات مچيءَ وانگر ڦٽڪندي نظر اچڻ لڳي هئي. چون ٿا تہ اهڙو "مينهن-واچ" وارو طوفان هن ڌرتيءَ تي اڳ ڪڏهن بہ نہ آيو هو.

جوشيلي فطرت هٽي، هٽي آخر ٿڪجي پئي. ڪارڻ گم ٿيندي وئي. اپ صاف ٿيڻ لڳو ڌرتيءَ تي ماٺار ڇانئجڻ لڳي. گڏ ٿيل پاڻيءَ کي سج جي ڪرڻن ڇهي ورتو ۽ اهڙي طرح ماٺ جي ماحول ۾ ماڻهن، مرن، پکين، وڻن ۽ ٻوٽن سک جو ساهہ کنيو.

پاڻيءَ جي مٿاڇري تي انبن جون هزارين ۽ لکين ڪوڪڙيون لڏنديون، لمنديون، ٽڙنديون، ٽاٻڙنديون هڪ ٻئي سان مٿا ٽڪرائينديون، سوين ميل پري پورب پارِ وڃي نڪتيون. ان سفر ۾ ڪيترا ڀيرا اڌ غشيءَ جي حالت ۾ ڪوڪڙين پاڻيءَ ۾ ٽٻيون هڻي، ڌرتيءَ کي ڀاڪر پائي، آرام ڪرڻ چاهيو هو مگر هر ڀيري سندن مٿا چڪرايا ها. ڌرتيءَ جو گولو ڪين گدري جي ڦارن جيان وڍيو نظر آيو هو ۽ هر هڪ ڦار تي ڪين انيڪ لڪيرون، سرحدون ۽ دائرا نظر اچڻ لڳا ها. ڪوڪڙين کي مجبور ٿي غير فطري عمل کي قبول ڪرڻو پيو هو. اهڙيءَ طرح ڪوڪڙن پنهنجو سفر جاري رکيو هو ۽ آخر هڪ اهڙي هنڌ پهتيون هيون، جتي ڌرتيءَ ٻانهون ڦهلائي سندن آجيان ۽ آڌر ڀارءُ ڪيو هو. ڪوڪڙيون پنهنجي، پنهنجي جاءِ والاري ڌرتيءَ جي ڇاتيءَ سان چهٽي، اکيون بند ڪري سمهي پيون هيون، هڪ وڏي ننڊ ڪري رهيون هيون. پاڻي بہ آهستي، آهستي گم ٿيندو ويو هو ۽ ائين ڏينهن مان مهينا ۽ مهينن مان سال گذرندا ويا هئا. ٽڪل ٽٽل ڪوڪڙين انگورجڻ شروع ڪيو هو جيڪي ڏگهن پنن وارا ٻوٽا ٿي پيا هئا. اڄ ننڍا، سيان وڏا آخر وڏي وڻ ٿيا ها. چون ٿا تہ اُهي وڻ ڌرتيءَ جي گولي تي اوير ڪان، اتر ۽ ڏکڻ تائين اڄ بہ هزارن لکن ايڪڙن ۾ پکڙيا پيا آهن ۽ ڌرتيءَ جي سونهن ۽ سندرتا جا مرڪز بڻيل آهن، جيڪي هر مسافر کي ٺاريون ۽ ڏار ڦهلائي ڇانوَ ۽ ميوو ٿا ڏين. هزارين ۽ لکين پکي منجهن آکيرا جوڙي، جيون کي سُکي ٿا رکن. هر وڻ مان جواني ٿي ڇٽي ۽ مٿن مکڻ جي ڇاڻن جهڙو ٻور جنم ٿو وٺي، جن جي سرهاڻ ۽ سندرتا جي پيٽا ڏيڻ لاءِ ڀونئرا، پوپٽ ۽ پکي پکڻ پري، پري کان کهي ٿا اچن. نوجوان سهيليون پينگهون ٻڌي، انهن انبن کي وڏيڪ حسين ٿيون بڻائين. سندن ڇانوَ ۾ پيارُ ٿو وندجي بس هر ڪنهن واتان انهن وڻن جي حسن ۽ ڪردار جي هاڪ پئي ٻڌجي، ٻڌڻ ۾ اچي پيو تہ ٠ ر رات اوندهہ جو پردو اوٽ ڪري، انهن وڻن کي ماک ڦڙن سان وهنجاري ڪين سورنهن سينگار ڪرائي، پردو ڪٽي وٺندي آهي ۽ ائين ڌرتيءَ کي سونهن ۽ سندرتا ملندي رهندي آهي.

انب جانوءَ کي پنهنجي جيون ڪٿا ٻڌائيندو رهيو. ڪيس ٻڌايائين:

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

"جانڻ! جيون جا انيڪ روپ آهن. هي انهن انيڪ روپن منجهان هڪ روپ آهي. هئي پيري آئين تہ منهنجو وري ڪو پيو روپ ڏسندين." انب هڪ وڏو ٿڌو ساهہ کنيو ۽ گهڙي کن لاءِ جانوءَ کي داستان ٻڌائڻ بند ڪري ڇڏيائين.

ڪيس پاسيو هو ڇڻ اشارن ئي اشارن ۾ جانو ڪيس چئي رهيو هجي:

"بند ڪر اهي جيون جي روپن جا داستان. مون کي فقط اهو روپ ٻڌاءِ، جنهن ۾ زندگيءَ جا هڪ ڪرا ۽ هڪجهڙا رنگ پريل هجن ۽ نہ اهي روپ جن جا چهرا گرهڻ ۾ ورتل هجن."

"جانو هن وقت تہ تون پاڻ پيو ڏسين تہ منهنجي ٿڙ ۽ ڏارن جي پَنن ۾ چپن ۽ چهرن اڇي واسو ڪيو آهي. پلا زندگيءَ جي هن روپ ۾ چهرا نہ واسو ڪندا، پيو وري ڪهڙا مور ۽ ڪبوتر اچي گهر جوڙيندا! ادا! ايترو ضرور ٻڌي ڇڏ تہ اسان وقت کان اڳ پوڙها ٿي ويا آهيون. منهنجين ڳالهين مان تون اهو تہ نٿو سمجهين تہ مان ڪو زندگيءَ کي سڪيو ستابو رکڻ ۽ حسين بڻائڻ وارن ضروري وکرن ۽ وٿن جي کوٽ جي ڪا شڪايت پيو ڪيان . تون ڇا بہ سمجهين، مان تو کي اهو ٻڌائڻ ضروري ٿو سمجهان تہ هن وڻ کان وٺي.... او ڪُنڌ واري هن گهاٽي وڻ تائين وٽن جون هئي قطارون ساڳي وڏي طوفان ۾ لُڙهي آيل ڪوڪڙين مان پيدا ٿيل نسل اٿئي. آءٌ ميهن - واچ واري ان طوفان جي ڳالهہ پيو ڪيانءِ جنهن ۾ هتان بہ هزارين ۽ لکين ڪوڪڙيون، لڏنديون، لمنديون، ٽڙنديون، ٽاپڙنديون، هڪ ٻئي سان مٿا ٽڪرائينديون، سوين ميل پري، اتر، اوپر وڃي نڪتيون. هيون، جن جي هيٺان اڄ ميڙا متل آهن. تون پاڻ ڏسين پيو تہ هزارين ميل پري کان لڙهي آيل ڪوڪڙين مان پيدا ٿيل وڻ ڪهڙا نہ ساوا ۽ ستابا پيا لڳن. هي ٻڌي توکي اچان بہ حيرت وٺندي، تہ اهي ڏکڻ تائين پکڙيل چارئي قطارون بہ انهن انبن جي ڪوڪڙين مان پيدا ٿيل تُورُ اٿئي. جيڪو پنهنجن نانن ۽ ڏاڏن وانگر اسان توڙي اسان جي تُور کان گوءِ کنيو بيٺو آهي. تون وري بہ زندگي کي سڪيو، ستابو رکڻ ۽ ڪيس حسين بڻائڻ وارن وڻن ۽ وکرن جي کوٽ جون ڳالهيون پڇندين! منهنجو مطلب ظاهر آهي، جيڪو تو کي سمجهڻ گهرجي، ڪو بہ فرد اتساهي اپٽار مان پاڻ پنهنجي سر نتيجا ڪڍي تہ اهڙي سئي ہي ڪا بہ ڳالهہ ڪانهي. انهن حقيقتن کان آگاهي ٿيڻ لاءِ تون وقت سان بہ سوال جواب ڪري سگهين ٿو. وقت پري ڪونهي. هن جوُسول تي لڳل گهڙيال کي تہ تون صبح شام ايندي ويندي پيو ڏسين. وڃ، ان گهڙيال جي ڪانٽن کي ٻنهي هٿن سان دٻائي، ڪيس بہ چار ٽَڪر وهائي ڪڍ، تہ توسان سڀ سچيون ڪري وهندو.

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

جانوءَ جي اکين مان ڳوڙهن جون قطارون ڳڙي، زمين ۾ جذب ٿيڻ لڳيون. جانو ٻنهي هٿن سان ڪَنن کي بند ڪري، مٿي کي ٻه چار جهٽڪا ڏئي، اکي ڪڙو ٿيو. هن ڏنو ته، ٻه سڪل پن، چڻ، چڻ ڪري، سندس اڳيان اچي ڪريا. جن سندس ڳوڙهن واري آلاڻ کي ڍڪي ڇڏيو.

•

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner

تاجل بيوس پنهنجي نيٺ سنڌي
۽ وساريل لفظن کي جيئدان
ڏيندڙ شاعريءَ ۾ سنڌ ۽ سنڌين
جي پيار، پاٻوهه، تاريخ، ڪلچر
۽ روحاني رنگن جو شعر رچي،
ڄڻ تہ هر اکر سان پنهنجي سنڌي هجڻ جو حق ادا
ڪندي، قرض جا ڪٽا لاهيندو رهندو هجي.
سندس شاعريءَ جا اڳٽيا ڪتاب پڌرا ٿي چڪا آهن.
پر هي سندس ڪهاڻين جو پهريون ڪتاب آهي، جنهن ۾
سڀ جون سڀ علامتي ڪهاڻيون شامل آهن. جن ۾ اوهان
سنڌ جي ڍڪيل ڦٽن، ٿيل وارداتن ۽ پنهنجن، پراون جي
ڳجهن ڏکن کي وائکو ٿيندي ڏسندؤ. هن ڪتاب ۾
دلين کي ڇهندڙ ڏاڍيون عجيب ڪهاڻيون آهن.
سچ تہ هي ڪهاڻيون پڙهي سنڌ جا سور اصل اکين
اڳيان چٽا ٿي ايري پيا آهن.
جڏهن تہ اڳ سنڌيءَ ۾ ڇپيل ڪهاڻين جي ڪتابن ۾
ايڪڙ ٻيڪڙ علامتي ڪهاڻيون پڙهڻ ڪاڻ ملنديون
رهيون آهن، پر هن ڪتاب جي اها خوبي آهي جو هن
۾ مڙوئي علامتي ڪهاڻيون آهن.

سليم انور عباسي

Designing: Ali Akbar Chhutto
Wafai Printing Press: 0320-4068285

Rs. 35/=

books.sindhsalamat.com www.sindhsalamat.com Scanned with CamScanner